

351.8๒4
๗33๒๔
ร.3

นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

ปริญญานิพนธ์
ของ
จารุพันธ์ เรืองสุวรรณ

- 3 ก.ย. 2535

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

มีนาคม 2535

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

180699

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน

(รศ. ขวัญ ฃ กลาง)

..... กรรมการ

(ดร. ชاکกริต ชุมวณิช)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

(รศ. ขวัญ ฃ กลาง)

..... กรรมการ

(ดร. ชاکกริต ชุมวณิช)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ. ณนณ อานามวิชัน)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศ. ดร. สมพร บัวทอง)

วันที่ ...6... เดือน ...มีนาคม... พ.ศ. ...2535...

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายฝ่าย ขอขอบ
พระคุณ รองศาสตราจารย์ชวลี ฌ กลาง และ กร. ชาศริศ รุ่งวณิช ที่กรุณาให้
คำปรึกษาแนะนำ ให้ข้อคิดเห็น ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนปริญญานิพนธ์
เสร็จสมบูรณ์ ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ถนอม อานามวณิช ที่กรุณาเป็นกรรมการ
สอบปากเปล่า

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เจ้าหน้าที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลาง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัย
ขอนแก่น และห้องสมุดกรมส่งเสริมการเกษตร ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสาร

ขอขอบคุณ คุณภิชชาธร สมบัติ และเพื่อนๆ นิสิตปริญญาโท ประวัติศาสตร์ รุ่น 31
ทุกคน ที่กรุณาเสนอข้อคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ตั้งแต่เริ่มเสนอเค้าโครง
จนกระทั่งสำเร็จเป็นรูปเล่ม

ท้ายที่สุด คุณความดีของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแก่บิดามารดา พี่น้องทุกคน
และ สุภาพร-จารุวิมล เรืองสุวรรณ ที่ยอมอดทนและเป็นกำลังใจให้ผู้เขียนมีความพยายาม
ในการศึกษาตลอดมา

จารุพิณ เรืองสุวรรณ

สารบัญ

บทที่		หน้า
	บทนำ	ก
1	สภาพทั่วไปของการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444 ..	1
1.1	ตำนานการเลี้ยงไหมของไทยในอดีต	5
1.2	ลักษณะการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	ก่อน พ.ศ. 2444	7
	1.2.1 การปลูกหม่อน	9
	1.2.2 การเลี้ยงไหม	11
	1.2.3 การสาวไหม	12
	1.2.4 การทอผ้าไหม	13
1.3	การค้าไหมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444 ...	15
	1.3.1 การค้าภายในประเทศ	15
	1.3.2 การค้าต่างประเทศ	17
2	นโยบายส่งเสริมการผลิตและลักษณะการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	ในระยะแรก (พ.ศ. 2444-2456)	22
2.1	ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมใน	
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง	
	พ.ศ. 2444-2456	22
	2.1.1 ตัวอย่างความสำเร็จในการพัฒนาประเทศของ	
	ญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ	24
	2.1.2 ภัยคุกคามของฝรั่งเศส	30
	2.1.3 การตั้งกระทรวงเกษตรธิการใน พ.ศ. 2442 ..	34
2.2	นโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	ระหว่าง พ.ศ. 2444-2456	37

2.2.1	การจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมทอด้วยมือ...	37
2.2.2	การตั้งโรงงานไหมและการขยายงาน ปรับปรุงการผลิตไหมออกสู่ส่วนภูมิภาค.....	41
2.2.3	การตั้งโรงเรียนช่างไหม	42
2.3	ลักษณะการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	ระหว่าง พ.ศ. 2444-2456	48
2.3.1	การปลูกหม่อน	48
2.3.2	การเลี้ยงไหม	50
2.3.3	การสาวไหม	51
2.4	การค้าไหมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2456	51
3	นโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
	ระหว่าง พ.ศ. 2479-2503	57
3.1	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิต และการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2479-2503	58
3.1.1	เศรษฐกิจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475	59
3.1.2	นโยบายสร้างชาติค้ำประกันเศรษฐกิจของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2481-2487	60
3.1.3	แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์	69
3.2	นโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2503	72

3.2.1	การตั้งโรงงานสาวไหมที่นครราชสีมา	73
3.2.2	การปรับปรุงคุณภาพรังไหมและการ จัดซื้อเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศ	76
3.3	การค้าไหมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2479-2503	81
3.3.1	ลักษณะการซื้อขายรังไหม เส้นไหมและ ผ้าไหมในตลาดภายในประเทศ	81
3.3.2	ลักษณะการซื้อขายเส้นไหมและผ้าไหม ต่างประเทศในตลาดภายในประเทศ	83
3.3.3	ตลาดไหมไทยในต่างประเทศ	84
3.3.4	ความเคลื่อนไหวของราคาไหม	85
4	ปัญหาของนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503	87
4.1	ปัญหาคำนความไม่ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริม การผลิตไหมของรัฐบาล	87
4.1.1	การเปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ...	87
4.1.2	สงครามมหาเอเชียบูรพา	87
4.1.3	ความไม่คุ้นเคยกับเครื่องสาวไหมแบบใหม่ ของประชาชน	88
4.2	ปัญหาคำนการผลิต	90
4.3	ปัญหาคำนการตลาด	94
5	บทสรุป	96
	บรรณานุกรม	100
	ภาคผนวก	111
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	127

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

1	อัตราส่วนของเส้นไหมดิบและสินค้าไหมส่งออกในมูลค่าสินค้าขาออก ของญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ. 2404-2453	27
2	สถิติการส่งเส้นไหมและผ้าไหมไทยไปจำหน่ายต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2442-2483	38
3	สถิติการนำเข้าเส้นไหมดิบ ผ้าแพรและเครื่องใช้ที่ทอด้วยไหมจาก ต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2445-2450	39
4	กำหนดระยะเวลาทำการทดลองปลูกหม่อน สลับกับการทำนาของ มร. โคยามะ	49
5	ปริมาณและราคาไหมตามรายงานของ มร.โคยามะ ระหว่าง พ.ศ. 2439-2445	53
6	ปริมาณและราคาไหมที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2444-2454	55
7	สถิติการส่งเสริมการเลี้ยงไหม ระหว่าง พ.ศ. 2495-2498 ของแผนกส่งเสริมการเลี้ยงไหม	79
8	สถิติการส่งเสริมการเลี้ยงไหม ระหว่าง พ.ศ. 2499-2502 ของแผนกส่งเสริมการเลี้ยงไหม	80
9	สถิติการส่งเส้นไหมและผ้าไหมไปจำหน่ายต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2458-2503	82

บทนำ

ไหมเป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีผลิตผลมากเป็นอันดับหนึ่งของผลิตผลไหมทั้งประเทศ¹ ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แท้ก็ทำกันไม่เป็นที่น่าเป็นห่วงเพราะส่วนใหญ่ยังยึดอาชีพการทำนา ทำไร่เป็นหลัก ส่วนการผลิตไหมเป็นอาชีพรองที่ทำกันในช่วงที่ว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยวเท่านั้น² การส่งเสริมการผลิตไหมนี้ถ้ารัฐบาลมีนโยบายอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งนำเอาวิทยาการที่ทันสมัยเข้ามาปรับปรุงเกี่ยวกับพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม วิธีการสาวไหม และเครื่องมือในการสาวไหมแล้ว ก็จะสามารถเพิ่มผลิตผลและรายได้ให้แก่ประชาชน อันจะส่งผลดีต่อประเทศโดยรวมได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การศึกษานโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 นอกจากจะทำให้เข้าใจการดำเนินนโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมของรัฐบาลแล้ว ยังเป็นการประเมินผลของนโยบายดังกล่าวว่า ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ตลอดจนปัจจัยอะไรบ้างที่มีส่วนผลักดันให้เกิดผลดังกล่าวขึ้น

การผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444 อันเป็นปีที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกนั้น ยังเป็นการผลิตแบบดั้งเดิมที่กระทำสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ³ โดยมีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพียงเพื่อใช้ในครอบครัว⁴

¹กรมพัฒนาที่ดิน. แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2527. 2527.

หน้า 133.

²ห้วง สุวรรณธาดา. "ประวัติการเลี้ยงไหมในประเทศไทย," ใน การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม. ม.ป.ป. หน้า 8.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/32. พนักงานปั้นไปกรวจการทำไหมมณฑลนครราชสีมา. 9 เมษายน ร.ศ. 120.

⁴อรอุไร (นามแฝง). คู่มือการเลี้ยงไหมและปลูกหม่อน. 2514. หน้า 8.

และส่งผลช่วยให้กับทางราชการ¹ เป็นสำคัญ ทั้งนี้ ปริมาณไหมที่ผลิตได้จึงมีน้อย แต่ กระนั้นก็ยังมีการส่งเส้นไหมดิบและผลิตภัณฑ์ไหมคือ ผ้าไหมท่าย้อมมะเกลือออกไปจำหน่าย ต่างประเทศ กล่าวคือ พ.ศ. 2442 ส่งออกเป็นเงิน 477,311 บาท ต่อมาเพิ่ม เป็น 535,748 บาทในพ.ศ. 2443² เปรียบเทียบกับสินค้าด้านการเกษตรอื่นๆในช่วงระยะเวลาเดียวกัน เช่น พริกไทย ส่งออก 990,266 บาท ผ้าย ส่งออก 66,272 บาท ยาสสูบ ส่งออก 5,520 บาท และข้าวซึ่งเป็นสินค้าหลัก ส่งออก 59,089,670 บาท³ จะเห็นได้ว่าไหมเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่หารายได้ให้กับประเทศมาก แต่ในขณะเดียวกันก็มีการสั่งซื้อเส้นไหมดิบจากต่างประเทศปีหนึ่งๆเป็นเงินจำนวนมาก เช่น ระหว่าง พ.ศ. 2440-2444 สั่งเข้าเป็นเงินถึง 6,339,511 บาท การที่ ประเทศไทยต้องสั่งไหมดิบจำนวนมากนี้เป็นเพราะขาดเส้นไหมคุณภาพดีที่จะนำมาทอผ้า ทั้งนี้ รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นว่า ถ้าปล่อยให้มีการนำเข้าในปริมาณที่สูงเช่นนี้ต่อไป จะเป็นผลเสียต่อประเทศชาติโดยรวม⁴ ประกอบกับภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝรั่งเศสที่เข้ามามีอำนาจเหนือประเทศเพื่อนบ้านของไทยคือ เวียดนาม กัมพูชา และลาว และกำลังคุกคาม

¹บุญรอด แก้วกัณฑ์. การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411). วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2518. หน้า 93.

²กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 23.

³ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2517. หน้า 141-144, 156.

⁴พระยาอาหารบริรักษ์. "ประวัติกรมหรือกองช่างไหม," ใน หม่อน-ไหม. 2513. หน้า 161.

ประเทศไทยอย่างหนัก ฝรั่งเศสเคยทาบตามจะส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมเข้ามาช่วยรัฐบาลไทย แต่ญี่ปุ่นซึ่งไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลเหนือประเทศไทย จึงส่ง มร.กาเมทาโร โคยามะ ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมมาที่ประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2444¹ ถึงนั้น ปีนี้จึงเป็นปีเริ่มแรกของงานการส่งเสริมการผลิตไหมในประเทศไทย

ระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 การส่งเสริมการผลิตไหมของรัฐบาลไทยมุ่งที่จะเพิ่มผลผลิตไหมให้สูงขึ้นด้วยการพยายามปรับปรุงพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหมที่ให้ผลผลิตที่สูงกว่าเดิม ในส่วนของเครื่องมือ เครื่องมือก็ให้มีการจัดซื้อเครื่องสาวไหมที่ทันสมัยจากต่างประเทศเข้ามาใช้แทนเครื่องมือที่ล้าสมัยแบบเดิมของประชาชน ตลอดจนมีการให้ความรู้ การฝึกอบรมหลักการผลิตไหมตามแบบสมัยใหม่แก่ประชาชน มีการขยายหน่วยงานส่งเสริมการผลิตไหมออกไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น โดยได้ดำเนินการคือ จัดตั้งสาขากรมช่างไหมที่นครราชสีมา เรียกว่า "กองช่างไหมนครราชสีมา" ใน พ.ศ. 2447 ต่อมา พ.ศ. 2448 ได้มีการขยายสาขาไปที่บุรีรัมย์ เรียกว่า "กองช่างไหมบุรีรัมย์" หลังจากนั้นก็ได้มีการขยายสาขาเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เช่นที่ พุทไธสง (บุรีรัมย์) สุวรรณภูมิ (ร้อยเอ็ด) รัตนบุรี (สุรินทร์) พยัคฆภูมิพิสัย (มหาสารคาม) จัตุรัส (ชัยภูมิ) เป็นต้น

พ.ศ. 2455 มีการเปลี่ยนแปลงเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการจากเจ้าพระยาวงษาอนุประสิทธิ์ มาเป็น พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นโยบายของรัฐบาลในด้านการเกษตรก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ มุ่งที่จะส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรหลายสาขาควบคู่กันไปแทนที่จะมุ่งส่งเสริมเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง² เพราะเหตุว่าการผลิตไหมของประชาชนประสบกับปัญหานานาประการ

¹ โทชิฮารุ โยชิโกว่า. ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2525. หน้า 7-8.

² กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. 2525. หน้า 50.

เช่น ข้าวไหมเป็นโรค การผลิตชาทุน อีกทั้งยังถูกแข่งขันจากสินค้าจากต่างประเทศ
ที่มีราคาถูกกว่า¹ เป็นผลให้รัฐบาลมองเห็นว่า การส่งเสริมให้ประชาชนผลิตไหมเป็น
อาชีพหลักคงเป็นไปได้ยาก นอกจากให้ทำเป็นเพียงอาชีพรองเท่านั้น² ดังนั้น จึง
ได้มีการยุบกรมช่างไหมใน พ.ศ. 2456 พร้อมกับยกเลิกการสนับสนุนกิจการไหมด้วย

กล่าวได้ว่า แนวทางการส่งเสริมการผลิตไหมของรัฐบาลไทยในระยะแรก
(พ.ศ. 2444-2456) นั้น มุ่งที่จะวางพื้นฐานการผลิตไหมตามวิธีการสมัยใหม่ โดยมี
คณะผู้เชี่ยวชาญการผลิตไหมจากญี่ปุ่นเป็นผู้ดำเนินการ แม้ว่าการส่งเสริมการผลิตไหม
ของรัฐบาลในระยะนี้จะหยุดชะงักลงชั่วคราวเมื่อ พ.ศ. 2456 แต่ผลจากการส่งเสริม
ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 เป็นต้นมานั้น แม้ว่าจะไม่ประสบผลสำเร็จในทุกๆ ด้าน แต่ก็ทำ
ให้เกิดการพัฒนาทางด้านวิธีการผลิตไหมของประชาชน กล่าวคือ มีการนำเอาพันธุ์หม่อน
พันธุ์ใหม่ ที่ให้ผลผลิตที่สูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองเดิม มาให้ประชาชนทดลองเลี้ยงและได้มี
การนำเอาเครื่องสาวไหมจากญี่ปุ่นที่มีคุณภาพดีกว่า มามาใช้แทนเครื่องสาวไหมแบบเดิม
แม้ว่าในระยะเวลาดังกล่าวประชาชนจะไม่นิยมใช้เครื่องสาวไหมแบบใหม่นี้ จนในที่สุด
ก็หันกลับไปใช้เครื่องสาวไหมแบบเดิมก็ตาม³ แต่ปริมาณด้านการผลิตไหมก็ได้ขยายตัว
เพิ่มขึ้นเกือบทุกปี เช่น พ.ศ. 2445 ส่งไหมดิบเป็นสินค้าออก 935 ทหาบ คิด
เป็นมูลค่า 272,425 บาท ต่อมา พ.ศ. 2450 ส่งออกเพิ่มเป็น 1,129 ทหาบ
มูลค่า 447,069 บาท⁴

พ.ศ. 2479 รัฐบาลของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ก็หันมาให้ความสนใจ

¹ วราภรณ์ บุตุศรีธธา. การศึกษาต้นทุนการผลิตไหมยืนในประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ บธ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522. หน้า 10.

² กระทรวงเกษตร. ประวัติกระทรวงเกษตรที่ระลึกคล้ายวันสถาปนาครบ
75 ปี. 2509. หน้า 38.

³ พระยาอาหารบริรักษ์. เดิมเดิม. หน้า 174.

⁴ จันทานาญ โกดัยศาสตร์. เลี้ยงไหมทอไหม. ร.ศ. 129. หน้า 44.

สำคัญต่อกิจการไหมอีกเพราะเห็นว่าจะสามารถทำรายได้ให้กับประชาชนในท้องถิ่นที่ทำการผลิตไหมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น การส่งเสริมการผลิตไหมจึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ถูกละเลยมาylimกว่าปี (พ.ศ. 2456-2479) รัฐบาลชุดนี้มีนโยบายที่จะรับซื้อรังไหมจากประชาชนมาทำการสาวเอง โดยมีเป้าหมายที่จะผลิตเป็นสินค้าออก¹ โดยตั้งโรงงานสาวไหมที่นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ. 2480 พร้อมกันนั้นก็มีการจัดแบ่งเขตการรับซื้อรังไหมขึ้นที่บุรีรัมย์ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด และอุดรธานี ทั้งให้มีเจ้าหน้าที่รับประกันว่าจะรับซื้อรังไหมจากประชาชนเป็นเซกๆไปเพื่อเป็นการชักชวนให้ประชาชนหันมาประกอบอาชีพทำนการผลิตไหมมากขึ้น การที่เลือกนครราชสีมาเป็นที่ตั้งของโรงงาน ก็กัยเห็นว่าเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจากการสำรวจของทางราชการทราบว่า มีประชาชน ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันมากในภาคนี้ ตามรายงานการสำรวจของกรมเกษตรและ ประมงเมื่อ พ.ศ. 2479 พบว่ามีอยู่ถึง 306,663 ครัวเรือน² ถ้าประชาชนแต่ละ ครัวเรือนขายรังไหมให้แก่โรงงานเพียงครัวเรือนละครั้งก็โลกรับ โรงงานก็จะมีเส้นไหม สาวได้ตลอดปี คณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้วางหลักการดำเนินงานโดยให้กระทรวง เศรษฐกิจจัดตั้งโรงงานสาวไหมที่ทันสมัย และมีขนาดเล็กขึ้น แล้วรับซื้อรังไหมจาก ประชาชนมาสาวเป็นเส้นไหมดิบและขายในท้องตลาด ทั้งให้กระทรวงเกษตร ส่งเสริม ประชาชนให้ผลิตไหมอย่างถูกวิธี และให้กระทรวงการคลังมีอำนาจในการตั้งกำแพงภาษี ผลการกรไหมดิบ เพื่อเป็นการคุ้มครองการผลิตภายในประเทศเมื่อเห็นว่าจำเป็น³

การดำเนินงานของ โรงงานสาวไหมที่นครราชสีมาแห่งนี้ได้ดำเนินการมาจนถึง พ.ศ. 2482 ก็ปิดกิจการลงชั่วคราวเพราะรังไหมที่รับซื้อนั้นมีคุณภาพต่ำและมีปริมาณ ไม่เพียงพอที่จะป้อนโรงงาน⁴ รัฐบาลได้แก้ไข้ปัญหาโดยทดลองนำพันธุ์ไหมจากอิตาลี

¹พวง สุวรรณธาดา. เล่มเฝม. หน้า 2.

²กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเฝม. หน้า 6.

³คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. อุตสาหกรรมไหมไทย. ม.ป.ป. หน้า 5.

⁴กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเฝม. หน้า 7.

และญี่ปุ่น เข้ามาทดลองเลี้ยงเพราะเป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง แต่ก็ยังไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจังก็ถูกยกเลิกใน พ.ศ. 2483 เพราะต้องการตัดทอนรายจ่ายของรัฐบาล¹ ในระหว่างมหาสงครามเอเชียบูรพา การผลิตไหมของประชาชนก็หยุดไหมลงไปเรื่อยๆ กล่าวคือ มีการส่งผ้าไหมทำย้อมมะเกลือออกไปจำหน่ายต่างประเทศจำนวน 20,548 คัม มูลค่า 381,637 บาท ในพ.ศ. 2483 แต่ระหว่าง พ.ศ. 2484-2488 กลับไม่ปรากฏสถิติการส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศเลย² การส่งเสริมการผลิตไหมได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งภายหลังมหาสงครามเอเชียบูรพา โดยได้รับงบประมาณดำเนินการปีละกว่า 40,000 บาท³ ส่งผลให้สามารถส่งเส้นไหมดิบและผ้าไหมออกไปจำหน่ายต่างประเทศเพิ่มขึ้นทุกปี จากยอดจำหน่าย 3,356,488 บาท ใน พ.ศ. 2493 เพิ่มขึ้นเป็น 3,560,305 บาท ใน พ.ศ. 2495 และเพิ่มเป็น 4,776,753 บาท ใน พ.ศ. 2496⁴ ตัวเลขดังกล่าวทำให้มองเห็นรูปร่างในการที่จะส่งเสริมการผลิตไหมแก่ประชาชนในโอกาสต่อไป

พ.ศ. 2498 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีนโยบายต้องการให้ประชาชนพึ่งตนเองทางด้านการผลิตก็ได้ให้ความสำคัญแก่งานส่งเสริมการผลิตไหมอีกครั้งหนึ่ง โดยได้จัดสรรงบประมาณให้กระทรวงเกษตรเป็นเงินถึง 800,000 บาท เพิ่มขึ้นจากเดิมคือตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เป็นก้นมาที่ใช้งบประมาณเพียงปีละ 40,000 บาท⁵ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นก้นมาก็ได้รับงบประมาณในการนี้เพิ่มขึ้นทุกปี กระทรวงเกษตรได้ดำเนินการโดยตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาหาแนวทางส่งเสริมการผลิตไหมร่วมกับผู้แทนจากกระทรวงอุตสาหกรรมและ

¹ พ่วง สุวรรณวิชา. เล่มพิมพ์. หน้า 3.

² กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มพิมพ์. หน้า 23.

³ คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มพิมพ์. หน้า 9.

⁴ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มพิมพ์. หน้า 23.

⁵ คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มพิมพ์. หน้า 9.

ได้ทั้งแผนการส่งเสริมการผลิตใหม่ขึ้นในกรมกลีกรม ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ดำเนินการในเรื่องนี้โดยเฉพาะ นอกจากในส่วนของกระทรวงเกษตรแล้ว คณะกรรมการส่งเสริมอุตสาหกรรมของกระทรวงอุตสาหกรรม ก็ได้ทั้งคณะกรรมการเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมทอผ้าขึ้นในปลาย พ.ศ. 2499 ในขณะที่เป้าหมายของกระทรวงเกษตรคือการส่งเสริมการผลิตใหม่ เป้าหมายของกระทรวงอุตสาหกรรมคือ การส่งเสริมการทอผ้าใหม่ ซึ่งจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกัน¹ โดยจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการปลูกหม่อน โรคของท่อนอนไหมและเรื่องพันธุ์ไหมให้ลุล่วง มาตราการต่างๆที่นำมาใช้ได้แก่ จักกั้ง สถานีทอคลองและคันคว่ำเกี่ยวกับการผลิตใหม่ขึ้นเพื่อศึกษาหาความรู้ในคันนี้ จักให้มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการผลิตใหม่เพื่อนำผลการค้นคว้าไปแนะนำแก่ประชาชนและจักส่งเจ้าหน้าที่ไปดูงานหรือจักส่งนักเรียนไปเรียนวิชาการผลิตไหมจากต่างประเทศเพื่อมาดำเนินการต่อไป²

ผลจากการส่งเสริมการผลิตไหมตามวิธีการ ดังกล่าวข้างต้นของรัฐบาลช่วง พ.ศ. 2498 ทำให้สามารถเพิ่มผลผลิตไหมให้สูงขึ้น โดยพิจารณาจากมูลค่าการส่งออกไหมดิบและผ้าไหมเป็นเงินถึง 9,601,459 บาท ใน พ.ศ. 2499 ซึ่งเพิ่มขึ้นจากมูลค่า 6,438,337 บาท ใน พ.ศ. 2498³

ต่อมาในสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2501-2506) นโยบายส่งเสริมการผลิตไหมก็ได้มีการนำมาปฏิบัติอีกครั้งหนึ่ง โดยมุ่งที่จะส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสำคัญ ผลจากการส่งเสริมดังกล่าวทำให้มูลค่าการส่งไหมเป็นสินค้าออกเพิ่มขึ้นเป็นเงินถึง 19,645,017 บาท ใน พ.ศ. 2503⁴ และปริมาณการส่งออกก็ได้เพิ่มขึ้นทุกปี

¹แหล่งเดิม.

²คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มเดิม. หน้า 12.

³กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเดิม. หน้า 23.

⁴แหล่งเดิม.

การดำเนินการตามนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของรัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 นั้น แม้ว่าจะประสบกับปัญหาหลายประการ
เช่น ปัญหาเกี่ยวกับพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม ปัญหาการขาดแคลนเส้นไหมพุ่ง เส้นไหมยีน*
ปัญหาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดภัยพิบัติทั่วโลก และปัญหานโยบายของผู้บริหารแต่ละ
สมัย เป็นต้น แต่ผลของนโยบายกล่าวได้ว่า ประสบผลสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ
กล่าวคือ ปริมาณการผลิตและมูลค่าการส่งออกได้เพิ่มขึ้นเกือบทุกปี นอกจากนั้นยัง
เป็นการเพิ่มรายได้แก่ประชาชนที่ประกอบอาชีพผลิตไหม อันจะส่งผลดีต่อฐานะทาง
เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมอีกด้วย

ฉะนั้น การศึกษาถึงนโยบายการส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 นั้น นอกจากจะได้ทราบถึงแนวนโยบายการ
ส่งเสริมการผลิตไหม การดำเนินงานตามนโยบาย ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของ
รัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 แล้ว ยังได้ทราบถึงปัจจัยทั้งทางด้านการเมือง
เศรษฐกิจและสังคมของช่วงระยะเวลาดังกล่าวว่า มีส่วนผลักดันให้รัฐบาลไทยในแต่ละ
สมัยมีนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากน้อยเพียงใด
ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503
2. เพื่อศึกษานโยบายการส่งเสริมการผลิตไหม การดำเนินงานและการ

* ถ้าแบ่งประเภทของเส้นไหมตามกรรมวิธีการทอผ้าจะมี 2 ประเภทคือ เส้น
ไหมพุ่งและเส้นไหมยีน เส้นไหมพุ่งนิยมทำให้เส้นโตกว่าเส้นไหมยีนเพื่อต้องการให้เนื้อ
ผ้าหนา ส่วนเส้นไหมยีนต้องการเส้นเล็กและเหนียวกว่าเส้นไหมพุ่ง

อ้างอิง. กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์. รายงานผลการศึกษาวิจัยไหมและผลิต
ภัณฑ์ไหม. 2523. หน้า 19.

การแก้ปัญหาการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

3. เพื่อวิเคราะห์ผลอันเกิดจากการดำเนินนโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงสภาพของปัญหาการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

2. ทำให้ทราบนโยบายในการดำเนินงานและวิธีการแก้ปัญหาของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

3. ทำให้ทราบผลอันเกิดจากการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

ขอบเขตของการวิจัย

มุ่งศึกษานโยบาย การดำเนินงาน ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหการส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยแบ่งช่วงศึกษาเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรก พ.ศ. 2444-2456 ช่วงที่สอง พ.ศ. 2479-2503 ส่วนช่วงก่อน พ.ศ. 2444 จะศึกษาพอเป็นสังเขป เพื่อเป็นแนวทางประกอบการวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมของรัฐบาลไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

สมมุติฐานของการวิจัย

1. การดำเนินงานส่งเสริมการผลิตไหมของรัฐบาลในระยะแรกระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 มีส่วนในการวางพื้นฐานทางด้านการผลิตไหมตามแบบสมัยใหม่แก่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. การส่งเสริมการผลิตไหมของรัฐบาลอย่างไม่ต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

3. บัณฑิตทางงานเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีผลต่อการดำเนินการส่งเสริมการผลิตและการทำใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลระหว่าง

พ.ศ. 2444-2503

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary sources) ประกอบด้วย

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
4. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
6. สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฯลฯ

เอกสารที่ใช้ประกอบการค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารต่างๆดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นต้น ประกอบด้วย
 - 1.1 เอกสารกรมกสิกรรมหมายเลข กส.13/30-กส.13/683
 - 1.2 เอกสารกรมโยธาธิการหมายเลข ยธ.5.6/1.รถไฟนครราชสีมา.
 - 1.3 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการหมายเลข ศธ.0701.29/4(15).

คำอธิบายวิธีนิยม (พ.ศ. 2482).

1.4 เอกสารกระทรวงมหาดไทยหมายเลข ม.46/1.รายงานการบัญชาราชการในมณฑลนครราชสีมาของพระยาประสิทธิ์ไธสง. 7 กันยายน ร.ศ. 115.

ฯลฯ

2. เอกสารชั้นรอง ประกอบด้วย

2.1 หนังสือทั่วไป เช่น

2.1.1 กรมกลาโหม. การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม.

2.1.2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เลี้ยงไหมทำไหม.

2.1.3 โทชิฮารุ โยชิฮารุว่า. ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ฯลฯ

2.2 วารสารต่างๆ เช่น

2.2.1 กสิกร.

2.2.2 ข่าวสารเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ฯลฯ

2.3 วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น

2.3.1 ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณน้ำมูลตอนบน พ.ศ. 2443-2468.

2.3.2 ประนุช ทวีพิสัยสาร. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475.

2.3.3 ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435-2453.

ฯลฯ

บทสรุป

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

บทท้าย

บทที่ 1

สภาพทั่วไปของการผลิตใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444

ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่อพยพมาจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง แล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานปะปนกับชาวท้องถิ่นเดิม ประชาชนส่วนใหญ่ของภาคนี้ประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งขึ้นอยู่กับความเอื้ออำนวยของธรรมชาติ การที่พื้นที่ของภาคนี้เกือบทั้งหมดเป็นที่ราบสูง การจากกลางทำไร่นาก็ต้องเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ใกล้บึง หนอง หรือห้วย ถ้าปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาลก็ไถยลดี ถ้าปีใดน้ำท่วมหรือฝนแล้งก็จะหมดหนทางแก้ไข

ด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงเขียนบรรยายถึง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"...ต่างครัวต่างเป็นอิสระแก่กัน ไม่มีใครเป็นบ่าว ไม่มีใครเป็นนาย ลูกบ้านอยู่ในปกครองของปู่ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวของตน และมีผู้ใหญ่บ้าน กำนันคอยขึ้นไป ลูกปกครองจ่ายค่าย แกว่ทั้งตำบลจะหาเศรษฐกิจที่มั่งมีเงินแค่ 200 บาทขึ้นไปไม่มีเลย คนยากจนจึงต้องเป็นบ่าวคนอื่น ก็ไม่มีเลยสักคน คงอยู่กันเช่นนี้ นับชั่วร้อยปีแล้ว เพราะเหตุว่า พวกชาวบ้านทำไร่นา หาเลี้ยงตัวเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ความรู้สึกต้องการตัวเงินไม่รุนแรง เงินก็ไม่มีอำนาจเหมือนในเมืองที่ว่าเป็นศิวิไลซ์ จึงไม่มีใครสะสม แม้จะว่ายากจนก็ไม่ได้ เพราะเลี้ยงตัวได้โดยมาสุก ไม่อดคัก เมื่อใดความตึงเครียดมาได้อธิบายให้หมอแบรคค็อกเข้าใจ แล้วถามว่า ประชุมชนเช่นนี้ฝรั่งเห็นว่ามีความสุขหรือความทุกข์ประการใด หมอแบรคค็อก เป็นชาวอเมริกันตอบว่า พวกไซเชิลลิสต์ในเมืองฝรั่งที่วันวายนกันต่างๆ ก็ต้องการจะเป็นอย่างพวกชาวบ้านนี้นั่นเอง ที่เหมาะสมที่พวกไซเชิลลิสต์ต้องการมีอยู่ในเมืองนี้มานับร้อยปีพันปีมาแล้ว สมกับสุภาษิตที่กล่าวว่า ไม่มีอะไรแปลกใหม่ในโลกนี้..."¹

¹สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ. "เที่ยวที่ต่างๆภาค 4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลนครราชสีมา อุดร ร้อยเอ็ด," ใน อนุสรณงานปลงศพหม่อมราชวงศ์ 2466. หน้า 13.

ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ก็ได้ทรงบรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคนี้เพิ่มเติมว่า มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ครอบครัวยุคหนึ่งมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง ลักษณะของบ้านทำด้วยไม้มุงแปดมีรั้วรอบบริเวณบ้าน ในลานบ้านทำสวนปลูกผัก พริก มะเขือ ข่า ตะไคร้ นอกบ้านมีสวนผลไม้ เช่น ถั่วฝักยาว อ้อย หนาก มะพร้าว และปลูกต้นไม้สำหรับเลี้ยงไหมและเลี้ยงโค กระบือ¹ ต่อจากเขตสวนออกไป จะเป็นทุ่งนา แต่ละครอบครัวจะมีที่นาและโค กระบือไว้ทำนา ทุกคนช่วยกันทำโดยถือเป็นหน้าที่และธรรมเนียมมีว่า ใครที่ทำงานใดต้องทำงานทุกคน เมื่อสิ้นฤดูทำนา ผู้ชายจะไปหาของขาย ส่วนผู้หญิงจะไปเลี้ยงไหม ทอผ้า ทำเครื่องนุ่งห่ม การยังชีพของชาวบ้านทำได้เองโดยไม่ต้องซื้อสิ่งใด สิ่งที่ต้องซื้ออยู่บ้าง เช่น จอบ เสียม มีดพร้า เป็นต้น²

ด้านการเมืองการปกครองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสมัยก่อน แม้ว่าดินแดนส่วนนี้จะตกเป็นของประเทศไทยมานานแล้ว แต่รัฐบาลกลางก็ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย เนื่องจากความยากลำบากในการติดต่อระหว่างราชธานีกับหัวเมืองดังกล่าว ดังที่ปรากฏในความเห็นตอนหนึ่งของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพว่า

“...เมื่อไปตรวจหัวเมืองครั้งนั้น ข้าพเจ้าไปแลเห็นความลำบากเป็นข้อสำคัญ แก่กฎที่จะจัดการปกครองหัวเมืองข้อหนึ่งคือ หัวเมืองมีมากด้วยกัน การ

¹กระทรวงมหาดไทย. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ และงานการปกครองของพระองค์. 2505. หน้า 146.

²อรรถพร นพการ. การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร ระหว่าง พ.ศ. 2436-2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520. หน้า 16.

คมนาคมกับกรุงเทพฯ ว่าจะไปถึงกันกี่หลายวัน และหนทางก็ยากลำบาก
 พันวิสัยที่เสนาบดีกระทรวงในกรุงเทพฯ จะจัดการด้วยตนเอง และจะไป
 ตรวจราชการงานไต่หัวถึงทุกแห่งเสมอ จะได้แก้ที่ของคราสั่งและตั้งข้อบังคับ
 ตั้งไปในแผ่นดินกระษัตริย์ พวกเจ้าเมือง กรมการเมือง จะทำอย่างไรก็ยาก
 ที่จะรู้..."¹

ดังนั้น จึงยังคงปล่อยให้ดินแดนแถบนี้ใช้ระบอบการปกครองแบบเก่าที่เรียกว่า
 "อาญาสี่" หรือ "อาชญาสี่"^{*} อยู่เหมือนเดิม จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยของประสมกับภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยม
 ตะวันตก ที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า หนทางเดียว
 ที่จะสามารถรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ได้ก็คือ จะต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย
 ในทุกๆ ด้าน ความสำคัญอันนี้อาจจะเห็นเป็นประจักษ์ได้จาก พระราชหัตถเลขาของ
 พระองค์ลงวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) ซึ่งทรงมีมาถึง
 กรมหมื่นคำรบพระราชทานภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น เพื่อให้ช่วยแถลงถึง
 นโยบายการปฏิรูปการปกครองของพระองค์ ในโอกาสที่มีการเปิดประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล
 ขึ้นเป็นปีแรกและครั้งแรก มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"...เขตแดนเราแคบตอน ย่อมติดต่อกันอยู่กับประเทศซึ่งมีธรรมเนียมบ้านเมือง
 และกำลังคล้ายคลึงกันโดยรอบ แต่บัดนี้ ฝ่ายตะวันตกโอบขึ้นไปเหนือ เมือง
 เหล่านั้นตกเป็นของอังกฤษ ข้างฝ่ายตะวันออกโอบขึ้นไปเหนือ ตกเป็นของ
 ฝรั่งเศส เมื่อเรากำลังอยู่ท่ามกลางประเทศซึ่งมีการปกครองอย่างกวัดจันและ
 มีกำลังมากกว่าเจ้าของเดิมโดยรอบ ย่อมมีการที่เกี่ยวข้องในปลายเขตแดน
 อยู่เสมอ ไม่เป็นต่างคนต่างอยู่ได้เหมือนอย่างแต่ก่อน การที่จะรักษามิให้มี
 อันตรายทั้งภายในและภายนอกมีอยู่ 3 ประการคือ พுகจกัณทางไมตรีและ

*ไปรฤกราชละเจียกในภาคณนวก ก.

อีกอย่างหนึ่ง มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง การปกครองให้เสมอกันอย่างหนึ่ง ถ้าจะรักษาโดยทางไมตรี ไม่มีกำลังพอที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ การเจรจาโดยทางไมตรีจะไม่สำเร็จไปได้เสมอ ถ้าไม่จัดการปกครองให้เรียบร้อย ทุนซึ่งจะเป็นที่ตั้งให้มีกำลังพอรักษาความสงบเรียบร้อยได้นั้น ก็จะไม่พบ การซึ่งจะให้กำลังบริบูรณ์ก็ต้องอาศัยความปกครองให้ราษฎรได้ทำมาหากิน ได้รับผลประโยชน์อันเกิดขึ้นจากแผ่นดิน ซึ่งจะได้นำมาเสียภาษีอากร จึงจะเป็นกำลังบ้านเมืองได้...¹

สภาพความเป็นอยู่ของประชาชน จึงได้รับการยกฐานะให้ดีขึ้นโดยรัฐได้ทำนุบำรุงส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพต่างๆ โดยเน้นการนำเอาวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการผลิตมากขึ้น² ดังนั้น การส่งเสริมการเพาะปลูกจึงได้เริ่มขึ้น โดยเริ่มที่การส่งเสริมการผลิตไหมเป็นอันดับแรกเมื่อ พ.ศ. 2444³ เรื่องราวเกี่ยวกับการเพาะปลูก

¹"สำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 143/454 ลงวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 114 ทรงมีมาถึงกรมมหาดไทย-ราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เนื่องในโอกาสวันเป็ประชุมประจำปีของชาหลวงเทศาภิบาลครั้งแรก," ใน อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 60 ปีบริบูรณ์ พ.ศ. 2435-2495. ม.ป.ป. หน้า 146-148.

²กรมวิชาการเกษตร. หม่อน-ไหม. 2523. หน้า 162-163.

³ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2435-2453. ปริญญาโท กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. หน้า 121.

คนไทยรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาแต่เมื่อใดนั้น ไม่มีหลักฐานยืนยันที่แน่นอน แต่เชื่อกันว่าคงทำกันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยจะพากันเฉพาะคนบางกลุ่มและในบางพื้นที่เท่านั้น¹ มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า คนไทยรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาช้านานแล้ว กล่าวคือ จากบันทึกของ "โจวคักวาน" * (Chou Ta-Kuan) เมื่อ พ.ศ. 1839 ที่ได้กล่าวถึงการไถ่ผ้าของชาวเจนละว่า

"...กษัตริย์โรมายกกองทัพมา ฆ่าเจนนั่นทอดผ้าไม่เป็นจึงต้องอาศัยชาว
เสียน (สยาม) ไปสอนและทอให้ การเย็บผ้าและจุนผ้าก็เป็นฝีมือของชาว
เสียน..."²

¹พรณี ศรีบรรเทา. เทคนิคการเลี้ยงไหมสำหรับประเทศไทย.2531. บทนำ
หน้า (3).

* โจวคากวาน (Chou Ta-Kuan) เป็นชาวเมืองยุงเจีย (Yung-Chia) มณฑลชีเกีย ระหว่าง พ.ศ. 1893-1840 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย และพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 กษัตริย์องค์ที่ 25 แห่งราชวงศ์เชมรพระนคร เขาได้รับมอบหมายให้นำคณะทูตจีนไปเจริญสัมพันธไมตรีกับเจนละและพบชาวเสียนปลุกหมอนเฉียงใหม่

อ้างจาก. ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. วิจารณ์ภูมิหลังของไทยและแหลมทอง. 2523.
หน้า 89-90.

บริเวณที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันเป็แหล่งผลิตไหมที่สำคัญมาแต่อดีต และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็เป็นวัฒนธรรมคู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน ประชาชนในภาคนี้ถือว่า การทอผ้าเป็นหน้าที่ที่สำคัญของผู้หญิง ดังที่ปรากฏใน "ผญา" (บทกวีพื้นบ้านอีสาน) สอนหญิงไว้ว่า

"...ให้เจ้าหัดเลี้ยงหม่อน เป็นก่อนเอาผ้า อย่าให้ผ้าเมาหลง ว่าไคยังน้อย
การให้หัดเส้นฝ้าย กกปลายให้รู้เรื่อง จึ่งบ่เปลืองเครื่องเอ้ นำเชื่อนหมู่สาว..."

หมายความว่า ผู้หญิงเมื่อเป็นสาว ต้องรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เส้นฝ้าย ทอผ้าไหม คือจะต้องทำในสิ่งเหล่านี้ให้เป็นก่อนที่จะมีครอบครัว เพราะจะได้มีผ้าเอาไว้อใช้ในภายภาคหน้า โดยที่ไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินทองไปซื้อหามา หรือ

"...แม่หญิง ให้รู้แจ้งไว้ คำหูก ชิคไหม แท้เนอ พอสอนสาว ให้
สอนสั่งการยาว แปลงโฌมอน กิมมอน บีมอน เด็คสวนมอนให้กว้าง
ประสงคไคปลูกมอน..."

หมายความว่า หน้าที่ของผู้หญิงคือ ทอผ้า ทำสวนหม่อนเพื่อเอาใบมาเลี้ยงตัวไหมที่จะไคเป็นผีเสื้อ

ส่วนผู้ชาย นอกจากจะทำงานหนักในท้องนา โดยเฉพาะในไร่แล้ว ยังเป็นผู้นำเอาเส้นไหมและผ้าไหม ที่ผู้หญิงทอแล้วไปขายยังค่างแคน โดยบรรทุกใส่เกวียนหรือบรรทุกไปกับขบวนค้าโคค่างของนายฮ้อย*

*เป็นการค่อนฝูงโค กระบือครั้งละมากๆไปค้าขายยังค่างแคน โดยมีผู้นำขบวน เรียกว่า "นายฮ้อย" ซึ่งเป็นผู้รู้เส้นทางก็ กล่าวหาญ เข้มแข็ง มีเวทย์มนต์คาถาและเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ เพราะบางทีชาวบ้านจะฝากโค กระบือ หรือสินค้าอื่นๆ ไปขายด้วย ส่วนผู้ที่ติดตามนายฮ้อยเรียกว่า "ลูกหลง"

อ้างอิง. จารุมบุตร เรื่องสุวรรณ. "โปงลาง: ต้นกำเนิดท่านองคนตรีและสัญญาณการค้าค่างแคนของชาวอีสาน," ศิลปวัฒนธรรม. 3(3): 80-85; มกราคม 2525.

กวีชาวอีสานในสมัยก่อน นิยมเปรียบเทียบนางผู้เป็นที่รัก โดยเปรียบเทียบ กับไหม ไว้อย่างน่าฟังว่า

"...เจ้าผู้ไหม ยอดเนื้อก็มีราคา...เจ้าผู้ไหมเส้นน้อย งามอ่อนพวงสน."

หมายความว่า นางผู้เป็นที่รักนั้น สูงเลอค่าเพราะไหมยอดหรือไหมน้อยนั้น เป็นไหมชั้นหนึ่ง ในขณะเดียวกันกวีก็มักจะด้อมตนว่า ตนเป็นชายต่ำศักดิ์ โดยเปรียบเทียบตัวเองเป็นฝ้าย ซึ่งปรารถนาที่จะอยู่เคียงคู่กับไหมในผืนผ้า เช่น

"...น้องเอ๋ย พันคิคอยากฝัน เชือกฝ้ายเกาะก่ายกับไหม อยากให้ สองความร่วมทางเดียวกัน..."

นอกจากนั้น ในปริศนาความทวย (คำท่าย) ของชาวอีสานสมัยโบราณก็ยังมี เรื่องเกี่ยวกับไหม เช่น

"...ตั้งแต่น้อย เป็นนาคา ใหญ่ขึ้นมา อยู่หอผาสาท เข้าๆแล้วลง สู่เวจี สู่บ้านหยัง..." เป็นต้น

ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าประชาชนคนไทยรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของวรรณกรรมประเภทต่างๆ ดังนั้น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จึงเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษและได้กระทำสืบต่อกันมาจน ถึงปัจจุบัน

1.2 ลักษณะการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444

กระบวนการของหัตถกรรมทอผ้าไหมนั้น นับตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม ตลอดจนขั้นตอนการทอผ้าไหม นับว่าเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อน ต้องใช้เวลาและความอดทนอย่างมาก ดังนั้น ผ้าไหมจึงนับว่าเป็นเครื่องนุ่งห่มที่มีราคาแพง การเก็บรักษาน้ำไหมนั้น มักจะทำอย่างระมัดระวังเนื่องจากเป็นผลผลิตที่มีราคาคง กล่าว ปริมาณน้ำไหมที่แต่ละครอบครัวมีไว้ในครอบครองจึงเป็นเครื่องวัดฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้อีกอย่างหนึ่ง (นอกจากขนาดของบ้านเรือน จำนวนโค กระบือ และ ที่นา) การโจรกรรมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น สิ่งของที่มีมักจะมีการโจรกรรมกันนอกจากเงิน

ทอง โค กระบือแล้ว ก็ยังมีผ้าไหมอีกด้วย¹

ช่วงก่อน พ.ศ. 2444 ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการผลิตไหมกันโดยทั่วไป² แต่การผลิตไหมที่จะมีไว้ใช้ในครอบครัวเป็นหลัก วิธีการผลิตก็ยังคงได้วิธีการเก่าที่เคยกระทำสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ และจะกระทำในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่เท่านั้น จากรายงานการตรวจราชการของข้าราชการในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2439 ได้บรรยายถึงสภาพการทำมาหากินของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้กล่าวถึงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ความตอนหนึ่งว่า

"...บ้านทเมนไชย แขวงเมืองบุรีรัมย์... เรือนราษฎรมีอยู่ประมาณ 120 หลังเศษ ราษฎร 700 คนเศษ มีวัดสองวัด พระสงฆ์จำพรรษาอยู่ วัดละ 9-10 รูป ราษฎรเป็นลาวประกอบการเพาะปลูก ทอทูกปั่นฝ้ายทำไหม ถิ่นผลไม้ มีมะพร้าว ถิ่นหม่อนเป็นพื้น... บ้านบัวแขวงเมืองบุรีรัมย์... มีหลังคาเรือนอยู่ประมาณ 80 หลังเศษ ราษฎรประมาณ 500 คนเป็นเขมร ประกอบการเพาะปลูก ทอทูกปั่นฝ้ายทำไหม ผลไม้มีหมาก มะพร้าว เป็นพื้น...บ้านห้วยหมาก (อยู่แขวงเมืองนางรอง)รวม หลังคาเรือนมีอยู่ประมาณ 230 หลังเศษ ราษฎร 800 คน พื้นดินบ้านเหล่านี้เป็นดินทราย ถิ่นผลไม้ มีมะพร้าว ขนุน ส้ม ถิ่นหม่อน เป็นพื้น...เรือนเหล่านี้เสาะไม้เค็ง รัง พื้นไม้ไผ่สับเป็นฟาก ฝาครุใบไม้ หลังคามุงหญ้าแฝก ราษฎร ประกอบการเพาะปลูก ทอทูกปั่นฝ้ายทำไหม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.46/1. รายงานการบัญชาราชการในมณฑลนครราชสีมาของพระยาประสิทธิ์ชัยการ.

7 กันยายน ร.ศ. 115.

² กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 6.

ชายรับพระราชทาน...¹

แม้ว่าสภาพของอากาศนี้ค่อนข้างจะแห้งแล้งก็ตาม แต่ก็สามารถปลูกหม่อนได้เป็นอย่างดี เพราะต้นหม่อนเป็นพืชที่ทนต่อความแห้งแล้งได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ภาคอื่นๆ มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ภาคใต้ ไม่เหมาะเพราะฝนตกชุกเกินไป ความชื้นในอากาศสูงจะทำให้เส้นไหมคุณภาพไม่ค่อยดี ภาคกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะกับการปลูกข้าวและพืชไร่อื่น ๆ มากกว่าที่จะปลูกต้นหม่อน ภาคเหนือ แม้ว่าจะมีความเหมาะสมอยู่หลายประการ แต่ประชาชนกลับไม่ค่อยนิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพราะมีความเชื่อว่า การนำเอารังไหมไปต้มเพื่อสาวเอาเส้นไหมนั้นเป็นการฆ่าตัวแค้ในรังไหมซึ่งเป็นการทำบาป²

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการผลิตไหมจะห่าก้นมากที่สุดใภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ทำกันแบบไม่เป็นล่ำเป็นสัน โดยประชาชนจะทำกันเฉพาะในช่วงที่ว่างจากการทำนาทำไร่เท่านั้น³ ดังนั้น ลักษณะการผลิตไหมช่วงก่อน พ.ศ. 2444 จึงยังคงยึดถือวิธีการแบบเก่าที่ล้าสมัยที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1.2.1 การปลูกต้นหม่อน

1.2.1.1 พันธุ์ต้นหม่อน ส่วนมากจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตของใบต่ำ มีอยู่หลายพันธุ์ ตามรายงานจากการที่ได้เดินทางไปตรวจสอบสภาพการผลิตไหมของประชาชนที่นครราชสีมาและเมืองใกล้เคียงของ มร.โตยามะ ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2444 เพื่อที่จะหาข้อมูลนำมาปรับปรุงการผลิตไหมของไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไปนั้น ปรากฏว่าพบพันธุ์ต้นหม่อนที่สำคัญอยู่ 2 ชนิด

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/13. พระพรหมภิบาลออกไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา. 4 กันยายน ร.ศ. 115.

² กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เริ่มไหม. หน้า 10.

³ พงศ์ สุวรรณธาดา. "ประวัติการเลี้ยงไหมในประเทศไทย," ใน การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม. ม.ป.ป. หน้า 8.

คือ ชนิดใบใหญ่รูปคล้ายรูปไข่ มีใบแตกบ้าง เปลือกนอกหยาบและเป็นสีเขียว และชนิดใบเล็กคล้ายรูปหัวใจ ใบไม่แตก สีเปลือกนอกเป็นสีน้ำตาล พื้นผิวเหมือนทั้งสองชนิดนี้พบโดยทั่วไปเห็นครราฐสีมาและมักขรุขระ ให้ผลผลิตต่ำทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าประชาชนที่ปลูกนั้นไม่ได้เอาใจใส่เท่าที่ควรหรืออาจจะเป็นเพราะว่ายังไม่เข้าใจวิธีการปลูกที่ถูกวิธีก็เป็นได้¹

ตามรายงานของ "พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา" ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดรที่รายงานการทำไหมกรมหลวงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ระบุว่าประชาชนในมณฑลอุดร โดยทั่วไปแล้วจะปลูกหม่อนที่สำคัญอยู่ 3 พันธุ์คือ

1.2.1.1.1 หม่อนตาคำ เป็นหม่อนพันธุ์พื้นเมืองที่มีลักษณะลำต้นกลมสูง แรกกิ่งแขนงมาก ลำต้นเขียว ใบรูปไข่เล็กบาง ปลายใบแหลมสีเขียวอ่อน ใบเป็นมัน ขนาดของใบกว้างราว $11\frac{1}{2}$ ซม. ยาวประมาณ 14 ซม. ดอกสีชมพูอ่อน ใบจะร่วงหมดในฤดูแล้งและจะงอกใหม่ในฤดูฝน

1.2.1.1.2 หม่อนตาขาว เป็นหม่อนพันธุ์พื้นเมืองอีกชนิดหนึ่งลักษณะลำต้นกลมสูงมีสีน้ำตาล แรกกิ่งแขนงมาก ใบเล็กหนาคคล้ายใบโพธิ์เป็นมันเรียบสีเขียวแก่ ปลายใบแหลมกว้างประมาณ 15 ซม. ยาวประมาณ 15 ซม. กิ่งเปราะมีดอกสีขาว ใบร่วงมากในฤดูแล้ง เข้าหน้าฝนจึงผลิใบ

1.2.1.1.3 หม่อนแก้ว เป็นหม่อนพันธุ์พื้นเมืองอีกชนิดหนึ่ง ที่มีชื่อเรียกหลายชื่อแล้วแต่ท้องถิ่นจะเรียกกัน²

1.2.1.2 วิธีการปลูกต้นหม่อน ส่วนมากจะปลูกบนเนื้อที่ขนาดเล็ก โดย

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/32. รายงาน มร. โศภามาถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์. 9 เมษายน ร.ศ. 120.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/30. กรมเพาะปลูกขอทราบวิธีเลี้ยงไหมและทำไหมตามหัวเมือง.

ปลูกแทรกกับพืชผักสวนครัวอื่นๆ บริเวณหลังบ้านและมักจะไม่ค่อยเอาใจใส่ดูแลบำรุงเท่าที่ควร¹ ดังนั้น จึงทำให้ได้ผลผลิตน้อยไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงไหมจำนวนมาก การปลูกหม่อนนั้นปกติจะเริ่มปลูกในต้นฤดูฝนเพราะจะเป็นระยะที่ดินมีความชุ่มชื้นพอที่กิ่งหม่อนจะเจริญเติบโตได้ดี

1.2.2 การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นประเพณีสืบทอดมาแต่โบราณ ถือเป็นงานเบา ฉะนั้น ผู้หญิง คนแก่และเด็กก็สามารถทำได้เป็นงานในบ้านที่ไม่จำเป็นต้องทำงานติดต่อกันตลอดทั้งวัน นอกจากนั้นแล้วช่วงระยะเวลาในการเลี้ยงไหมในแต่ละรุ่นก็ใช้เวลาสั้น (ประมาณ 24 วัน) แต่ปัญหาที่พบเห็นเสมอๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงไหมคือ เรื่องอาหารและเครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงไหม ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่มักปรากฏว่า ผู้เลี้ยงไหมจะปลูกหม่อนไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงตัวไหม และเครื่องมือที่ใช้ก็ล้าสมัย นอกจากนั้นประชาชนก็ขาดความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงไหมที่ถูกต้องจึงทำให้ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตไหมได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ผลที่ตามมาก็คือคุณภาพของเส้นไหมก็ต่ำไปท้ายเมื่อเปรียบเทียบกับเส้นไหมต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอิตาลี เป็นต้น

องค์ประกอบของการเลี้ยงไหมในช่วงระยะเวลานั้นได้แก่

1.2.2.1 ไข่ไหม ปีเลี้ยงไหมเมื่อแรกไข่ออกมานั้นจะมีสีขาว เหลือง ครั้นจนจะเป็นตัวคือประมาณ 7-12 วัน จึงเปลี่ยนเป็นสีค่อนข้างดำ ไข่ไหมเต็มเมื่อตัวหนึ่งๆจะไข่อูระหว่าง 200-300 ฟอง ขนาดของไข่จะเล็กกว่าเมล็ดลูกบัก

1.2.2.2 ตัวไหม เป็นชนิดที่เปลี่ยนรูปหลายชั้นและในครอกเดียวกันจะเกิดตัวมั่งสองชนิดคือ ดายเหมือนเสื้อและเป็นมั่งขาวไม่มีลาย ในสองชนิดนี้มีบางตัวที่มีเปลือกสีขาว บางตัวมีเปลือกสีเหลือง พวกที่มีเปลือกสีขาวจะชักใยไหมสีนวล พวกที่มีเปลือกสีเหลืองจะชักเส้นใยไหมสีเหลือง ตัวหนอนไหมนั้นมีขนาดเล็ก ที่โตเต็มตัวชัก

¹แหล่งเก็บ.

ไค้ประมาณ 40-45 ซม. เท่านั้น น้ำหนักของตัวไหมประมาณ 2 กรัม ฉะนั้น เส้นไหมที่ตัวหนอนชักไค้จึงมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับเส้นไหมชนิดคี่ของญี่ปุ่น จีน อิตาลี และฝรั่งเศส ตัวไหมของประเทศกัลลาเหล่านี้จะยาวราวๆ 60-80 มม. และมีน้ำหนักถึง 6 กรัม¹

1.2.2.3 รังไหม มีรูปร่างคล้ายกับรังไหมในทางช้างซึ่งคล้ายกับรังไหมป่าทั้งสี่สัน รูปทรงกลมและมักจะมีสี่เหลี่ยม สีน้ำตาล ขนาดยาวประมาณ $2\frac{1}{2}$ - 3 ซม. กว้างประมาณ $1\frac{1}{5}$ - $1\frac{1}{2}$ ซม. รังมีลักษณะเป็นรูปไข่ รังบาง มีใยมากจึงชักใยยาก²

1.2.2.4 เครื่องมือสำหรับเลี้ยงไหม ประกอบด้วย

1.2.2.4.1 ตะแกรงสำหรับผสมตัวไหมที่เรียกว่า "คังมอน"

1.2.2.4.2 ตะแกรงสำหรับเลี้ยงตัวไหมเมื่อเวลาตัวไหมโต

1.2.2.4.3 ตะแกรงโปร่งที่เรียกว่า "จ้อ" มีไส้วงเวียนสำหรับให้

ตัวไหมทอรัง

1.2.3 การสาวไหม

ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะสาวไหมด้วยมือและมักสาวโดยเอาไหมใหญ่กับไหมยอก* ปั่นกัน จึงทำให้ได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่บ้าง ขนาดเล็กบ้างไม่สม่ำเสมอ และบางครั้งเส้นไหมจะขาด ดังนั้น จึงได้เส้นไหมที่มีคุณภาพต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอิตาลี เป็นต้น ที่สาวไหมโดยแยกไหมใหญ่และไหมยอกออกจากกันทำให้ได้เส้นไหมคุณภาพดีและเส้นสม่ำเสมอ

¹ กองจดหมายเหตุนานาชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/32. เรื่องเดิม.

² เรื่องเดิม.

*ไหมใหญ่ หมายถึง เส้นไหมที่อยู่ภายนอกสุดของรังไหมเป็น เส้นไหมที่มีคุณภาพต่ำ มีลักษณะเป็นเส้นหยาบและใหญ่ใช้ทำเป็น "เส้นพุ่ง" (Weft) สำหรับทอผ้า เนื้อหนา ส่วนไหมยอก หมายถึง เส้นไหมที่อยู่ภายในของรังไหมเป็น เส้นไหมที่มีคุณภาพดี เส้นเล็กละเอียด เป็นนวลสวยงาม ใช้ทำเป็นเส้นไหมยืน (Warp) สำหรับทอผ้า

อ้างอิง. กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์. รายงานผลการศึกษาวิจัยไหมและผลิตภัณฑ์ไหม. 2523 . หน้า 19.

เครื่องมือในการสาวไหมที่ใช้กันอยู่ในภาคนี้ เป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นเองอย่างง่ายๆและใช้กันมาแต่บรรพบุรุษ ประกอบด้วยเครื่องมือต่างๆดังนี้

- 1.2.3.1 หมากโค้ง คือไม้โค้งสำหรับจับปากหม้อเมื่อเวลาสาวไหม ขึ้นมาจากปากหม้อ
- 1.2.3.2 ไม้ฟีก คือไม้สำหรับรัดเส้นไหม
- 1.2.3.3 หมากแฉ่ง เป็นชิ้นสำหรับวางตะแกรงเลี้ยงตัวไหม อาจจะ เป็นชิ้นทั้งหรือแฉ่งก็ได้
- 1.2.3.4 หม้อสำหรับต้มรังไหม
- 1.2.3.5 ไม้กองมัดหรือไม้เบียดสำหรับเช็ดไหม¹
- 1.2.4 การทอผ้าไหม

การทอผ้าไหมของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444 นั้น มีเครื่องมือที่ใช้คือ "ซูก" จึงเรียกการทอผ้านี้ว่า "การทอซูก" และการทอซูกนี้ก็ เป็นหน้าที่ของผู้หญิงเพราะเป็นภาระที่ต้องเตรียมผ้าไว้ใช้ในครอบครัว โดยเฉพาะหญิงสาว ที่จะออกเรือนจะต้องเตรียมผ้าที่จำเป็นที่ต้องใช้ทั้งของฝ่ายชายและของตนเอง ซึ่งมีทั้ง ผ้าถุง ผ้าห่มและเครื่องใช้ต่างๆ การมีฝีมือในการทอผ้าไหมเป็นส่วนหนึ่งในการวัดคุณสมบัติกุลสตรีของคนในภาคนี้ด้วย ถึงแม้ว่าคนคำซังจะพบว่า

"...จะดูช่างให้อูหาง จะดูนางให้อูแม่ ถ้าจะดู
เนื้อผ้าให้อูริมดิน..."

ซึ่งหมายความว่า เนื้อผ้าที่ทอจะดีหรือไม่ดีนั้นต้องดูที่ความเรียบร้อยของการ ทอผ้า ขณะเดียวกันก็จะแสดงให้เห็นถึงฝีมือและคุณสมบัติของผู้ทอด้วย

ก่อนที่จะนำผ้าไหมไปทอมีขั้นตอนต่างๆดังนี้

- 1.2.4.1 การฟอกไหม เมื่อได้ไหมดิบแล้วจะต้องฟอกไหมด้วยน้ำค้าง ที่ได้จากเท้าของวงตาลหรือเครื่องถ้วยแห้ง กานกล้วย ไม้ขี้เหล็ก เปลือกถั่วเขียว ใบ เทกา อย่างใดอย่างหนึ่งมาแช่ไหม เมื่อไหมเป็นกลุ่มดีแล้วก็เอามาใส่หม้อต้ม หลัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส.13/30. เล่มเก็บ.

จากนั้นก็เอาไหมแฉ่ลงน้ำเป็นไส้สะอาด สดดีให้แห้งแล้วนำไปผึ่งแดด การฟอกจะทำให้ไหมมีสีขาวขึ้นและยังช่วยในการละลายสีไหมที่เป็นปุ่มเป็นปมตามเส้นไหมให้หมดไปด้วย

1.2.4.2 การย้อมไหม จะต้องดูฤกษ์ยาม ชาวบ้านจะไม่ย้อมไหมในวันพระเพราะถือว่าเส้นไหมไ้มาจากตัวไหมซึ่งเป็นสัตว์มีชีวิต นอกจากนี้บริเวณที่ย้อมจะต้องมีคิกรห้ามพระสงฆ์ หรือผู้หญิงที่มีครรภ์เดินผ่านมาใกล้เพราะถือเคล็ดว่าจะทำให้สีไม่ติดหรือถ้ากิดก็ทำให้สีจืดไม่สวย การย้อมไหมจะใช้สีที่มาจากธรรมชาติ ก็นั้น สีเส้นที่ได้จึงไม่ฉูดฉาด เช่น สีเหลืองไ้มาจากต้นเข สีแดงไ้จากกรัง สีครามไ้จากคราม สีดำไ้จากขมิ้นแกลบ สีกรักไ้จากแก่นขนุน สีเขียวไ้จากครามผสมเข เป็นต้น ส่วนพืชที่ใช้ในการย้อมสีฝ้ายชายจะเป็นฝ้ายจัดหามาให้ฝ่ายหญิง

ผ้าไหมที่ทอไ้ที่ขึ้นชื่อลือชาว่างามนั้น เป็นผ้าไหมที่มีการมัดเส้นตามลวดลาย และมีการย้อมสีหลายขั้นตอนเรียกว่า "ผ้ามัดหมี่" ไม่มีผู้ใดสามารถบ่งบอกประวัติไ้ว่าใครเป็นเจ้าตำรับการทอผ้ามัดหมี่ เช่นเดียวกับที่ไม่มีใครบอกไ้ว่าคนที่คิดเอาเส้นใยจากรังไหมมาทอเป็นผืนผ้าคนแรกคือใคร ผู้หญิงชาวอีสานในอดีตแทบทุกคนสามารถย้อมมัดหมี่ไ้ได้อย่างคล่องแคล่วเป็นศิลปะในครัวเรือนที่ผู้เป็นแม่จะถ่ายทอดไ้กับลูกสาว หลานสาว ตลอดจนสมาชิกผู้หญิงในครอบครัว ลายที่นิยมในอดีตเป็นลายเล็กๆ เช่น ลายซิก ลายหมายจับ ซึ่งเป็นลายที่ต้องอาศัยความประณีตในการมัดเป็นอย่างมาก ในการมัดหมี่อุปกรณ์ที่สำคัญคือ เข็อมมัด ซึ่งไ้ปลดกลด้วยนวดเอามาผูกตากแดดแล้วนำมามัดลาย คุณสมบัติของการมัดหมี่คือ เข็อมมัดไ้คือ สีที่ย้อมเข้าไปใหม่จะซึมเข้ากับสีแรก ไม่แยกเป็นกมลละสีอย่างเด่นชัดเหมือนผ้ามัดหมี่ในสมัยปัจจุบันที่มีการมัดหมี่ด้วยเข็อมฟาง การมัดหมี่จะเริ่มจากเอาไหมที่ฟอกแล้วมาสอดมัดหมี่แล้วเรียงจนพอเป็นไหมที่ต้องการ แล้วใช้เข็อมมัดผ้ามัดแต่ละลวดไปตามแบบลายหมี่ ในสมัยนี้จะมัดหมี่เพียง 25 ลวดต่อหนึ่งผืน (ปัจจุบันการมัดหมี่ไ้มัดหมี่เข้าไปเป็น 49-73 ลวด และอาจจะมัดถึง 105 ลวด เช่นการมัดหมี่ที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น) เมื่อมัดหมี่แล้วจะนำไหมไปย้อมสีในน้ำเตือก เวลาที่ย้อมสีส่วนที่ถูกมัดสีอื่นจะเข้าไปในนั้นไม่ไ้และจะคงสีเดิมไว้ หลังจากที่ย้อมสีแล้วจะเอาไหมที่ผูกไว้แล้วมารอเข้ากับหลอดหมี่เรียงลำดับทั้งหลอดแรกจนถึงหลอดสุดท้าย เมื่อนำหลอดอันแรกบรรจุในกระสวยแล้วนำไปทอก็จะได้ลายไปในตัว

1.3 การค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน พ.ศ. 2444

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมนับว่าเป็นกิจกรรมการผลิตที่แพร่หลายของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าก่อนที่ทางรถไฟกรุงเทพฯ-นครราชสีมาจะเข้าไปถึงก็ปรากฏว่าผ้าไหมเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของภาคนี้ที่ส่งลงไปขายยังกรุงเทพฯ¹ แต่การผลิตเพื่อขายก็ยังไม่ได้กระทำอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ส่วนที่เป็นสินค้าที่เห็นนั้นเป็นเพียงส่วนน้อยของผลผลิตที่เหลือจากการใช้สอยภายในครอบครัวเท่านั้น จากการผลิตแบบเลี้ยงตัวเองถึงกล่าวมาแล้วทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนมีน้อย สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านในชนบทคำนึงถึงการเลี้ยงตัวเองเป็นหลักใหญ่ แต่ช่วงเวลาหลังจากที่ประเทศไทยทำสัญญาเบาริงกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2398 การค้าของไทยกับต่างประเทศก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นเพราะผลของสนธิสัญญานี้ทำให้ประชาชนมีอิสระเสรีในการค้าขายมากขึ้นการผลิตเพื่อการค้าจึงเข้าไปแทรกอยู่ในการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองอยู่บ้าง โดยเฉพาะการทำไหมนั้นมีการ "ขายรับพระราชทาน" กว่ย

ทั้งนั้น ลักษณะการค้าไหมช่วงก่อน พ.ศ. 2444 จึงมีลักษณะสำคัญคือ

1.3.1 การค้าภายในประเทศ

เมื่อประชาชนผลิตเส้นไหมได้แล้วส่วนหนึ่งจะนำไปทอเป็นผ้าแพร ผ้าขาวม้าหรือผ้าม่วงเพื่อไว้ใช้ในครอบครัว ส่วนเส้นไหม รังไหมที่เหลือก็จะนำไปขายหรือนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่นที่ตนเองยังผลิตไม่ได้หรือผลิตได้ไม่เพียงพอ บางส่วนก็จะนำไปขายยังต่างถิ่นที่ห่างไกล โดยมีเป้าหมายอยู่ที่นครราชสีมาซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยนั้น เช่น จากตัวอย่างสินค้าของป่าที่ซื้อขายในเมืองนครราชสีมาและลงมาจำหน่ายในกรุงเทพฯ 32 ชนิดและสินค้าพื้นเมือง 25 ชนิดเมื่อ พ.ศ. 2439 นั้น ปรากฏว่ามีไหมเป็นสินค้าชนิดหนึ่งรวมอยู่ด้วย (โปรดดูภาคผนวก ข.) นอกจากนั้นก็ยังมียาฉนวนไหมน้อยที่นำไปขายในภาคกลาง ภาคเหนือ เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการค้ากับบริเวณ

¹ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน พ.ศ. 2443-2468. วิทยานิพนธ์ อ.ม.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529. หน้า 201.

ภาคกลาง¹ การนำไหมไปค้าขายยังต่างถิ่นส่วนมากจะขนส่งร่วมกับสินค้าชนิดอื่นๆ โดยบรรทุกใส่เกวียนหรือบรรทุกไปกับขบวนค้าโคต่างของนายฮ้อย การค้าโค กระบือของนายฮ้อยเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการขยายพื้นที่การปลูกข้าวบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริง ทำให้ขบวนค้าโค กระบือของเหล่านายฮ้อยคึกคักไปด้วย จนกระทั่งการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2443 สินค้าต่างๆในภูมิภาคนี้จึงได้บรรทุกไปกับขบวนรถไฟแทนที่ ไหมซึ่งเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่บรรทุกมามากับสินค้าชนิดอื่นๆจึงได้แพร่หลายไปในภาคกลางและส่วนอื่นๆของประเทศไปด้วยเช่นกัน

เมื่อทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาสร้างเสร็จ การขนส่งสินค้าด้วยเกวียนและโคต่างจากนครราชสีมาลงไปกรุงเทพฯจึงค่อยๆลดความสำคัญลง ดังที่ปรากฏในหนังสือของ "คาร์ล เบทเก้"* (Karl Biget) ที่มีไปถึงกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ ความตอนหนึ่งว่า

"...ตั้งแต่ก่อนมาจนบัดนี้ของที่มันทุกไปมา ที่เมืองนครราชสีมาใช้สัตว์มันทุกๆโคต่างเดินทางไกล หนทางก็กันดาร.....สินค้าที่ไปจากกรุงเทพฯก็ต้องเดินทางถึง 20 วัน 30 วัน...อีกประการหนึ่ง สินค้าที่เกิดในเมืองนครราชสีมาแลในที่ใกล้เคียง เป็นต้นว่า ข้าว ผลไม้ แลสิ่งอื่นๆเหล่านี้ เป็นของไม่ไค้มันทุกออกจากเมืองทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นพวกราษฎรจึงได้ปลูกทำแต่ส่วนเฉพาะต้องการในเมืองเท่านั้น การเหล่านี้ถ้าเปิดทางเดินรถไฟแล้วก็จะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนดังเล่นกล..."²

¹ แหล่งเก็บ. หน้า 43.

*คาร์ล เบทเก้ เป็นชาวเยอรมันที่มีบทบาทอย่างมากในการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2443
 อ้างจาก. ชุมพล แนวจำปา. เล่มเก็บ. หน้า 6.

² กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมกิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ขร. 5.6/1.
รถไฟนครราชสีมา. กรกฎาคม ค.ศ. 1889.

ส่วนหัวเมืองอื่นๆที่ไกลออกจากทางรถไฟ ก็ยังคงบรรทุกสินค้าใส่เกวียนและ ขบวนค้าโคค้างอยู่เหมือนเดิม โดยโคเดินทางมายังนครราชสีมาอันเป็นศูนย์กลางการค้าขาย การขนส่งไหมและสินค้านี้อื่นๆลงมายังภาคกลาง รถไฟนับว่ามีบทบาทอย่างมาก การท เพทเก มีหนังสือถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรการ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความตอนหนึ่งว่า

"...สิ่งของในระหว่างเมืองสระบุรีกับเมืองนครราชสีมา เป็นรายเดือนทุกวันนี้ก็คิด ถ้าโคเพียงประมาณเดือนหนึ่ง 3 - 400 โคค้างหนัก 50 กิโลกรัม รวมเป็น 150-200 ตอน (ตอนหนึ่ง ประมาณ 1 เกวียน) จำนวนสิ่งของที่น้อยนักเจนนี ก็เพราะค้างบ้านทุกแพ่งนัก บ้านทุกของค้างโคค้างโคหนึ่งมาจากเมืองนครราชสีมามาถึงเมืองสระบุรี ก็ต้องเสียค่าระวางถึง 3 - 4 บาท เท่ากับค่าระวางตอนหนึ่งถึง 60 - 80 บาท ซึ่งเป็นค่าระวางจะเสียได้ก็แค่ของมีราคา เป็นต้นว่า หนังสือตัว ไหม งาช้าง น้ำตาลทราย ครั่ง ชี้นึ่ง ดินประสิ่ว ก๋วยยาน และได้ ซึ่งเป็นตัวสินค้าในบัดนี้..."¹

ส่วนปริมาณและมูลค่าการค้าไหมในภาคนี้ นั้น ไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดเพราะเป็นการค้าขายของชาวบ้านบางกลุ่ม ที่กระทำกันเฉพาะในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลักเท่านั้น เมื่อขายโคแล้วก็จะนำเงินที่ได้ไปซื้อสินค้าต่างๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยกลับไปฝากบุตร ภรรยาที่บ้าน โดยไม่มีการสะสมทุนไว้เพื่อขยายการค้าแต่อย่างใด ทำให้การค้าขายในลักษณะนี้ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร

1.3.2 การค้าทางประเทศ

การค้าไหมกับต่างประเทศช่วงก่อน พ.ศ. 2444 นั้น กลุ่มคนสองกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญคือ

ก. รัฐบาลโดยพระคลังสินค้า ปรากฏหลักฐานว่าในสมัยรัตน-

¹แหล่งเดิม.

โกสินทร์ตอนต้น หลายหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ยโสธร ชนบท (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น) หนองคาย นครพนม ร้อยเอ็ด และขอนแก่น ต้องส่งส่วยไหมและส่วยผ้าขาวแก่รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ¹ เมืองดังกล่าวเหล่านี้ในปัจจุบันก็ยังเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองชนบท หรืออำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่นปัจจุบัน เป็นอำเภอที่มีชื่อเสียงที่สุดในการทอผ้าไหม การส่งส่วยนี้ รัฐบาลกลางจะเรียกเก็บจากประชาชนบางพวกที่ไม่ต้องการเข้าเวรประจำการ แต่ยอมส่งสิ่งของที่รัฐบาลกลางต้องการหรือเงินตรามาใช้แทนสิ่งของก็ได้ ผู้มีหน้าที่ในการเก็บส่วยในภาคนี้คือ "ราชบุตร" * จะเป็นผู้นำส่วยที่เก็บได้ไปส่งเจ้าพนักงานใหญ่ในเมืองเอก หรือเมืองหลวงตามที่กำหนด ส่วยเหล่านี้เมื่อรัฐบาลกลางได้รับมาแล้วก็จะเก็บเอาไว้อีกส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็จะส่งไปขายต่างประเทศพร้อมกับสินค้าชนิดอื่นๆ โดยพระคลังสินค้าเป็นผู้จัดการคือเป็นการค้าผูกขาดของรัฐบาล

๒. ส่วยผ้าขาวจีน การส่งไหมไปค้าขายยังต่างประเทศนั้น ส่วยผ้าขาวจีน นับว่ามีบทบาทมากที่สุด เพราะชาวจีนเป็นคนต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นผู้ที่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยเสรี ไม่ต้องสังกัดขุนนาง นอกจากนั้นชาวจีนยังอยู่นอกกระบบการเกณฑ์แรงงานด้วย ชาวจีนได้ตั้งร้านค้าอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประมาณว่ามีชาวจีนอยู่ในภาคนี้ 6,950 คน โดยแยกตามมณฑลต่างๆคือ มณฑลนครราชสีมา 2,450 คน มณฑลอุดร 1,500 คน และมณฑลอิสาน 3,000 คน²

¹ บุรอก แก้วกัณฑ์. การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2411. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. หน้า 91-93.

* เป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาชั้นสูงของเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัย ร.5 ที่เรียกว่า อาญาสี โปรกฤภาคผนวก ก. ประกอบ

² William G. Skinner. Chinese society in Thailand. Analytical History. 1957. p. 74.

เจ้าเมืองบางเมืองที่ต้องการให้กิจการร้านค้าในเมืองของตนเองเจริญขึ้นก็ได้เชิญชวนชาวจีนให้ไปเปิดกิจการร้านค้าในเมืองของตน เช่น พ.ศ. 2395 พระสุนทรราชวงษา (บุค) เจ้าเมืองยโสธรได้เดินทางไปค้าขายที่เมืองนครราชสีมา ได้ขอร้องให้ชาวจีนที่เมืองนครราชสีมาไปตั้งร้านค้าที่เมืองยโสธร¹ เพราะเวลานั้นได้มีชาวจีนไปตั้งร้านค้าอยู่ที่นครราชสีมาถึง 800 คน² ชาวจีนเหล่านี้ได้เข้าควบคุมการค้าเกือบทุกอย่างจึงทำให้เมืองนครราชสีมา กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่และสำคัญที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และศูนย์กลางการค้าก็ได้เริ่มขยายไปยังเมืองอื่นๆ ในระยะเวลาต่อมา เช่น อุบล สุรินทร์ ร้อยเอ็ด และหนองคาย เป็นต้น นอกจากนั้นชาวจีนยังเป็นพ่อค้าเร่ ได้เดินทางไปค้าขายสินค้าตามหมู่บ้านต่างๆ เช่นเดียวกับพวกกุลา ชวน และพ่อค้าพื้นเมือง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงการเข้ามาของชาวจีนในประเทศไทย โดยกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของชาวจีนเหล่านั้น ที่สอดคล้องกับบทบาทในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพื่อการตลาดเอาไว้ค่อนข้างน่าฟัง ความตอนหนึ่งว่า

"...ด้วยเหตุผลที่ต้องการแรงงานในประเทศ ทั้งแรงงานที่ทำการของรัฐบาล เช่น การปลูกสร้างและแรงงานในทางเศรษฐกิจ เช่น การปลูกพืชเพื่อตลาด ตลอดจนต้องการแรงงานที่มีฝีมือเพื่อการต่อเรือ การทำเหมือง ฯลฯ ซึ่งล้วนส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกที่ชนชั้นนำเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อยู่ทำให้ รัฐบาลในต้นรัตนโกสินทร์ เปิดประเทศให้แก่การหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีน ประจวบกับสถานะภายในของจีนในเวลานั้นผลักดันพลเมืองในชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศให้อพยพ ออกจากประเทศด้วย...ประจวบที่จีนจึงเพิ่มปริมาณในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว...ชาวจีนมีคตินิยมในวิถีต่าง

¹ เติม วิชาคหกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. 2513. หน้า 151.

² James McCarthy. Surveying and Exploring in Siam. 1900. p.26.

จากชาวไทย การทำงานหนัก ออกอม และออกทนทำงานหนัก... ธารแสง
หาทรัพย์สินสมบัติโดยการทำงานหนัก จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติ ไม่น่าอับอาย
แต่อย่างใด... คนที่ขาดความมุ่งมั่น บากบั่น ย่อมไม่คิดที่จะออกจากบ้าน
เกิดเมืองนอนเพื่อผจญภัยในต่างแดน เฉพาะคนที่มีความแรงผลักดันที่จะหาทรัพย์สิน
ช่วยครอบครัวก้าวหนา กล้าเสี่ยงเท่านั้นที่จะอพยพออกจากประเทศจีน...
คนเหล่านี้ต้องการหาทรัพย์สินเพื่อช่วยครอบครัวในประเทศจีน จึงไม่ต้องการ
เพียงแต่จับจองที่ดินในประเทศไทย เพื่อทำการเกษตรแบบเลี้ยงตัวเอง
เพราะวิธีนั้น จะไม่ทำให้มีเงินเหลือพอส่งกลับไปช่วยครอบครัวได้ หาก
ต้องหาหนทางทุกอย่างที่จะทำกิจการที่ให้ผลกำไร จนทำให้ช่วยเหลือครอบ
ครัว ที่เมืองจีนได้ เนื่องจากคนเหล่านั้นไม่ใช่คนฉลาด... ที่จะหนีเพื่อ
เอาตัวรอดเท่านั้น..."¹

แม้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะไม่มีทรัพยากรหรือกิจการทางธุรกิจที่ดึงดูดใจ
ชาวจีนให้เข้ามาประกอบธุรกิจการค้าอย่างขนานใหญ่ เช่นเดียวกับภาคอื่นๆ ของไทย
เช่น กิจการเหมืองแร่ที่บุกเบิกภาคใต้ หรือกิจการป่าไม้ในภาคเหนือก็ตาม แต่มีชาวจีน
จำนวนหนึ่งได้เข้ามาประกอบธุรกิจในภาคนี้ ทั้งการไปมาค้าขายและอยู่ประจำ ชาวจีน
เหล่านี้ไม่ได้จับจองที่ดินในบริเวณนี้ทำการเกษตรเลี้ยงตัวเอง แต่อาชีพที่สำคัญคือการ
ประกอบธุรกิจการค้า

พ่อค้าชาวจีนจะเข้าไปรับซื้อไหมและสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ เช่น หนังสัตว์ เขา
สัตว์ ครั่ง ผลกระวาน ขี้ผึ้ง ฝ้าย ฯลฯ² จากชาวบ้านแล้วรวบรวมบรรทุกใส่เกวียน

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมกับวาระกรรมค่านิยม. 2525.

หน้า 101-102.

² มองซิเออร์ ปาลเลกัว. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร.

2520. หน้า 34.

ดงไปยังกรุงเทพฯ เพื่อส่งขายยังต่างประเทศ จากสถิติการส่งออกเส้นไหมและผ้าไหม
ไปจำหน่ายต่างประเทศปรากฏว่า พ.ศ. 2442 ส่งออกเป็นเงิน 477,311 บาทและ
เพิ่มขึ้นเป็นเงินถึง 535,748 บาทใน พ.ศ. 2443¹

กล่าวโดยสรุป การผลิตไหมของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มี
การกระทำมาเป็นเวลานานและได้สืบหอวิธีการผลิตจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน
การผลิตไหมในภาคนี้ช่วงก่อน พ.ศ. 2444 ทั้งการปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาว
ไหม และการทอผ้าไหมยังคงมีลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิมอยู่ กล่าวคือ ยังไม่รู้จักการ
นำเอาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาใช้ปรับปรุง เพื่อเพิ่มผลผลิตและเป้าหมายในการผลิตคือ
ผลิตเพียงเพื่อใช้ในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนที่เหลือบางส่วนก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้า
ชนิดอื่นที่ตนเองยังผลิตไม่ไ้หรือมีไม่เพียงพอ หรืออาจจะนำไปขายยังท้องถิ่นที่ห่างไกล
และการค้าไหมในภาคนี้ก็มีทั้งการค้าขายภายในประเทศ โดยพ่อค้าพื้นเมืองที่ส่วนมากจะ
นำไหมและสินค้าพื้นเมืองอื่นๆอีกหลายชนิดไปค้าขายยังภาคกลาง ส่วนการค้ากับต่างประเทศ
พระคลังสินค้าและพ่อค้าชาวจีนนับว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทที่สุด พระคลังสินค้านำ
ไหมและผลิตภัณฑ์ไหมซึ่งหลายๆหัวเมืองในภาคนี้ส่งส่วยให้กับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ไป
จำหน่ายต่างประเทศ และพ่อค้าชาวจีนจะเข้าไปรับซื้อไหมและสินค้าพื้นเมืองอื่นๆจาก
ชาวบ้านโดยตรง หรืออาจจะรับซื้อจากพ่อค้าคนกลางอีกทอดหนึ่งแล้วจึงส่งไปขายยัง
ต่างประเทศ ถึงแม้ว่าการค้าไหมในช่วงนี้จะมีปริมาณน้อย แต่ถ้ารัฐบาลสมัยนั้นได้
หันมาเอาใจใส่อย่างจริงจังแล้วก็จะสามารถขยายตัวในเชิงพาณิชย์ได้มากขึ้น ซึ่งรัฐบาล
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เห็นความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างถึ
จนกระทั่งได้มีนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในระยะต่อมาจึงจะได้กล่าวต่อไป

¹ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเดิม. หน้า 23.

บทที่ 2

นโยบายส่งเสริมการผลิต ลักษณะการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ในระยะแรก (พ.ศ. 2444-2456)

ก่อน พ.ศ. 2444 รัฐบาลยังไม่มีแนวความคิดที่จะหาทางส่งเสริมและปรับปรุงวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เจริญก้าวหน้าแต่อย่างใด เจาหน้าที่ระดับสูงของรัฐบาลไทยทราบแต่เพียงว่า ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป แต่ไม่ทราบว่าทำกันมาบริเวณหัวเมืองใด¹ วิธีการผลิตไหมก็ยังคงใช้วิธีการเก่าๆที่กระทำให้สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษทำให้ผลผลิตไหมที่ได้ก็ยังต่ำอยู่มาก เป้าหมายสำคัญในการผลิตไหมก็มุ่งผลิตเพียงเพื่อใช้ในการทอครีวเป็นหลัก ส่วนที่เหลือก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่นที่ขาดแคลนหรือนำไปขายยังท้องถิ่นอื่น นับตั้งแต่ พ.ศ. 2444 รัฐบาลได้เริ่มมาส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างจริงจัง ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มฐานรายได้ให้แก่ประชาชนแล้ว ยังส่งผลต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

2.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2444-2456

การที่รัฐบาลไทยมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายในประเทศนั้น อาจกล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับอิทธิพลอย่างมาก กล่าวคือ มร.มันนิโร อินางากิ*

¹โทชิฮารุ โยชิการว่า. ผู้ริเริ่มชาวนาและการผลิตไหมของญี่ปุ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2525. หน้า 9.

*เป็นผู้ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับสถานการณ์ในเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะประเทศไทย พ.ศ. 2416 เขาได้ทำงานตำแหน่งผู้อำนวยการสมาคมประเทศเอเชียและสมาคมนี้ได้อื่นหนังสือถึงรัฐบาลญี่ปุ่นให้ทำสัญญาการค้าไหมและการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่น พ.ศ. 2440 ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยคนแรก

อ้างอิง. โทชิฮารุ โยชิการว่า. เล่มเดิม. หน้า 3.

(Manjiro Inagaki) ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสมาคมประเทศเอเชียได้ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นในขณะนั้นคือ นายอิโรบุมิ อิโต (Hirobumi Ito) เรื่องขอทำสัญญาการค้าไมตรีและการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับไทย เพื่อที่จะรักษาคุลย์อำนาจแห่งประเทศในแถบเอเชียและเตรียมกลไกของการรักษาคุลย์อำนาจให้พร้อมภายใต้จุดมุ่งหมายของสมาคมที่ว่า ต้องรักษาเอกราชของประเทศไทย เกาหลีและจีนเอาไว้¹ เมื่อ มร.อินางากิ เสนอทางมารับตำแหน่งเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยคนแรกและในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2441 ได้ทำสนธิสัญญาราชไมตรีการค้าทางทะเลระหว่างญี่ปุ่นกับไทย เจตนารมณ์สำคัญของการทูตญี่ปุ่นมีดังนี้คือ "...ทำให้การปฏิรูปการปกครองภายในเมืองไทยรวมทั้งกิจการอื่นๆเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชที่มีพื้นฐานที่มั่นคงตลอดไปเพื่อเป็นกัจักรสำคัญอันหนึ่งในการรักษาคุลย์ภาพของอำนาจในเอเชีย"²

การปฏิรูปการปกครองภายในประเทศไทย เฉพาะในเรื่องของการเร่งร่างกฎหมายใหม่นั้น มร.อินางากิ ได้ส่ง มร.โทคิชิ มาซาโอะ (Mr. Tokichi Masao) ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และราชทินนามว่า "พระยามหิธรมุนีปกรณโกศลคุณ" และได้ส่งคณะผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยเพื่อช่วยงานด้านการปฏิรูปการปกครองภายในและกิจการอื่น ๆ รวมทั้งกิจการใหม่ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดย มร.อินางากิ ได้ประสบความสำเร็จในการชักชวนให้รัฐบาลไทยหันมาพัฒนาอุตสาหกรรมแบบญี่ปุ่น โดยให้ความสำคัญกับการผลิตไหม ในที่สุดกระทรวงเกษตรพาณิชย์ซึ่งมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นเสนาบดีในขณะนั้น ก็ตกลงจัดจ้าง "มร.คาเมตาโร โตยามะ" (Mr. Kametaro Toyama) ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่น เข้ามาดำเนินงานก็จะกล่าวต่อไป

แรงผลักดันที่มีผลให้รัฐบาลไทยต้องกำหนดเป็นนโยบายเพื่อส่งเสริมวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระยะแรกนั้น คงจะมีสาเหตุ

¹แหล่งเดิม.

²แหล่งเดิม. หน้า 4.

มาจากปัจจัยหลายอย่าง ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจดังต่อไปนี้

2.1.1 ตัวอย่างความสำเร็จในการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเริ่มทำการปรับปรุงประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในหลายๆด้านทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ในขณะเดียวกันก็ได้เฝ้ามองประเทศเพื่อนบ้านต่างๆในทวีปเอเชียด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่นซึ่งตรงกับรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ (พ.ศ. 2411-2455) ในสมัยนี้ญี่ปุ่นมีการพัฒนาประเทศจนเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ขณะนั้นประเทศไทยกำลังตกอยู่ในสภาพที่ล่อแหลมที่จะตกเป็นอาณานิคมของสองมหาอำนาจตะวันตกคือ อังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศไทยได้เฝ้ามองญี่ปุ่นที่ได้ตกอยู่ในสภาพที่คล้ายๆกัน แต่ญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจินี้ก็ได้พยายามพัฒนาตัวเองจนทัดเทียมกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกอื่นๆ และในสมัยนี้เองที่ถูกสหกรณ์การเลี้ยงไหมของญี่ปุ่นได้พัฒนาก้าวหน้าไปมาก จนอาจกล่าวได้ว่า ตัวเร่งความเจริญเติบโต* (Engine of growth) ทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็คืออุตสาหกรรมไหมนี้เอง กล่าวคือ ความสำคัญของการอุตสาหกรรมผลิตไหมมีผลอย่างมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจนใกล้เคียงกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกทั้งหลาย ซึ่งประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ถือเอาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศในสมัยนั้น ซึ่งจะได้เห็นได้ดังนี้

2.1.1.1 ความสำคัญของไหมในลักษณะที่เป็นสินค้าออก ญี่ปุ่นในสมัยเริ่มต้นค้าขายกับประเทศตะวันตกนั้น สินค้าออกที่สำคัญประกอบด้วย ทองแดง เหล็ก ถ่าน ภาชนะทองแดง เครื่องเงิน ร่ม พัก ฉากกั้น การบูร อาหารทะเลและอาหารอื่นๆ

* ตัวเร่งความเจริญเติบโต เป็นปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวขึ้น ทั้งในด้านของรายได้ประชาชาติและรายได้คนทุกคน

อ้างจาก. อัมพร วิจิตรพันธ์. หลักเศรษฐศาสตร์. 2522. หน้า 297-298.

ส่วนสินค้าเข้าประกอบด้วย ไหมดิบ ไหมทอ ชนดั๊ก รินกำฝ้าย เครื่องลายคราม ตีนก
ตะกั่ว แก้ว น้ำตาล นาฬิกา เครื่องจักร ฯลฯ¹ ในบรรดาสินค้าขาออกและสินค้าเข้า
นั้น สินค้าขาออกที่สำคัญที่สุดคือ ทองแดง และสินค้าเข้าที่สำคัญที่สุดคือ ไหมดิบ ซึ่ง
ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศจีน ต่อมา พ.ศ. 2182
โชกุนโทกูงาวะได้สั่งปิดประเทศ ญี่ปุ่นไม่ติดต่อกับต่างชาติ ยกเว้นให้เฉพาะ
ชาวจีนและชาวฮอลันดาเท่านั้น เมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศ ใน พ.ศ. 2402 และ
นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สินค้าขาออกที่สำคัญของญี่ปุ่นกลับกลายเป็นไหมดิบและสินค้าไหม
ทั้งๆที่ก่อนจะปิดประเทศนั้น ไหมดิบเป็นสินค้าขาเข้าอันดับหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าช่วงที่
ปิดประเทศนั้นญี่ปุ่นได้มีการพัฒนาการผลิตไหมเพื่อทดแทนการนำเข้าในช่วงนั้น เหตุ
ผล อีกประการหนึ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาการผลิตไหมจนประสบความสำเร็จในระหว่าง
ที่ปิดประเทศได้ก็ौरาว 20 ปีก่อนที่ญี่ปุ่นจะเปิดประเทศนั้น ได้เกิดโรคระบาดทำลายตัว
อ่อนของไหมในยุโรปทั้งในฝรั่งเศสและอิตาลีซึ่งเป็นฐานผลิตไหมที่สำคัญของยุโรป ทำให้
เกิดการขาดแคลนไหมดิบขึ้น ประเทศต่างๆในยุโรปจึงต้องหันมาสั่งซื้อไหมดิบจาก
ตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากจีนและญี่ปุ่นเข้ามาทดแทน ไหมดิบจากญี่ปุ่นได้รับความ
นิยมจากประเทศในยุโรปมากเพราะคุณภาพดีและราคาถูก เนื่องจากญี่ปุ่นปิดประเทศมา
เป็นเวลานานระดับราคาสินค้าในญี่ปุ่นจึงต่ำกว่าระดับราคาในตลาดต่างประเทศมาก
เช่น ราคาไหมดิบที่โยโกฮามาค่าต่ำกว่าราคาไหมดิบที่ลอนดอนถึงครึ่งหนึ่ง²
ในบรรดาสินค้าไหมที่ส่งจากญี่ปุ่นไปตลาดต่างประเทศ ไหมดิบครองอันดับหนึ่งและเป็น
สินค้าที่สำคัญที่สุดมาจนถึง พ.ศ. 2470 รองลงมาคือไหมซึ่งครองอันดับสองมาจนถึง
พ.ศ. 2423

¹พรอนค์ นิยมคำ. "การพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น : กรณีศึกษาไหมส่งออก
และการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงปี ค.ศ. 1860-1910," ใน การพัฒนาเศรษฐกิจของ
ญี่ปุ่น : บทเรียนที่น่ารู้. บรรณาธิการโดย บัญญัติ สุรการวิทย์, 2525. หน้า 69.

²แหล่งเดิม. หน้า 70.

ระหว่าง พ.ศ. 2404-2453 ฝิ่นส่งไหมดิบเป็นสินค้าออกเป็นมูลค่าถึงร้อยละ 36.74 ของมูลค่าสินค้าออกทั้งหมด และถ้ารวมสินค้าไหมชนิดอื่นๆด้วยแล้ว มูลค่าการส่งออกไหมจะสูงถึงร้อยละ 37.42 ของมูลค่าสินค้าออกของฝิ่น (โปรดดูตาราง 1 ประกอบ)

2.1.1.2 ความพยายามผลิตสินค้าเพื่อทดแทนการนำเข้าและเทคโนโลยีที่มากับสินค้าขาเข้ามีผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมไหมของฝิ่น ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจ เงินตราต่างประเทศเป็นที่ต้องการมากเพื่อใช้ในการสั่งซื้อสินค้าขาเข้า ทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค เครื่องจักร และวัตถุดิบ โดยเฉพาะสำหรับประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรอย่างเช่นฝิ่น สินค้าขาเข้าเป็นสิ่งที่จำเป็นมากสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ การเติบโตของสินค้าออกอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้ทันกับการขยายตัวของสินค้าขาเข้า ในช่วงเริ่มพัฒนาประเทศ มีฉะนั้นประเทศนั้นจะต้องประสบกับปัญหาการขาดดุลการชำระเงิน* ซึ่งทำให้อัตราการเจริญเติบโตทางกานเศรษฐกิจนั้นต้องลดลงไปท้าย

ในระยะต้นของรัชสมัยของจักรพรรดิเมจิ สินค้าขาเข้าของฝิ่นส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ครึ่งหนึ่งของสินค้าขาเข้าคือ สินค้าฝ่ายและขนสัตว์ นอกนั้นก็อาหาร โลหะ เครื่องจักร¹ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น สินค้าไหมส่งออกอย่างเดียวหารายได้ถึงครึ่งหนึ่งของมูลค่าของสินค้าขาเข้า สินค้าเข้าประเภทสินค้าอุปโภคบริโภคมีบทบาทในการพัฒนาอุปสงค์** (demand) ของตลาดในประเทศและสร้างพื้นฐานการผลิตในประเทศเพื่อ

* ดุลการชำระเงินได้แก่สถิติในรูปแบบบัญชีแสดงรายรับที่ประเทศหนึ่งได้รับจากต่างประเทศและรายจ่ายที่ประเทศนั้นจ่ายแก่ต่างประเทศใน 1 ปีแล้วนำมาเปรียบเทียบกัน
อ้างจาก. อัมพร วิจิตรพันธ์. เล่มเดิม. หน้า 444.

¹พรอนงค์ นิยมคำ. เล่มเดิม. หน้า 40.

** อุปสงค์คือปริมาณความต้องการสินค้าและบริการจำนวนสูงสุดที่มีบริโภคมีอำนาจซื้อ ณ ราคาราคาในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

อ้างจาก. ประชุม โคมฉาย, ไซด นิวิศยกุล และธรรมบุญ ไสภารักษ์
สังคมศึกษา (ส. 504). 2531. หน้า 10.

ตาราง 1 อัตราส่วนของเส้นไหมดิบและสินค้าไหมส่งออกในมูลค่าสินค้าขาออกของญี่ปุ่น
ระหว่าง พ.ศ. 2404-2453.

พ.ศ.	มูลค่าสินค้าออก(%)	ไหมดิบ(%)	สินค้าไหมทั้งหมด(%)
2404-2408	100	63.83	81.57
2409-2413	100	43.48	69.64
2414-2418	100	32.94	44.54
2419-2423	100	36.71	44.63
2424-2428	100	38.11	44.97
2429-2433	100	35.07	40.62
2434-2438	100	35.51	44.42
2439-2443	100	26.99	36.59
2444-2448	100	26.83	39.41
2449-2453	100	27.97	37.42
เฉลี่ย พ.ศ. 2404-2453 = 100		36.74	37.42

ที่มา., พรอนงค์ นิยมค้า. "การพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น กรณีศึกษา ไหม
ส่งออกและการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงปี ค.ศ. 1860-1910," ใน
การพัฒนาเศรษฐกิจ: บทเรียนที่น่ารู้. บัญญัติ สุรการวิทย์ บรรณาธิการ,
2525. หน้า 72.

ทดแทนสินค้าเข้า นอกจากนั้น เทคโนโลยีที่แผ่เข้ามา ยังนำความรู้ในด้านเทคนิค การผลิตใหม่ๆ เข้ามาด้วย บทบาทเหล่านี้ของสินค้าเข้ามีความสำคัญมากต่อญี่ปุ่นในช่วง ที่กำลัง เริ่มทำการปฏิรูปทางเศรษฐกิจให้ทันสมัย สินค้าใหม่ในฐานะที่เป็นตัวทำรายได้ สำหรับสินค้าเข้าจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นด้วย จึงนับว่าเป็น ตัวเร่งความเร็วเติบโตของเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

ระหว่าง พ.ศ. 2449-2453 ปริมาณใหม่ดิบที่ส่งออกของญี่ปุ่นมีมากกว่าของจีน ซึ่งเป็นประเทศที่ส่งใหม่ดิบออกสู่ตลาดโลกมากที่สุดในเวลานั้น อุตสาหกรรมการผลิตใหม่ ของญี่ปุ่นได้เจริญก้าวหน้าขึ้นครองอันดับหนึ่งของโลก และสิ่งที่เป็นชนวนของการปฏิวัติ อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่แท้จริงก็คือ อุตสาหกรรมการผลิตใหม่ ซึ่งอุตสาหกรรมประเภทนี้ ได้พัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมสินค้าส่งออกที่สำคัญของญี่ปุ่นอย่างรวดเร็ว ถ้าไรที่ได้จากการ ค่าใหม่ในสมัยนั้น ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศที่มั่งคั่งประเทศหนึ่ง¹

ชาวญี่ปุ่นที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ บางคนเข้ามาในประเทศไทย ได้เล็งเห็นว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของคนไทยนั้น ทำกันอย่างกระจัดกระจาย ดังที่ มร. มัณนิโร อินางาคิ ได้กราบทูลพระเจ้าอนงยา-เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ความ ก่อนหนึ่งว่า

"...เส้นไหมของไทยคุณภาพไม่ดี ใช้ได้แต่ในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ได้มีการทำ ให้การผลิตไหมแพร่หลายออกไป และปรับปรุงวิธีการผลิตไหมให้ดีขึ้น ในไม่ช้า ไหมจะกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทย..."²

พ.ศ. 2444 มร.อินางาคิ ได้ส่งรายงานการสำรวจการทำไหมในประเทศ

¹ โทชิฮารุ โยชิเกะว่า. เล่มเดิม. หน้า 5.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/31. กระทรวงเกษตร-มร. โดยนายจางญี่ปุ่นตรวจการทำไหม.

ไทย (คาดว่าจะเป็นรายงานการสำรวจของคณะของ มร.วาทานาเบ (Mr. Watanabe) และ มร.อุเอโนะ (Mr. Ueno) ซึ่งไปสำรวจสภาพการทำไหมที่นครราชสีมาเมื่อปลายปี พ.ศ. 2443¹⁾ คอพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงกำแพงราชานุภาพ รายงานนั้นแบ่งออกเป็นสามส่วน* ส่วนที่สาม มีใจความว่า เหตุผลที่รัฐบาลญี่ปุ่นในรัชสมัยของจักรพรรดิเมจิได้เชิญชวนให้ชาวญี่ปุ่นทำการบำรุงส่งเสริมการเลี้ยงไหมและปรับปรุงเทคนิควิธีการผลิตนั้นเป็นเพราะสตรีชาวปารีสในฝรั่งเศสประมาณ 1 ใน 3 ใช้น้ำไหมของญี่ปุ่น รายงานฉบับนี้กล่าวถึงสภาพของการขยายตัวของการผลิตเส้นไหมของญี่ปุ่นและได้แนะนำให้รัฐบาลไทยสร้างสถานเลี้ยงไหมแบบเดียวกับที่รัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำมาแล้ว โดยให้เมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางของโรงงานผลิตเส้นไหมและเลี้ยงไหม นอกจากนั้นควรจะมีการส่งผู้เชี่ยวชาญออกไปให้การศึกษาภาคปฏิบัติสมัยใหม่ ปรับปรุงพันธุ์ไหม ให้ความรู้เกี่ยวกับโรคไหมอย่างแพร่หลาย ปรับปรุงเครื่องมือเครื่องมือเกี่ยวกับการผลิตไหมและส่งเสริมเครื่องสาวไหมแบบญี่ปุ่นให้แพร่หลายในหมู่ประชาชน มร.อินางาคิ ได้อธิบายในรายงานฉบับนี้ว่า ถ้ารัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในระบบการค้าไหมกับเหมือนกับที่รัฐบาลญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิได้กระทำมาแล้ว ก็จะทำให้อุตสาหกรรมการผลิตไหมกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ยิ่งใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และช่วยเพิ่มปริมาณการส่งออกให้มากขึ้น อันจะนำความมั่งคั่งมหาศาลมาสู่ประเทศ ทำให้ประเทศไทยที่ถูกล้อมรอบด้วยประเทศที่เป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เป็นประเทศที่มีเอกราชและอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ในเอเชียสามารถปรับปรุงการปกครองภายในและกิจการอื่นๆให้เจริญก้าวหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว

¹โทชิฮารุ โยชิเกว่า. เล่มเกม. หน้า 5.

* 1. A few suggestions as to the conservation of Boxwood in Siam.

2. A few suggestion as to the improvement of sericulture in Siam.

3. A brief histoty of sericulture in Japan.

จากตัวอย่างความสำเร็จในการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิและจากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญญี่ปุ่นดังกล่าวมาแล้ว ทำให้รัฐบาลไทยตกลงใจที่จะทำการส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยยึดญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างและได้จัดจ้างคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2444 ดังจะกล่าวต่อไป

2.1.2 ภัยคุกคามของฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเริ่มเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนทางแหลมอินโดจีน โดยเริ่มเข้าไปยึดครองไซ่ง่อนเมื่อ พ.ศ. 2402¹ เมื่อฝรั่งเศสวางรากฐานลงบนดินแดนส่วนนี้ได้แล้ว ก็เริ่มแผนการที่จะขยายดินแดนให้มากขึ้น ในขณะนั้นดินแดนทางภาคตะวันออกของไทย จดกับญวนโดยมีเขมรและลาวของไทยคั่นอยู่ ในสภาพเช่นนี้ฝรั่งเศสได้ใช้วิธีการถือเอาอำนาจบังคับ โดยได้เคลื่อนกำลังเข้าสู่เขมรแล้วบังคับให้เจ้านครพนมศรีเขมรทำสัญญายินยอมเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสด้วยเหตุผลว่า เขมรเคยตกเป็นเมืองขึ้นของญวนมาก่อน เมื่อฝรั่งเศสได้ญวนไว้ในอำนาจแล้ว ก็คงถือว่าเขมรต้องตกเป็นของฝรั่งเศสด้วย ประเทศไทยไม่สามารถคัดค้านการรุกรานของฝรั่งเศสด้วยกำลัง จึงต้องจำยอมให้ฝรั่งเศสเข้าครอบครองเขมร

อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสก็หาได้หยุดยั้งการรุกรานของตนไว้เท่า นั้นไม่ เพราะฝรั่งเศสสูญเสียอำนาจในอินเดียนและพม่าให้กับอังกฤษ จึงพยายามยึดเอาดินแดนในแหลมอินโดจีนชดเชยกับที่ตนได้เสียไป² ฝรั่งเศสยึดได้ญวนเหนือ (ตังเกี๋ย) และญวนกลาง เมื่อ พ.ศ. 2401 และ พ.ศ. 2422 ตามลำดับ ทำให้อาณาเขตของฝรั่งเศสจดกับลาวเหนือและลาวใต้ ซึ่งเป็นประเทศราชของไทยโดยตลอดทางทิศตะวันออก ฝรั่งเศส

¹ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และ มานี ธรรมครองอาคม. ประวัติศาสตร์เตรียมอุดมและครูประถม. 2499. หน้า 204.

²จักรกฤษณ์ นรนิติติกุลการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์กับกระทรวงมหาดไทย. 2527. หน้า 53.

ก็หาได้ยุติการรุกรานต่อไทยไม่คงดำเนินการทุกวิถีทางในอันที่จะหาทางผนวกเอาดินแดน
ของไทยไว้ในครอบครอง

ใน พ.ศ. 2436 เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จไป
ประทับที่อุบลราชธานี บรรดาประชาชนในแถบนั้นไม่ยอมส่งส่วยให้กับทางราชการโดยอ้างว่า
ไม่ใช่คนไทย¹ เวลานั้นประเทศไทยได้ประสบกับวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 จนในที่สุด
ประเทศไทยต้องมอบดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสไป

ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงการสร้าง
ทางรถไฟสายแรกที่จะไปภาคเหนือให้ไปขึ้นที่นครราชสีมาที่ควยสาเหตุทางด้านการเมืองและ
ยุทธศาสตร์ คือฝ่ายไทยต้องการที่จะส่งกำลังหรือติดต่อกับดินแดนทางฝั่งแม่น้ำโขงได้อย่าง
รวดเร็วเพราะขณะนั้นฝรั่งเศสกำลังคุกคามสิทธิครอบครองอาณาเขตของไทยในดินแดนแถบนั้น
ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาสร้างเสร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. 2443 หนึ่งปีก่อนที่จะ
สร้างเสร็จสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้เสด็จไปตรวจราชการที่มณฑลนครราชสีมาและ
ได้ทูลเกล้าถวายรายงานต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า สินค้าออกจากเมือง
ส่วนใหญ่เป็นของป่าคือ หนิง เขาสัตว์ เป็นต้น² ทั้งสินค้าที่มาแต่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงล้วนแต่เป็น
ที่ให้ความรู้สึกว่าเป็นสินค้าท้องถิ่น แต่ก็ไม่เห็นมีสินค้าใหม่คิยหรือใหม่ต่างๆในรายการสินค้า
เหล่านี้แม้แต่น้อย ในหนังสือรายงานการเปลี่ยนแปลงในนครราชสีมาหลังจากเปิดทางรถไฟ
แล้ว ก็มีรายการสินค้าท้องถิ่นดังต่อไปนี้ ข้าวเปลือก สุก ร ยาง ส้ม มะขามป้อม ส้มอ นุ่น
มะขามปึก ฯลฯ³ เป็นสินค้าออกของเมืองนครราชสีมา รายงานนี้ก็ไม่ใหม่คิยหรือสินค้า
จำพวกผ้าไหมเป็นสินค้าอีกเช่นเคย

¹ไพฑูริย์ มิกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานสมัยพระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2517. หน้า 6.

²ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน พ.ศ.
2443-2468. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. หน้า 44.

³โพธิธำ โยธิกาวา. เล่มเก็บ. หน้า 8.

ขณะนั้นฝรั่งเศสเป็นผู้นำด้านการผลิตไหม เมื่อฝรั่งเศสเข้ามาประชิดแม่น้ำโขง มร.อินางาคิ มีความเป็นห่วงว่าฝรั่งเศสอาจดำเนินนโยบายทางบ้านเอเชียที่ได้เปรียบ โดยทำสัญญาส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมเข้ามาในประเทศไทยก่อน¹ เขาจึงทำรายงานส่งไปยังกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นว่า ถ้าฝรั่งเศสสามารถแผ่อิทธิพลเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งฝรั่งเศสได้หมายมั่นปั้นมือมาเป็นเวลานานแล้ว ก็เท่ากับว่าแผนการของฝรั่งเศสคือ เอเชียประสบผลสำเร็จมากขึ้น² จากนั้นเขาก็ได้แนะนำให้รัฐบาลไทยจัดจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่น โดยเขาให้เหตุผลว่า เพื่อที่จะรักษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นดินแดนของไทยต่อไป³ และรัฐบาลไทยก็ได้จัดจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาเพื่อหาแนวทางส่งเสริมการผลิตไหมในประเทศไทยตามคำแนะนำของ มร.อินางาคิ แทนที่จะจัดจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมจากฝรั่งเศสทั้งนี้เพราะมีเหตุผลที่สำคัญคือ

1) ต้องการดึงญี่ปุ่นเข้ามาถ่วงดุลอำนาจกับฝรั่งเศส เพราะขณะนั้นไทยมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสอยู่หลายเรื่อง อีกทั้งฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีคุกคามประเทศไทยเสมอมา รัฐบาลไทยจึงมีความประสงค์ที่จะกระชับความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากความเห็นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่ในคณะรัฐบาลไทยและต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากที่สุด ในด้านการกำหนดนโยบายต่างๆ รวมทั้งกำหนดนโยบายต่างประเทศ พระองค์ได้กราบทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับความตกลงระหว่างรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลญี่ปุ่น ความตอนหนึ่งว่า

"...สัญญาที่ญี่ปุ่นทำกับอังกฤษนี้ เป็นสัญญาที่สำคัญมาก แม้ว่าจะไม่เกี่ยวกับเมืองไทยโดยตรง แต่ก็เกี่ยวโดยทางอ้อม อันเป็นข้างฝ่ายดีก็อย่างหนึ่ง แต่สัญญานี้เป็นสัญญาที่ทำเพื่อชักชวนผลประโยชน์ของรัสเซียและฝรั่งเศสโดยตรง

¹แหล่งเดิม.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

สองชาตินั้นย่อมไม่เป็นที่พอใจ เพราะฉะนั้น เมื่อถึงเป็นปัญหาว่าเมื่อสองชาตินั้นไต่ทราบนสัญญาที่อังกฤษทำกับญี่ปุ่น จะทำประการใด ก็แลเห็นมีทางข้างเสียอย่างหนึ่งคือ ถ้ารัสเซียจะรุกรานจีนเข้าไปทางโน้น และฝรั่งเศสรุกไทยเข้าทางนี้เพื่อแก้แค้น สัญญาที่สองชาติทำต่อกันจะเป็นได้หรือไม่..."¹

จากความเห็นของ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพนี้รวมความได้ว่า สัญญาที่อังกฤษทำกับญี่ปุ่นนั้น มีผลทางอ้อมเกี่ยวกับไทยคือ จะเป็นการประกันอิสรภาพของประเทศไทยให้พ้นจากการรุกรานของชาติตะวันตก อันได้แก่ รัสเซีย และฝรั่งเศส ซึ่งมีผลประโยชน์ขัดกับญี่ปุ่นและอังกฤษในเอเชียอย่างหนึ่ง โดยที่มีญี่ปุ่นเป็นศัตรูที่สำคัญและเป็นมิตรที่แน่นแฟ้นกับไทย ในขณะเดียวกันนั้น กับอีกอย่างหนึ่งอาจจะเป็นผลให้ไทยถูกรุกรานจากฝรั่งเศสก็ได้ เพราะฝรั่งเศสอาจจะคิดแก้แค้นอังกฤษกับญี่ปุ่น โดยทำกับไทยเป็นการตอบแทน² ทั้งนี้เพราะเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยภายหลังวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ดูเหมือนว่าจะยิ่งร้ายแรงขึ้นกว่าเดิม สนธิสัญญาและอนุสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับไทยฉบับเดือนตุลาคม พ.ศ. 2436 มีผลเพียงยุติสถานการณ์ฉุกเฉินที่อาจจะขยายตัวออกไปเป็นสงครามลงชั่วคราวแต่ไม่ได้เป็นการช่วยคลี่คลายปัญหาที่อยู่ระหว่างประเทศทั้งสองอย่างแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้นอนุสัญญาดังกล่าวยังได้สร้างปัญหาข้อขัดแย้งขึ้นใหม่อีกหลายปัญหา ซึ่งล้วนแต่เป็นการคุกคามหรือท้าทายอำนาจอธิปไตยของประเทศไทยในระยะเวลาต่อมา เป็นต้นว่า ปัญหาคนในบังคับของฝรั่งเศสที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย สิทธิในการครอบครองเขตแดน เมืองหลวงพระบางบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงและอำนาจของไทยในเขตปกครองทหาร 25 กิโลเมตร

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร.5 ค. 6/9. สัญญาระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่น. หนังสือกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงบำเพ็ญความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120.

² แหล่งเก็บ.

ตลอดแนวพรมแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง รวมทั้งการที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรี เพื่อเป็นหลักประกันให้ไทยปฏิบัติตามเงื่อนไขในอนุสัญญาด้วย¹ ดังนั้น การที่ไทยได้มีสัญญาทางไมตรีกับญี่ปุ่น และการที่ญี่ปุ่นมีสัญญากับอังกฤษจึงเท่ากับเป็นการค้าประกันบูรณาภาพและเอกราชของไทยไว้บ้างและญี่ปุ่นก็เป็นชาติเอเชียที่พอจะต่อต้านอิทธิพลของตะวันตกได้บ้างแม้ว่าไทยจะมีความระแวงในสัมพันธกับญี่ปุ่นอยู่บ้างก็ตาม

2) ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมไหม (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 2.1.1)

2.1.3 การตั้งกระทรวงเกษตรธิการ พ.ศ. 2442

ใน พ.ศ. 2439 รัฐบาลได้ยุบกระทรวงเกษตรพาณิชย์ไปทำให้งานด้านการเกษตรของชาติขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เจ้านายและข้าราชการในสมัยนั้นมีความเห็นว่า รัฐบาลควรที่จะหันมาเอาใจใส่ปรับปรุงการเกษตรให้มากขึ้น พระยาประจักษ์ศิลปบาล (เป็ง ชูโต) ผู้ซึ่งเป็นข้าหลวงพิเศษและปลัดทูลฉลองเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เมื่อครั้งพระยาภาสกรวงศ์เป็นเสนาบดี* พระยาประจักษ์ศิลปบาลเคยไปดูงานด้านการเกษตรที่ญี่ปุ่นพร้อมกับพระยาภาสกรวงศ์ ได้กราบบังคมทูลความเห็นให้จัดตั้งสภาเกษตรพาณิชย์ และให้จัดตั้งกระทรวงเกษตรธิการขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ได้กราบบังคมทูลเสนอความเห็นเรื่องการจัดตั้งสภาเกษตรพาณิชย์แล้ว ยังได้จัดทำโครงการการจัดสภาเกษตรพาณิชย์ และได้เสนอความเห็นเรื่องการจัดการที่ดินและการเพาะปลูกในพระราชอาณาจักรอีกด้วย

คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นต่าง ๆ ที่ได้อ้างมาแล้ว (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ค.) อาจจะเรียกได้ว่า เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย พระยาประจักษ์ศิลปบาล

¹ ฉลอง สุนทรวาทินชัย. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทย ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2516. หน้า 56.

* พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้ดำรงตำแหน่งเกษตราธิบดีเมื่อ พ.ศ. 2431 เมื่อมีการประกาศตั้งเสนาบดีเมื่อ พ.ศ. 2435 ได้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

ได้ปรารภถึงความจำเป็นและเหตุผลในการที่ได้เสนอความเห็นเรื่องวิธีจัดตั้งสภาเกษตร
พินิจการ ความตอนหนึ่งว่า

"... ข้าพระพุทธเจ้าได้ดำริถึง การเพาะปลูกและการนำเรียกว่าเอริเกชั่น
ซึ่งเหตุที่จะกระทำให้เกิดพืชผลจากที่ดินแล่น้ำเป็นสินค้าออกจากกรุงสยามทำให้
บ้านเมืองเกิดวิชา และเป็นผลประโยชน์ในราชการ ซึ่งเป็นหน้าที่ของกระ
ทรวงเกษตรพินิจการที่จะจับบำรุงรักษาให้ดำเนินไปทันกาลเวลานั้น ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ระฤกไว้แต่เดิมแล้ว จึงได้ทำสภิมแลความเห็นจัดสภาเกษตรพินิ
การทูลเกล้าให้ทรงทราบไต่ถามละของรูฐิพระบาท..."¹

พระยาประชาชีพภิบาลไกรราบังคมทูลถึงการดำเนินงานและความบกพร่องใน
กระทรวงเกษตรพินิจการก่อนที่รัฐบาลจะยุบกระทรวงนี้ว่า การดำเนินงานหรือการปฏิบัติ
หน้าที่ของกระทรวงเกษตรพินิจการในครั้งนั้นไม่ได้ดำเนินไปตามพระราชประสงค์ของพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการที่รัฐบาลได้ออกนิจการด้านการเงินของ
กระทรวงเกษตรพินิจการไปให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้จัดดำเนินการนั้น พระยา
ประชาชีพภิบาล เห็นว่าเป็นการเหมาะสมเพราะเป็นหน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหา
สมบัติอยู่แล้ว เมื่อพระยาประชาชีพภิบาลไกรราบังคมทูลถึงสภาพของการเพาะปลูกและ
เสนอแนะวิธีการและพืชผลที่ควรจะได้ส่งเสริมแล้วมีความเห็นว่า เมื่อกระทรวงเกษตรพินิ
การ ได้ถูกยุบไปรวมกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้วก็ควรจะต้องตั้งสภาเกษตรพินิจการขึ้น
โดยให้สถานที่มีคณะกรรมการสามหรือห้าราย เพื่อที่จะได้ปรึกษาหารือกันในการที่จะบำรุง
เศรษฐกิจของประเทศ สถานนี้อาจจะให้อยู่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติหรืออาจจะตั้ง
เป็นกระทรวงขึ้นมาใหม่ก็ได้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 1/4.
พระยาประชาชีพภิบาลกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เรื่องวิธีจัดสภาเกษตรพินิจการ.

แนวคิดในการปรับปรุงเศรษฐกิจทั้งทางด้านการเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมของพระยาประชาติพิพิธบริบาลนั้นนับว่า เป็นแนวคิดแรกในการที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยและเศรษฐกิจของชาติจนอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นแนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของเมืองไทย ซึ่งพระยาประชาติพิพิธบริบาลอาจจะได้แนวคิดนี้มาจากแนวคิดในการปรับปรุงเศรษฐกิจของญี่ปุ่นซึ่งเขาได้รู้จักอยู่ก่อนแล้วและได้ผลดี ญี่ปุ่นได้จัดให้มีสภาที่เรียกว่า "Agricultural Commercial and Industrial Committee of Higher Level" ¹ ซึ่งทำหน้าที่คล้ายกับสภาเกษตรพาณิชการของพระยาประชาติพิพิธบริบาล แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้ไม่ได้มีการนำมาใช้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยว่าเป็น "แชมเบอร์ ออฟ คอมมัลส์" (Chamber of Commerce) ² สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงมีความเห็นว่าสภานี้เป็น "บอร์ด ออฟ เทรด" ³ (Board of Trade) ³ เจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในคณะเสนาบดีเห็นด้วยแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดชลประทาน แต่ไม่เห็นด้วยที่จะจัดตั้งสภาเกษตรพาณิชการโดยเห็นว่า สภานี้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าเท่านั้นและในการจัดตั้งสภานี้ก็จะเป็นการสิ้นเปลืองไม่มีประโยชน์อันใด ⁴

¹ G.C.Allen. Western Enterprise in Far Eastern Economic Development in China and Japan. 1954. p. 140.

* เป็นการรวมกลุ่มของพ่อค้าเพื่อค้าเป็นกิจการต่างๆที่อำนวยความสะดวกประโยชน์ในการค้าขาย กลุ่มพ่อค้าดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากในการควบคุมการค้าขาย

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กษ.1/4. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ 4 พระองค์. 26 มกราคม ร.ศ. 115.

** คณะกรรมการซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการหาทางส่งเสริมการค้าขายซึ่งทำหน้าที่คล้ายกับกระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบัน

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 1/4. กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เรื่องความเห็นพระยาประชาติพิพิธบริบาล.

29 ธันวาคม ร.ศ. 115.

⁴ แหล่งเก็บ.

ต่อมาได้แยกงานด้านการ เกษตรออกจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเพื่อให้เกิดความเหมาะสม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวง-เกษตรธิการขึ้นตามเดิมเมื่อ พ.ศ. 2442 และโปรดเกล้าฯ ให้ "พระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์" (ม.ร.ว. หลาน ฤๅษธรา) เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการมาเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตร-ธิการ เมื่อพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์เข้ามารับตำแหน่งแล้ว นโยบายด้านการ เกษตรของรัฐบาลก็มุ่งที่จะปรับปรุงการ เกษตร เฉพาะด้านให้เจริญก้าวหน้า¹ โดยเริ่มต้นที่การอุดหนุนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอันดับแรก²

2.2 นโยบายส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2456.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการเพาะปลูกเป็นอันมากโดยเฉพาะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลได้เริ่มให้การบำรุงอุดหนุนเป็นอันดับแรก ระหว่าง พ.ศ. 2442-2483 แม้ว่าไทยจะส่งเส้นไหมและผ้าไหมออกไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นจำนวนค่อนข้างมากแต่ก็มีการนำเข้าไหมดิบในปริมาณที่สูงเช่นกัน (โปรดดูตาราง 2, 3 ประกอบ) จึงทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นเห็นว่าถ้าปล่อยให้มีการนำเข้าไหมดิบในปริมาณที่สูง เช่นนี้ต่อไปจะเป็นผลเสียต่อประเทศชาติโดยรวมจึงได้กำหนดนโยบายเพื่อที่จะหาทางส่งเสริมการผลิตไหมแก่ประชาชนตามวิธีการสมัยใหม่ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและได้ดำเนินการดังนี้

2.2.1 การจักจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่น

หลังจากที่รัฐบาลตกลงที่จะส่งเสริมการผลิตไหมอย่างจริงจังแล้ว เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการในขณะนั้นได้ปรึกษากับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติถึงงบประมาณและความเป็นไปได้ ในที่สุดก็ตกลงจ้าง มร.คาเมตาริ โคยามะ (Mr. Kametaro Teyama) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมโดยเฉพาะ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2444³ เมื่อ มร.โคยามะ เข้ามารับหน้าที่ครั้งแรกที่เขาทำก็คือ

¹ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. วิวัฒนาการด้านการ เกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. 2525. หน้า 50.

² แหล่งเดิม. หน้า 51.

³ แหล่งเดิม. หน้า 43.

ตาราง 2 สถิติการส่งเส้นไหมและผ้าไหมไทยไปจำหน่ายต่างประเทศระหว่าง

พ.ศ. 2442-2483.

พ.ศ.	เส้นไหมกับ รังไหมและ เศษไหม		ผ้าไหมกำย้อมมะเกลือ		ผ้าไหมไทย	
	ปริมาณ/ทวน	มูลค่า/บาท	ปริมาณ/พับ	มูลค่า/บาท	ปริมาณ/พับ	มูลค่า/บาท
2442	772	84,015	14,014	393,296	—	—
2443	1,202	141,468	11,763	394,280	—	—
2448	986	391,706	11,232	286,820	—	—
2453	592	240,915	65,933	887,404	—	—
2458	1,104	401,563	70,523	1,015,545	—	—
2463	223	144,287	82,906	1,987,732	—	—
2468	279	128,142	53,078	1,144,803	—	—
2473	4	1,120	47,284	619,961	—	—
2478	4	400	33,813	357,927	—	—
2483	—	—	20,548	381,637	—	—

ที่มา.. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 23.

ตาราง 3 สถิติการนำเข้าไหมดิบ ผ้าแพรและเครื่องใช้ที่ทำไหมจากต่างประเทศ
ระหว่าง พ.ศ. 2445-2450.

พ.ศ.	ไหมดิบ ราคา/บาท	ผ้าแพร ราคา/บาท	เครื่องใช้ที่ทำไหม ราคา/บาท	รวม/บาท
2445	36,245	1,738,420	196,349	1,971,014
2446	77,369	2,103,177	89,970	2,270,516
2447	76,628	2,492,882	152,398	2,721,908
2448	98,351	1,913,309	94,722	2,106,782
2449	116,477	2,243,365	105,985	2,866,226
2450	57,571	2,936,210	148,877	3,142,858

ที่มา.. รุณชำนานู โกลัยศาสตร์. เลี้ยงไหมทำไหม. ร.ศ. 129. หน้า 44.

การเดินทางไปสำรวจสภาพทั่วไปของการผลิตใหม่ของประชาชนตามหัวเมืองต่างๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะได้ทราบรายละเอียดว่า หัวเมืองใดบ้างที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทำกันมากน้อยเพียงใด ใช้น้หม่อน ไหมพันธุ์อะไร เครื่องมืออุปกรณ์มีอะไรบ้าง เป็นต้น มร.โตยามะได้เข้าพบและทำหนังสือถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เพื่อขอทราบรายละเอียดต่างๆดังกล่าว ก่อนที่จะเดินทางไปสำรวจจริง (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ง.ประกอบ) เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์จึงได้มีหนังสือขอความร่วมมือไปยังกระทรวงมหาดไทยจึงได้มีท้องตราส่งไปยังหัวเมืองต่างๆให้ทำรายงานการทำไหมตามทีกระทรวงเกษตรธิการขอมา¹ มีหลายหัวเมืองที่ส่งรายละเอียดมาที่กระทรวงมหาดไทย เช่น นครราชสีมา อุตร เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะมีหัวเมืองต่างๆส่งข้อมูลมา แต่ก็ยังเป็นข้อมูลที่ไม่ให้รายละเอียดมากนัก ดังนั้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้เสนอแนะไปยังกระทรวงเกษตรธิการว่า ถ้าจะให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้องเชื่อถือได้ กระทรวงเกษตรธิการควรจะส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย² ดังนั้น กระทรวงเกษตรธิการจึงได้จัดส่งนายเจริญมหาดเล็กและนายปลื้ม * เป็นข้าหลวงออกไปตรวจการภายใต้การแนะนำช่วยเหลือของกระทรวงมหาดไทย

ก่อนที่ มร.โตยามะจะได้ดำเนินการอย่างไรมัน ปัญหาเริ่มแรกที่เกิดขึ้นอยู่ที่ เขาเห็นว่าจะต้องรีบแก้ไขและจัดหาให้ทันก่อนคือ การจัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/30. กรมเพาะปลูกขอทราบวิธีการเลี้ยงไหมและทำไหมตามหัวเมือง.

² แหล่งเดิม.

* นายเจริญได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชาการเพาะปลูกที่เมือง Montargis ใกล้กรุงปารีสประเทศฝรั่งเศสและสำเร็จการศึกษาเมื่อพ.ศ. 2443 เมื่อกลับประเทศไทยจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นผู้ตรวจการเพาะปลูก ส่วนนายปลื้มเป็นล่ามของ มร.โตยามะ

อ้างจาก. ประดิษฐ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2435-2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. หน้า 103-107.

ผลิตใหม่จากต่างประเทศและการจัดหาผู้ช่วยที่มีความรู้ความสามารถในด้านการผลิตใหม่
ถึงนั้น เขาจึงได้ขออนุญาตเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เดินทางกลับญี่ปุ่นเพื่อกำเนินการ
ในเรื่องดังกล่าว หลังจากที่มี มร. โทยามะ เดินทางกลับมาจากญี่ปุ่นพร้อมกับผู้ช่วย 6 คน
และเครื่องมือเครื่องมือต่างๆแล้ว เขาก็ได้เริ่มทดลองเลี้ยงไหมตามแบบอย่างญี่ปุ่น
โดยได้เริ่มสอนและฝึกหัดนักเรียนในวิชาการเลี้ยงไหมและทอไหม พร้อมกับตั้งสถานี
ทดลองการเลี้ยงไหมขึ้นที่ตำบลศาลาแดง ในกรุงเทพฯ เป็นแห่งแรก สถานีที่ตั้งขึ้นนี้มี
ลักษณะคล้ายกับที่เคยจัดตั้งในญี่ปุ่น กล่าวคือ

(1) นำเอาวิทยากรที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการผลิตไหมและการเกษตรสาขา
อื่นๆด้วย

(2) จัดตั้งวิธีการแบบฟาร์ม เพื่อเพิ่มผลผลิตไหมให้สูงขึ้น

หลังจากนั้นก็ได้ขยายงานในลักษณะเดียวกันออกสู่ส่วนภูมิภาคด้วย ก็ได้จัดทำ
ส่วนหม่อน จัดอบรมประชาชนเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จัดตั้งสถานีผลิตไหมและสร้าง
โรงงานสาวไหมขึ้นที่นครราชสีมา

2.2.2 การตั้งกรมช่างไหมและการขยายงานปรับปรุงการผลิตไหมออกสู่ ส่วนภูมิภาค

เมื่อ มร. โทยามะและคณะเข้ามาปฏิบัติงานเมื่อ พ.ศ. 2444 แล้ว ทำให้งานด้าน
นี้ เริ่มเป็นรูปร่างขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มียุทธศาสตร์รองรับโดยตรง ถึงนั้น
จึงได้มีการยกฐานะแผนกช่างไหม ขึ้นเป็นกรมช่างไหม เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.
2446 โดยมีพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ (กรมหมื่นพิทยมหิดลโรตม)
ซึ่งสำเร็จวิชาการเพาะปลูกจากต่างประเทศเป็นอธิบดีคนแรก¹

กรมช่างไหมที่ตั้งขึ้นมานี้ ได้ทำการทดลองปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตามวิธีการที่
ทันสมัยเฉพาะแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น ต่อมาจึงได้มีการขยายหน่วยงานออกไปยังมณฑล

¹กรมวิชาการเกษตร. หม่อน-ไหม. 2523. หน้า 165.

นครราชสีมาและมณฑลใกล้เคียงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้ตั้งเป็นกองช่างใหม่ ทำหน้าที่ทดองการเลี้ยงไหม สาวไหมและแนะนำประชาชนให้รู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตามวิธีการสมัยใหม่ กองช่างไหมได้ตั้งอยู่ตามหัวเมืองต่างๆดังนี้

- (1) เมืองนครราชสีมา
- (2) เมืองบุรีรัมย์
- (3) เมืองรัตนบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์)
- (4) เมืองพุทไธสง (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดบุรีรัมย์)
- (5) เมืองสุวรรณภูมิ (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด)
- (6) เมืองพยัคฆภูมิพิสัย (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม)

2.2.3 การตั้งโรงเรียนช่างไหม

หลังจากที่ได้ตั้งกรมช่างไหมแล้ว สิ่งที่รัฐบาลต้องทำต่อไปคือ จะต้องทำการผลิตไหมตามแบบใหม่เองให้ได้ โดยในขั้นแรกรัฐบาลจะต้องแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิตไหมที่ถูกต้องแก่ประชาชน แต่ในขณะนั้นยังมีบุคลากรที่จะมาดำเนินการในเรื่องดังกล่าวไม่เพียงพอ รัฐบาลจึงได้จัดตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2447 โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

- (1) ผลิตบุคลากรที่มีความรู้ด้านการผลิตไหม เข้ามาทำงานในกรมช่างไหม แทนคนผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น
- (2) ผลิตบุคลากรเข้ามาทำงานด้านการส่งเสริมการผลิตไหมภายในประเทศให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
- (3) ผลิตบุคลากรที่จะออกไปแนะนำและให้ความรู้ด้านการผลิตไหมที่ถูกต้องแก่ประชาชน¹

ส่วนสถานที่ตั้งของโรงเรียนครั้งแรกตั้งอยู่ที่ที่ดินบริเวณประตูวิเศษในพระบรมมหาราชวัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/93. กรมเพาะปลูกตั้งโรงเรียนทดองเลี้ยงไหม.

ราชวัง ค่อยมาไต่ย้ายไปที่ศาลาแดง ส่วนในเรื่องของการรับสมัครนักเรียนนั้น มร. โคยามะ ได้ชี้แจงว่าระยะแรกจะรับนักเรียนได้ 20 คน แบ่งเป็นชาย 10 คน หญิง 10 คน หลังจากที่เปิดรับสมัครนักเรียนแล้วปรากฏว่า มีผู้มาสมัครเรียน เพียง 16 คนเท่านั้น¹ นักเรียนที่มาสมัครเรียนส่วนมากจะเป็นบุตร ธิดาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งสิ้น

นอกจากตั้งโรงเรียนช่างไหมที่กรุงเทพฯ แล้ว ทางรัฐบาลยังได้ขยายการตั้งโรงเรียนออกไปตามหัวเมืองต่างๆอีกหลายหัวเมือง เช่น นครราชสีมาและบุรีรัมย์ เป็นต้น โดยเปิดสอนวิชาการเลี้ยงไหมและสาวไหม ส่วนการรับสมัครนักเรียนนั้น จะรับสมัครจากบุคคลทั่วไปทั้งชายและหญิง แต่การรับสมัครนักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนช่างไหมของหัวเมืองนั้นต้องประสบกับปัญหาอย่างมากมาย เนื่องจากประชาชนไม่นิยมจะมาเรียนกัน จนบางครั้งจะต้องให้เจ้าเมืองเกณฑ์คนมาเรียน ดังที่ได้มีรายงานปัญหาเรื่องการทำไหมจากกองบุรีรัมย์ ความตอนหนึ่งว่า

"... การสอนให้ราษฎรทำไหมในอำเภอฟุทไธสงนั้น กรมช่างไหมได้จัดทำมาแต่ศก 126 แต่ในศก 127 นี้ก็ได้จัดการสั่งสอนและแนะนำราษฎรต่อไป แต่ว่าในขณะที่ได้เป็นไปแล้วในศก 126 กับศก 127 นั้นข้าพเจ้ารู้สึกผิดแปลกกันมาก คือเมื่อศก 126 นั้น จะหาราษฎรมาฝึกการสาวไหมได้ยาก แม้ว่าจะวาระราชการ เมืองแลนายอำเภอผู้ปกครองท้องที่เหล่านั้นจะออกคำสั่งช่วยเหลือเกื้อหนุนโดยกวักชวนแข็งแรงก็ดี ราษฎรก็ยังชักชวนมายอมมาเรียน กลับเลากันไปคางๆนานา เช่น บางพวกก็เล้าลือว่าเมื่อสาวไหมเป็นแล้วจะเอาไปกรุงเทพฯ แลบางพวกก็ลือว่า เส้นไหมที่ราษฎรสาวได้นั้น จะเก็บเอาเป็นของหลวง เป็นต้น นายอำเภอแลเจ้าหน้าที่ของทางบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมช่างไหมจะสั่งสอนเท่าไร

¹ แหล่งเก็บ.

ก็หาเชื้อเพลิงแต่ประการใดไม่..."¹

วิธีการของกรมช่างใหม่ที่จะชักชวนให้ประชาชนหันมาสนใจเรียนการทำไหมตามวิธีการแบบใหม่ก็คือ การออกประกาศแจ้งความว่า ประชาชนคนใดอยู่บ้านใดที่ทำไหมก็ดี ถ้าคนอื่นต้องการจะเรียนวิชาการทำไหมให้ดี ก็ให้ไปเรียนกับคนนั้นก็ได้ประกาศรายชื่อไว้ เช่น ประกาศของมณฑลอีสานที่ออกประกาศเมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2451 ในสมัยที่พระเจ้าองค์มาเรศ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ได้ประกาศให้ประชาชนทราบรายชื่อของผู้ที่ได้เรียนการสาวไหมด้วยเครื่องสาวไหมแบบใหม่ ถ้าใครสนใจอยากจะเรียน ก็ให้ไปติดต่อขอเรียนจากผู้ที่มีรายชื่อนั้น ตามความในประกาศบางตอนว่า

"... แจ้งความมายังผู้ที่เลี้ยงม่อนสาวไหมทั้งปวง ทราบโดยทั่วกันว่า ถ้าไป จะต้องการเส้นไหมเส้นดีสิ่งงามแล้ว ให้ไปว่าจ้างแก่สาวคิดนะไชยแห่งหนึ่ง สาวล่า บ้านเชียงโพนจิม อุดมแห่งหนึ่ง เมืองแซ ภริยาพระประสิทธิ์สุรินทรการ สุรินทร์แห่งหนึ่ง เพราะเขามีเครื่องสาวไหมอย่างดี และทำเส้นไหมได้ดีกว่าไหมรังนก ตามีฉะนั้น จะถามเจ้าพนักงานสอนสาวไหมที่อุดม ว่ามีผู้สาวไหมดี ๆ อยู่ที่ไหนบ้างก็ได้ ถ้าปรารถนาอย่างใดก็ให้ไปถามเจ้าพนักงานสอนวิชาไหม ณ เมืองอุดมเทอญ เขารู้มาก ถ้าจะหัดสาวไหมทำเอาเองต่อพนักงานผู้สอนได้ก็ดี ..." ²

สาเหตุที่ประชาชนไม่นิยมมาเรียนเป็นเพราะ ยังไม่เข้าใจเป้าหมายของ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 8/1.
หนังสือกองช่างไหมเมืองบุรีรัมย์ถึงข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา. 16 มิถุนายน
ร.ศ. 127.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 8/1.
ประกาศมณฑลอีสานเรื่องการทำไหม. 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451.

การสร้างโรงเรียนช่างไหม และการรับสมัครนักเรียนเข้าเรียนนั้น ก็ยังมีความกลัวว่า จะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร จึงทำให้มีผู้มาสมัครเรียนน้อย เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนต้องการที่จะค้าขายสินค้าอย่างอื่นดีกว่าจะผลิตไหม¹ ปัญหาลักษณะเช่นนี้ไม่ได้เกิดเฉพาะกับประเทศไทยเท่านั้น แม้แต่ญี่ปุ่นเองก็เคยประสบกับปัญหาที่คล้ายๆ กัน กล่าวคือ เมื่อครั้งที่รัฐบาลของจักรพรรดิเมจิได้ก่อตั้ง โรงเรียนมันเส้นไหมที่เมือง โทมิโอกะ จังหวัดกุนมะ โดยซื้อเครื่องจักรและจ้างผู้เชี่ยวชาญมาจากฝรั่งเศส โรงงานแห่งนี้เป็น โรงงานที่ทันสมัยที่สุดของญี่ปุ่น เมื่อเปิดดำเนินการตอนแรกๆแม้ว่าจะเปิดรับสมัครคนงาน แล้ว แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีคนมาสมัครทำงานเลยเพราะเกิดเลวือกันที่ว่า เครื่องจักรจะ ถูกเลือกและไหมนั้นจนคนงานหมดตาย² จนในที่สุดผู้จัดการ โรงงานต้องส่งลูกสาวของตน เข้าไปทำงานก่อนจึงมีผู้มาสมัครเรียนภายหลัง

เมื่อตั้งโรงเรียนช่างไหมแล้ว คณะผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่นได้ร่างหลักสูตรเพื่อใช้ในการเรียนการสอนดังนี้

ก. คำราเรียน ได้จัดทำขึ้นเพื่อสอนในโรงเรียนช่างไหมโดย มีผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นเป็นครูสอนอยู่ระยะหนึ่งก่อน จนกระทั่งจะมีคนไทยที่สามารถทำการ สอนแทนได้ จ้ามารับหน้าที่แทน คำราเรียนที่ใช้ในโรงเรียนช่างไหมนี้ประกอบด้วย

(ก) คำราไหม เนื้อหาจะประกอบด้วยเรื่องต่อไปนี้

- วิธีเลี้ยงตัวไหม
- วิธีการกรอเส้นไหม
- วิธีการเพาะปลูกต้นหม่อน
- พงศาวดารการทำไหม (ประวัติการทำไหม)
- อธิบายร่างกายของตัวไหม
- วิธีเลือกพันธุ์เพื่อผสมพันธุ์ไหม

¹ กองกฎหมายเศรษฐกิจ กรมศิลปากร. กส. 13/261. กรมเพาะปลูกขอ อนุญาตเปลี่ยนแปลงการสอนนักเรียนที่เมืองนครราชสีมา.

² กงศักดิ์ สันติพิทยวงศ์. วิวัฒนาการทุนนิยมของญี่ปุ่น. 2528. หน้า 109.

- โรคของตัวไหม

(ข) ทำราเพาะปลูก จะต้องเรียนประกอบกันด้วยเพราะ

- การทำสวนหม่อนนั้น ถ้าไม่มีความรู้เรื่องการเพาะปลูกก็ไม่อาจบำรุงรักษาต้นหม่อนให้เจริญได้

- การทำไหมต้องเพาะปลูกพืชอื่นๆด้วย เพราะไม่สามารถทำไหมได้ตลอดปี

- คนงานไหมเมื่อหมดฤดูทำไหมก็ต้องหาอย่างอื่นได้

(ค) คำราเลข คำราที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะมีวิธีสอนอยู่ 2 วิธีคือ สอนด้วยคำราและลงมือปฏิบัติ ดังนี้ การเล่าเรียนจะแบ่งเป็น 3 ชั้นคือ

- ชั้นสูง (ชาย) จะเรียนคำราไหม คำราเพาะปลูก คำราเลข ใช้เวลาเรียน 2 ปี ผู้เรียนจะต้องรู้ภาษาอังกฤษดี มีอายุระหว่าง 14-18 ปี หรือจบมัธยม ถ้าเป็นนักเรียนจากสวนกุหลาบหรือราชวิทยาลัยก็จะเป็นการดี ปีแรกต้องการ 10 คน

- ชั้นต่ำ (ชาย) เรียนคำราไหมอย่างเดียว แต่ไม่ต้องเรียนการกรอเส้นไหม ต้องการนักเรียน 25 คน แต่เกรงว่าจะมีคนมาสมัครเรียนไม่พอจึงรับชั้นแรก 10 คน มีอายุระหว่าง 17-20 ปี อ่าน เขียนหนังสือไทยได้ ถ้าเป็นชาวเมืองนครราชสีมา ก็จะเป็นการดี แต่ก็เกรงว่าจะหาผู้รู้หนังสือได้ยาก

- ชั้นต่ำ (หญิง) ไม่ต้องเรียนวิชาการปลูกหม่อน ต้องการนักเรียน 25 คน ถ้าอ่าน เขียนหนังสือได้ก็จะเป็นการดี แต่ก็ไม่จำเป็น เพราะต้องการให้เรียนการกรอเส้นไหมด้วยมือและเครื่องจักรและเรียนวิชาเลี้ยงตัวไหม

อนึ่ง ในระหว่างเรียนจะได้เบี้ยเลี้ยง 20, 18, 18 บาทตามลำดับ นักเรียนที่จะมาเรียนจะต้องทำสัญญากับกรมช่างไหมว่า ถ้าจบแล้วจะต้องทำงานให้กับกรมช่างไหม โดยมีเงินก้อนให้เป็นเวลา 5 ปี ส่วนผู้ที่ไม่ทำงานให้กับกรมช่างไหมจะต้องคืนเงินเบี้ยเลี้ยงทั้งหมด ถ้าผู้ใดลาออกในขณะที่ทำงานให้กับกรมช่างไหมไม่ครบ 5 ปี ต้องคืนเงินให้กับกรมช่างไหมครึ่งหนึ่งหรือตามระยะเวลาที่ไปทำงาน¹

¹ กองจตุพนายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/158. พระองค์เจ้าให้เขียน

๗. กำหนดการสอนนักเรียนช่างไหม¹ ประกอบด้วย

(ก) วิชาที่สอน มีดังนี้

- ว่าด้วยพันธุ์ไหม
- ว่าด้วยฟองไหมและวิธีการรักษาฟองไหม
- ว่าด้วยการเลี้ยงตัวไหม
- ว่าด้วยรังไหมและวิธีการรักษารังไหม
- ว่าด้วยการชักเส้นไหม

(ข) เวลาเรียน กำหนดครึ่งปี แบ่งได้ดังนี้

- เดือนที่ 1 เรียนทฤษฎีครึ่งวัน ภาคปฏิบัติครึ่งวัน
- เดือนที่ 2 เรียนทฤษฎีครึ่งวัน ภาคปฏิบัติครึ่งวัน
- เดือนที่ 3 เรียนทฤษฎีครึ่งวัน ภาคปฏิบัติครึ่งวัน
- เดือนที่ 4 เรียนทฤษฎี 2 ชั่วโมง นอกนั้นเรียนภาคปฏิบัติ
- เดือนที่ 5 เรียนทฤษฎี 2 ชั่วโมง นอกนั้นเรียนภาคปฏิบัติ
- เดือนที่ 6 เรียนทฤษฎี 2 ชั่วโมง นอกนั้นเรียนภาคปฏิบัติ

การแบ่งวิชาสอนตามรายเดือน แบ่งดังนี้

- เดือนที่ 1 ว่าด้วยพันธุ์ไหม ใบไหมและการชักเส้นไหม
- เดือนที่ 2 ว่าด้วยการเพาะฟองไหมและการชักเส้นไหม
- เดือนที่ 3 ว่าด้วยการเลี้ยงตัวไหมและการชักเส้นไหม
- เดือนที่ 4 ว่าด้วยการเลี้ยงตัวไหม การรักษารังไหมและการชัก

เส้นไหม

- เดือนที่ 5 ว่าด้วยการเลี้ยงตัวไหม การรักษารังไหมและการชัก

เส้นไหม

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/93. กรมเพาะปลูกทั้งโรงเรียนทกลองเลี้ยงไหม.

เดือนที่ 6 ว่าด้วยการเลี้ยงตัวไหม การรักษารังไหมและการชักเส้นไหม

2.3 ลักษณะการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2456

เมื่อ มร. โทยามะ เข้ามารับนิคมของงานด้านการผลิตไหมแล้ว ก็ได้เริ่มงานปรับปรุงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยได้นำเอาวิธีการผลิตแบบใหม่เข้ามาใช้แทนแบบเก่าที่ประชาชนคุ้นเคยมานาน อันเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการผลิตไหมขึ้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.3.1 การปลูกหม่อน

หลังจากที่ มร. โทยามะ ได้ออกไปสำรวจสภาพการผลิตไหมตามหัวเมืองต่างๆ แล้วพบว่า หม่อนพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกกันโดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เจริญเติบโตได้ดีกว่าพันธุ์หม่อนของญี่ปุ่นที่ปลูกในญี่ปุ่นเสียอีก เพราะมีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกว่า แต่สาเหตุที่ยังให้ผลผลิตใบหม่อนต่ำอยู่นั้นก็เพราะ ประชาชนยังขาดความรู้ความเอาใจใส่ในการบำรุงรักษาที่ถูกต้องวิธี¹

ดังนั้น มร. โทยามะ จึงได้ทำการทดลองปลูกต้นหม่อนบนที่ดิน 450 ไร่ ของตำบลสวนดุสิต โดยได้แบ่งที่ดินเป็น 2 ส่วนคือ ทานา 350 ไร่ ปลูกหม่อน 100 ไร่ และให้ทำการปลูกหม่อนสลับกับการทานาโดยแบ่งเวลาตามที่ปรากฏในตารางที่ 4

สาเหตุที่ มร. โทยามะ ให้ทำการปลูกหม่อนสลับกับการทานานั้น เขาได้ให้เหตุผลว่า คนไทยนั้นยังขาดความรู้และความชำนาญในการประกอบการใหม่ๆ ลักษณะเช่นนี้ถ้าให้แยกกันทำ จะทำให้มีกงานไม่เพียงพอหรือถ้าจะให้ทำเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งก็จะทำให้มีเวลาว่างเกินไปซึ่งจะเป็นการสูญเสียเปล่า² สำหรับวิธีการปลูกหม่อนนั้นแบ่งออกเป็น 2 วิธีคือ

(ก) ปลูกชั่วคราว การปลูกวิธีนี้จะทำให้ประชาชนทำการปลูกเพียงในฤดูหนึ่งเท่านั้นคือต้นฤดูฝน เมื่อสิ้นฤดูแล้งให้คัดลำต้นให้เกือบถึงโคนเพื่อให้แตก

¹ กองจดหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/137. พระองค์เจ้าใหญ่พัฒนพงษ์ ส่งรายงานความเห็น มร. โทยามะ ในเรื่องที่จะจัดการทำไหมตำบลสวนดุสิต.

² แหล่งเก็บ.

ตาราง 4 กำหนดระยะเวลาทำการทดลองปลูกหม่อนสลับกับการทำนาของ มร.โตยามะ

เดือน	ปลูกหม่อน	ทำนา
มกราคม	—	เกี่ยวข้าว
กุมภาพันธ์	—	เกี่ยวข้าว
มีนาคม	ปลูกหม่อน	—
เมษายน	ปลูกหม่อน	—
พฤษภาคม	ตัด แ่งกิ่งหม่อน	—
มิถุนายน	ตัด แ่งกิ่งหม่อน	ทำนา
กรกฎาคม	ปลูกหม่อน	ทำนา
สิงหาคม	—	ทำนา
กันยายน	ตัดกิ่งหม่อน	—
ตุลาคม	ปลูกหม่อน	—
พฤศจิกายน	ปลูกหม่อน	—
ธันวาคม	ปลูกหม่อน	เกี่ยวข้าว

ที่มา... กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส. 13/137. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ส่งรายงานความเห็น มร.โตยามะ ในเรื่องที่จะจัดการทำไหมตำบลสวนดุสิต.

แขนงในฤดูหนาวเรื่อยๆทุกปีโดยไม่ต้องปลูกใหม่อีก

(ข) ปลูกประจำ คือเมื่อปลูกหม่อนแล้ว พอลิ้นฤดูก็ไม่ต้องตัดต้นจนเกือบถึงโคนเหมือนการปลูกชั่วคราว แต่ในฤดูแรกต้องตัดลำต้นให้เหลือไว้ 1 เมตร พอลิ้นฤดูหน้ากิ่งก็จะแตกออก เมื่อสิ้นฤดูนั้นแล้วจะต้องตัดกิ่งที่แตกออกใหม่ออกบางส่วน ส่วนที่เหลือต้องตัดออก พอลิ้นฤดูต่อไปกิ่งก็จะงอกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆแล้วก็ทำการตัดกิ่งในทำนองเดียวกันอีกประมาณ 3 ปีก็จะได้ต้นหม่อนที่ใหญ่และมีกิ่งก้านมากมาย

2.3.2 การเลี้ยงไหม

ทั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ก่อนที่ มร.โตยามะจะเข้ามารับหน้าที่การรับผิดชอบงานการผลิตไหมนั้น วิธีการเลี้ยงไหมของประชาชนยังเป็นแบบเก่าๆ กล่าวคือไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควรและตัวไหมได้รับอาหาร (ใบหม่อน) ในปริมาณที่น้อยครั้งเพียงวันละประมาณ 3 ครั้งเท่านั้น มีผลทำให้ตัวไหมเจริญเติบโตไม่เต็มที่ ผลที่ตามมาก็คือ ทำให้รังไหมมีขนาดเล็กต่างจากรังไหมของต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่นที่ประชาชนเขาเลี้ยงตัวไหมโดยให้อาหารตัวไหมถึงวันละ 5-6 ครั้ง

มร.โตยามะจึงได้ทำการทดลองผสมพันธุ์ไหมขึ้นมาใหม่ แต่ยังไม่ทันที่จะได้นำมาให้ประชาชนทดลองเลี้ยง มร.โตยามะก็ได้เดินทางกลับญี่ปุ่นก่อนเมื่อ พ.ศ. 2447 ส่วนพันธุ์ไหมที่ผสมขึ้นมาใหม่นั้นก็ขาดผู้รับผิดชอบดูแล จนในที่สุดตัวไหมก็ตายหมดต่อมา มร.คากาโนะ ซึ่งเป็นหัวหน้ากองช่างไหมที่สระปทุมพร้อมด้วยผู้ช่วยคือ มร.นากาอิมาและนายเล็ง ก็ได้ทำการทดลองเลี้ยงไหมอีกครั้งหนึ่งระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกรกฎาคม ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) โดยได้ทำการเลี้ยงเป็น 3 ครั้งคือ

(ก) ครั้งที่ 1 ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนทำการเลี้ยงทั้งหมด 12 พันธุ์คือ พันธุ์ญี่ปุ่นแท้ 3 พันธุ์ พันธุ์ไทยผสมญี่ปุ่น 5 พันธุ์ และพันธุ์ไทยแท้ 4 พันธุ์

(ข) ครั้งที่ 2 ระหว่างเดือนเมษายน-พฤษภาคม ทำการทดลองเลี้ยง 11 พันธุ์ คือ พันธุ์ไทยผสมญี่ปุ่น 2 พันธุ์ พันธุ์ไทยแท้ 8 พันธุ์และพันธุ์ไทยผสมไทย 1 พันธุ์ ครั้งนี้ไม่ได้เลี้ยงพันธุ์ญี่ปุ่นแท้ เพราะอากาศช่วงนี้ร้อน

(ค) ครั้งที่ 3 ระหว่างเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคมเลี้ยงทั้งหมด 11

พันธุ์ เริ่มเกี่ยวกับครั้งที่ 2¹

ผลของการทดลองเลี้ยงไหมดังกล่าวข้างต้นยังไม่ได้ทำการคัดเลือกพันธุ์ไหมที่เหมาะสมสำหรับให้ประชาชนเลี้ยงต่อไปเพราะ รัฐบาลได้ยกเลิกการสนับสนุนกิจการไหมเสียก่อนเมื่อ พ.ศ. 2456 ดังนั้น การเลี้ยงไหมในช่วงนี้จึงอยู่ในขั้นทดลองเพื่อคัดเลือกพันธุ์ไหมเท่านั้นและประชาชนส่วนมากก็ยังทอการเลี้ยงไหมโดยใช้พันธุ์พื้นเมืองอีกต่อไป

2.3.3 การสาวไหม

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่าการสาวไหมของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่นั้นก็ยังใช้เครื่องสาวไหมแบบเก่านั่นคือ เครื่องสาวไหมแบบนี้จะสาวรวมกันโดยไม่สามารถแยกไหมยอออกจากไหมใหญ่ได้ จึงทำให้เส้นไหมที่สาวได้นั้นมีคุณภาพค่อนข้างต่ำเพราะขนาดของเส้นไหมไม่เท่ากัน ดังนั้น มร. ไทยามะจึงได้สั่งซื้อเครื่องสาวไหมจากญี่ปุ่นชนิดที่หมุนด้วยมือและเท้าเหยียบเข้ามาเพื่อใช้แทนเครื่องสาวไหมแบบเดิม พร้อมกับนั้นก็ได้นำไปให้ประชาชนรู้จักใช้เพื่อที่จะได้คุ้นเคยกับเครื่องสาวไหมแบบใหม่นี้ แต่กลับปรากฏว่าประชาชนไม่นิยมใช้เครื่องสาวไหมแบบใหม่นี้ จนในที่สุดรัฐบาลต้องยกเลิกการสนับสนุนไป² ดังนั้น พอจะกล่าวได้ว่าการสาวไหมในช่วงนี้แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามจัดหาเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศเข้ามาให้ประชาชนทำการสาวไหมก็ตาม แต่ประชาชนจำนวนมากก็ยังนิยมใช้เครื่องสาวไหมแบบเดิมอยู่และการสาวไหมจึงยังคงดำเนินรอยตามแบบอย่างที่ยืมนานอยู่ต่อไป

2.4 การค้าไหมระหว่าง พ.ศ. 2444-2456

ก่อนที่ มร. ไทยามะจะเข้ามารับผิดชอบงานการปรับปรุงวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของประชาชนใน พ.ศ. 2444 นั้น ไหมพันธุ์พื้นเมืองของไทยนั้นเป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตต่ำ นั่นคือ เวลาสาวไหมออกมาจะได้เส้นไหมสั้นก็ง่ายและมีเศษไหมเสียมาก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กศ. 13/158. พระองค์เจ้าเพ็ญ
รายงานประจำเดือนกรมช่างไหม. เมษายน-กรกฎาคม ร.ศ. 123.

² กรมวิชาการเกษตร. เล่มเดิม. หน้า 174.

ทำให้ราคาไหมของไทยมีราคาต่ำกว่าของต่างประเทศ ไหมไทยอย่างดีที่สุดจะขายได้ราคาเพียงหาบละไม่เกิน 200 เหรียญ (โปรคตุการาง 5 ประกอบ) ส่วนราคาไหมดิบของญี่ปุ่นนั้น จะขายได้ราคาเฉลี่ยถึงหาบละประมาณ 800-950 เหรียญ ถ้าเป็นไหมคุณภาพดี จะขายได้ถึงหาบละพันกว่าเหรียญ¹

จากราคาไหมที่ได้นำมาเปรียบเทียบตามตาราง 5 นั้น จะเห็นได้ว่าไหมดิบของไทยมีราคาต่ำกว่าของต่างประเทศอื่น เช่น ญี่ปุ่น จีน อิตาลี และฝรั่งเศสมาก มร. ไคยามะ เสนอแนะว่าควรปรับปรุงการปลูกหม่อนและจักหาพันธุ์ไหมที่ดีเข้ามาเลี้ยงและควรจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาการ เลี้ยงไหมและกรอเส้นไหมอย่างประเทศอื่นที่เจริญแล้ว ถ้าหากรัฐบาลได้ดำเนินการดังกล่าวแล้ว มร. ไคยามะเชื่อว่า ไหมดิบของไทยจะมีคุณภาพดีขึ้น และจะมีราคาเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่าตัว ถึงรายงานตอนหนึ่งกล่าวว่า

"... มัคนี้ข้าพเจ้าขอกล่าวอีกว่า ข้าพเจ้ามีเหตุผลทุกสิ่งทุกอย่างจะเชื่อว่ารัฐบาลจะแก้ไขการทำให้ไหมให้เจริญขึ้นได้ดีกว่าในเวลานี้ ทั้งจะทำให้มากกว่าด้วยการทำให้ไหมต้องพึ่งพาอาศัยฝีมือผู้หญิง และผู้หญิงในเมืองนี้ก็มีความขยันหมั่นเพียร ทั้งก็มีความรู้บ้างแล้วในการทำมาหากินอย่างนี้ อากาศบ้านเมืองก็เหมาะสมในการเลี้ยงตัวไหม ถ้าจะมีสวนไร่นาหม่อนพอเลี้ยงตัวไหมได้มาก จะเพาะตัวหนอนนอกปึกได้ หนอนเพาะปลูกขึ้นง่าย แลมีที่ว่างเปล่ามากพอที่จะเพาะปลูกได้ ค่าจ้างคนงานตามหัวเมืองก็ไม่แพงนัก... กรุงสยามไม่มีความกั้นการสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ที่จะเลี้ยงตัวไหมซึ่งแลเห็นเป็นการสำเร็จแลสามารถจะแข่งขันกับประเทศอื่นๆเขาได้..."²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 8/1.
มร. ไคยามะ เรียบเรียงจากพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์. 9 เมษายน ร.ศ. 121.

² แหล่งเดิม.

ตาราง 5 ปริมาณและราคาใหม่ตามรายงานของ มร.โตยามะในระหว่าง
พ.ศ. 2439-2445.

พ.ศ.	จำนวน/ทาม	ราคา/เหรียญ	ราคาหาละ
2439	227	23,344	102
2440	191	21,905	114
2441	772	64,015	107
2442	1,201	141,468	117
2443	1,015	172,170	172
2444	490	56,572	115
2445	523	62,897	120

ที่มา.. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. 8/1.

มร. โตยามะเรียนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์. 9 เมษายน ร.ศ.121.

แม้ว่าจะพยายามปรับปรุงการทำให้ใหม่ด้วยวิธีการต่างๆดังกล่าวมาแล้ว แต่กรรมวิธีการผลิตใหม่ของประชาชนผู้ผลิตก็ไม่ได้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีจนถึงขั้นที่น่าพอใจ แม้ว่าปริมาณการผลิตใหม่โดยส่วนรวมจะเพิ่มขึ้น ก็จะได้เห็นได้จากปริมาณและราคาใหม่ ที่ส่งออกไปขายต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2444-2454 (โปรดดูตาราง 6)

จากการเปรียบเทียบปริมาณและราคาใหม่ดังกล่าวมาแล้วนั้นแสดงให้เห็นว่า การเพิ่มของปริมาณที่ส่งออกไปต่างประเทศนั้น มีอัตราการเพิ่มและลดลงไม่แน่นอน การทำให้ใหม่ก็หวังผลได้ไม่แน่นอนบางปีก็ได้มากบางปีก็ได้น้อย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 แม้ว่าจะเป็นช่วงที่รัฐบาลได้ให้การเอาใจใส่ดูแลกิจการใหม่เป็นอย่างดี แต่ปริมาณการผลิตใหม่ก็ขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน และส่งผลให้ปริมาณการส่งออกไม่แน่นอนไปด้วย ส่วนการค้าใหม่ภายในประเทศนั้นก็ยังคงมีลักษณะคล้ายกับช่วงก่อน พ.ศ. 2444 นั่นคือ จะมีการบรรทุกลูกเกวียนและขบวนโคต่างรวมกับสินค้าชนิดอื่นๆมาที่นครราชสีมาแล้วบรรทุกลูกเกวียนรถไฟไปขายยังกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่ส่งผลให้รัฐบาลไทยต้องกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมการผลิตใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 นั้น มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก กล่าวคือ ปัจจัยภายในเกิดจากการแสดงความคิดเห็นของเจ้าและข้าราชการ เรื่องการจัดตั้งสภาเกษตรพาณิชย์การที่จะทำให้งานพัฒนาการเกษตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่ารัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไม่ได้ตั้งสภาดังกล่าวตามคำกราบบังคมทูลก็ตาม แต่ก็มีผลให้รัฐบาลต้องตั้งกระทรวงเกษตรธิการขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2442 และงานชิ้นที่สำคัญของกระทรวงเกษตรธิการคือ การปรับปรุงก้นการเกษตร โดยเริ่มที่งานปรับปรุงส่งเสริมการผลิตใหม่เป็นอันดับแรก ส่วนปัจจัยภายนอกนั้น เกิดจากอิทธิพลและแรงบีบจากต่างประเทศ นั่นคือความสำเร็จของญี่ปุ่นในการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยมีพื้นฐานสำคัญมาจากโรงงานผลิตใหม่ที่ญี่ปุ่นมีอยู่เป็นจำนวนมาก การที่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการทำให้ใหม่อยู่โดยทั่วไป จึงทำให้รัฐบาลมองเห็นว่าถ้าดำเนินการตามแบบอย่างญี่ปุ่นอาจจะทำให้ประเทศไทยก้าวไปในแนวทางที่เหมือนกับญี่ปุ่นก็ได้ ส่วนแรงบีบจากฝรั่งเศสนั้นเป็น

ตาราง 6 ปริมาณและราคาไหมที่ส่งออกไปขายต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2444-2454.

พ.ศ.	จำนวนไหม/ทาบ	ราคา/บาท
2444	1,001.15	172,710
2445	935.75	272,425
2446	894.22	286,173
2447	1,026	359,516
2448	896.10	391,706
2449	1,078.96	481,330
2450	1,129.01	447,089
2451	651.87	215,776
2452	804.13	260,933
2453	592.37	240,915
2454	970.80	376,992

ที่มา.. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 23.

เพราะฝรั่งเศสเป็นประเทศหนึ่งที่มีวิทยาการด้านการผลิตใหม่ที่สูงที่สุดประเทศหนึ่งของโลก และขณะนั้นก็ได้ลาว เขมร และเวียดนามเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีสนใจต่อการขยายอิทธิพลเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งจะเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็เป็นประเทศหนึ่งที่ต้องการเข้ามา มีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ ญี่ปุ่นเกรงว่าฝรั่งเศสจะเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยก่อน จึงได้แนะนำรัฐบาลไทยให้พัฒนาอุตสาหกรรมคมนาคมแนวทางของญี่ปุ่น โดยให้จ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตใหม่ชาวญี่ปุ่นเข้ามาปรับปรุงกิจการใหม่ในประเทศไทย ก่อนที่ฝรั่งเศสจะยื่นข้อเสนอนี้ต่อประเทศไทย ดังนั้น ภัยคุกคามของฝรั่งเศสจึงกล่าวถึงส่งผลโดยอ้อมให้รัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการผลิตใหม่โดยการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นแทนที่จะเป็นชาวฝรั่งเศส การที่รัฐบาลไทยตกลงทำตามคำแนะนำของญี่ปุ่น อาจจะเป็นเพราะว่าอย่างน้อยก็เป็นคนเอเชียเหมือนกันและภัยคุกคามของญี่ปุ่นในขณะนั้นก็น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับฝรั่งเศส

ส่วนลักษณะการผลิตใหม่ของประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2444-2456 นั้นต่างจากช่วงก่อน พ.ศ. 2444 กล่าวคือ หลังจากที่ มร.โคยามะ เข้ามาดำเนินการปรับปรุงการผลิตใหม่ในประเทศไทยแล้วก็มี การนำเอาวิธีการใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการผลิตมากขึ้น แม้ว่าจะมีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่คุ้นเคยก็ตาม และส่งผลให้ปริมาณการผลิตและการส่งออกใหม่ในช่วงนี้ขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน แต่ก็เป็นการวางรากฐานในอันที่จะให้ประชาชนได้รู้จักวิธีการใหม่ๆ ในระยะเวลาคอมมา.

บทที่ 3

นโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ระหว่าง พ.ศ. 2479-2503

ระหว่าง พ.ศ. 2444-2447 ที่ มร.โคยามะ เข้ามารับหน้าที่เพื่อปรับปรุง ส่งเสริมการผลิตไหมในประเทศไทยนั้น เขาได้วางรากฐานการผลิตไหมแก่ประชาชนไทย จนประสบผลสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ภายหลังจากที่เขาได้หมด สัญญาว่าจ้างกับรัฐบาลไทยและได้เดินทางกลับญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2447 นั้น นโยบายของ รัฐบาลไทยในด้านการเกษตรก็ได้เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ มุ่งที่จะส่งเสริมการผลิต ทางด้านการเกษตรหลายสาขาคู่กันไป แทนที่จะมุ่งส่งเสริมการผลิตเฉพาะอย่าง¹ พร้อมกับ ได้ขยายงานการเกษตรด้านอื่นๆให้กว้างขวางออกไปอีก เช่น การปศุสัตว์ ที่มีจุดมุ่ง หมาย เพื่อป้องกันและกำจัดโรคระบาด ต่อมารัฐบาลได้เปลี่ยนชื่อ "กรมช่างไหม" เป็น "กรมเพาะปลูก" เมื่อ พ.ศ. 2449² โดยให้กิจการไหมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรม เพาะปลูก และใน พ.ศ. 2456 ก็ได้ยกเลิกการสนับสนุนกิจการไหมไป เหตุผลที่ ได้ล้มเลิกนั้น ในหนังสือคำแนะนำของ กรมเกษตรและประมง กระทรวงเกษตร เรื่อง การเลี้ยงไหมทำไหม ซึ่งจัดทำโดย "หลวงชำนาญโกศลศาสตร์" ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ความตอนหนึ่งว่า

"... โครงการในเรื่องการเลี้ยงไหมทำไหมจะเข้ารูปอยู่แล้ว แต่รัฐบาลใน สมัยนั้นเปลี่ยนโครงการบำรุงการกลีกรมไปทางอื่น ได้สั่งให้เลิกสถานีฝึกหัด การทำไหมเสียแต่ พ.ศ. 2456 การทำนุบำรุงการเลี้ยงไหมจึงได้ยุติลงตั้ง แต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา..."³

¹กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. 2525. หน้า 43.

²แหล่งเดิม.

³คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2518. หน้า 4.

อย่างไรก็ดี พอจะสรุปถึงสาเหตุที่รัฐบาลต้องยกเลิกการสนับสนุนกิจการใหม่ได้หลายประการคือ

- (ก) ใ้คนไม่คุ้มค่างบประมาณที่จ่ายไป¹
- (ข) การผลิตใหม่ของประชาชนประสบกับปัญหานานาประการ เช่น ทั่วไพบเป็นโรค การผลิตขาดทุนและสินค้าจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าเข้ามาแข่งขัน²
- (ค) การเปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ * ทำให้ต้องเปลี่ยนนโยบายด้านการเกษตรไปกัย³

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมาการผลิตใหม่ของประชาชนก็ขาดการดูแลเอาใจใส่จากรัฐบาลจนกระทั่ง พ.ศ. 2479 รัฐบาลจึงได้หันมาเอาใจใส่อีกครั้งหนึ่ง

3.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าใหม่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2479-2503

ใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ให้ความสำคัญแกกิจการใหม่อีกครั้งหนึ่งเพราะเห็นว่าจะสามารถหารายได้ให้แก่ประชาชนที่ทำการผลิตใหม่ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การส่งเสริมการผลิตใหม่จึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ถูกละเลยมาถึง 23 ปี (พ.ศ. 2456-2479) แรงผลักดันที่ทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นต้อง

¹กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. เล่มเยี่ยม. หน้า 56.

²วราภรณ์ บุณยรัต. การศึกษาก่อนทุนการผลิตใหม่ในในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 10.

* เปลี่ยนจากเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2452-2455 มาเป็นพระเจ้าสุริยเดอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2455-2463

อ้างจาก. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. เล่มเยี่ยม. หน้า 400-410.

³กรมวิชาการเกษตร. หมอน-ไหม. 2523. . หน้า 158.

กลับมาให้ความสำคัญต่อกิจการใหม่อีกครั้งหนึ่ง น่าจะเป็นสาเหตุมาจากหลายปัจจัยด้วยกัน
จึงจะกล่าวต่อไปนี้คือ

3.1.1 เศรษฐกิจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ในการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร เมื่อ วันที่ 24 มิถุนายน
พ.ศ. 2475 นั้น ได้ประกาศกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศไว้ 6 ประการซึ่ง
ต่อมาเรียกว่า "หลักหกประการ"^{*} สำหรับในเรื่องเศรษฐกิจนั้น กำหนดไว้ในข้อ 3
ซึ่งมีความแจ่มชัดบางส่วนดังนี้

"... จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่
จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้
ราษฎรอคอยยาก..."¹

*หลักหกประการ ที่ประกาศในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีสาระ
ดังนี้

(1) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น การเมือง เศรษฐกิจ
อาลา ของประชาชนไว้ให้มั่นคง

(2) จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศให้ไม่มีการประทุรร้ายต่อกัน
ลดลง

(3) จะต้องบำรุงความสุขสบายของราษฎรทางเศรษฐกิจ

(4) จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอกัน

(5) จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ

(6) ต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

อ้างจาก. ภารทิ มหาจันทร์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. 2526. หน้า 205.

¹ เสถียร สุภโสภณ. ประวัติศาสตร์ไทย(ส.421). 2521. หน้า 261.

ครั้นงานจักระเบียบบริหารในระบบใหม่ได้ผ่านไปก็ความเรียบร้อยจนกระทั่ง มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แล้ว รัฐบาลในสมัยนั้นอันมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้พยายามเร่งรัด ทำเนิการจัดทำ "โครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ" อย่างรีบด่วน ผู้ที่ได้รับมอบหมาย ให้ไปร่างโครงการเศรษฐกิจนี้ก็คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าผู้ก่อการฝ่ายพลเรือน ผู้ศึกษาและใส่ใจในทางค้านนี้ เป็นพิเศษมาโดยเฉพาะ โครงการดังกล่าวก็สำเร็จเรียบร้อยมีชื่อเรียกว่า "เค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประ ดิษฐมนูธรรม" หรือเรียกกันอีกนัยหนึ่งว่า "สมุดปกเหลือง" ตามโครงการดังกล่าวนี้ มุ่งพัฒนาการเกษตรเป็นสำคัญ โดยจะนำเครื่องจักรกลมาใช้แทนแรงงาน เพื่อให้มี ประสิทธิภาพในการผลิตสูงขึ้น แม้ว่าเค้าโครงเศรษฐกิจฉบับนี้จะไม่ได้นำมาใช้ก็ตาม แต่เพื่อเป็นการยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ซึ่งจะเป็นการสอดคล้อง กับหลักหกประการ ของคณะราษฎร (โดยเฉพาะข้อสาม) รัฐบาลของ พ.อ. พระยา พหลพลพยุหเสนา จึงได้เชิญชวนให้ประชาชนขยายการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้มากขึ้น เพราะทราบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันประชาชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดย ทั่วไป การที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในภาคนี้ให้สูงขึ้น นอกจาก จะเอาใจใส่ดูแลในอาชีพหลักคือ การทอผ้า ทำไร่แล้ว การส่งเสริมให้ประชาชน ขยายการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนเป็นอย่างดี

3.1.2 นโยบายสร้างชาติทางบ้านเศรษฐกิจของจอมพล. ปิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2481-2487

จอมพล. ปิบูลสงครามคำนึงถึงความสำคัญของการสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้า อย่างรวดเร็วทุกวิถีทาง โดยมุ่งนำเอาลัทธิชาตินิยมมาปลูกเร้าและปลูกฝังในหมู่ประ ชาชน เพื่อให้ประชาชนเป็นฐานสนับสนุนความมั่นคงของรัฐบาล ประจวบกับประเทศ ไทยเพิ่งจะเจรจายกเลิกสนธิสัญญาความไม่เสมอภาคกับนานาชาติได้สำเร็จ เป็นผล ให้ประเทศไทยมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์และมีฐานะเท่าเทียมกับนานาประเทศ ภายหลัง ที่ตกอยู่ในสภาพของการเสียเอกราชทางการศาลและทางด้านการเมืองการมาแล้ว เพราะฉะนั้น การนำเอาลัทธิชาตินิยมมาใช้ในขณะนั้นจึงสอดคล้องกับสภาวะโดยทั่วไป

ซึ่งอำนาจให้แก่รัฐบาลไทยที่จอมพล. อนุตตรสงครามมีอาจจะเสียได้

ส่วนเศรษฐกิจก็มีรากฐานอยู่บนลัทธิชาตินิยมที่คำนึงถึงประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ คำขวัญที่ว่า "ประเทศไทยสำหรับคนไทย" จึงกลายเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในระหว่างที่จอมพล. อนุตตรสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกระหว่าง พ.ศ. 2481-2487¹ ดังนั้นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากการได้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจคือ การต่อต้านชาวต่างชาติที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจครอบงำประเทศไทยอยู่ในขณะนั้น เพราะการดำเนินงานทุกอย่างทุกอย่างจะเป็นไปก็ยกขึ้นหรือไม่เพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับพลังทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น ถ้าพลังทางเศรษฐกิจตกอยู่กับกลุ่มบุคคลใด บุคคลกลุ่มนั้นย่อมมีอำนาจที่จะบังคับการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในกิจการต่างๆ ได้เสมอ รัฐบาลของจอมพล. อนุตตรสงคราม จึงถือว่าปัญหานี้เป็นปัญหาที่ยุ่งยากมากขึ้นทุกทีและเป็นปัญหาที่สำคัญมากของชาติ

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้จัดงานฉลองครั้งยิ่งใหญ่และเรียกงานครั้งนี้ว่า "งานฉลองวันชาติและสนธิสัญญาใหม่"² และมีการประกาศ "รัฐนิยม" (State Convention) ฉบับแรกออกมาใช้ ต่อมาวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2482

¹William O.Skinner. Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand. 1958. p. 186.

²กองกฎหมายแพ่งแห่งชาติ กรมศิลปากร. ศธ.0701.23.1/5. งานฉลองวันชาติ (พ.ศ. 2482).

* รัฐนิยมคือ การปฏิบัติให้เป็นประเพณีนิยมที่สืบประจำชาติเพื่อให้บุตรหลานอนุชนคนไทยยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ รัฐนิยมนี้มีลักษณะและละม้ายคล้ายคลึงกับจรรยาบรรณของอารยชนจะพึงปฏิบัติ ในรัฐนิยมยังมีพฤติกรรมเพิ่มเติมขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือ "อำนาจมหาชน" ซึ่งแปรรูปมาจากมติมหาชน หมายความว่า การกระทำสิ่งใดให้ดำเนินการตามความเห็นของคนส่วนมากในชาติ ความเห็นถึงงามความเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่ นั้นก่อให้เกิดอำนาจมหาชน อำนาจมหาชนนั้นสามารถทำการปรับปรุงหรือปรามปรามกลุ่มชนกลุ่มน้อยที่ยังว่านอนสอนยาก รัฐนิยมที่ประกาศใช้ในสมัยนั้นมี 12 ฉบับคือ

ก็ได้มีการประกาศประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 เรื่องป้องกันภัยที่จะเกิดแก่ชาติออกมาใช้ อันมีสาระสำคัญเป็นการชักชวนให้คนไทยร่วมมือร่วมใจกันป้องกันการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวต่างชาติ และวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ก็ได้มีการประกาศรัฐธรรมนูญฉบับที่ 5 เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทยออกมาใช้อีกฉบับหนึ่ง ด้วยเหตุผลว่ารัฐบาลมีความปรารถนาอันยิ่งใหญ่ ในอันที่จะเสริมสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ รัฐบาลจึงได้เรียกร้องให้ชาวไทยร่วมมือกันสนับสนุนด้วยหลักที่มุ่ง "ส่งเสริมไทย" ตามคติ "ไทยทำ ไทยใช้" จึงมีใจความสำคัญคือ

- (ก) ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารอันปรุงจากสิ่งซึ่งกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย
- (ข) ชาวไทยพึงพยายามใช้เครื่องแต่งกายด้วยวัสดุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

-
- (1) การเรียกชื่อประเทศ ประชาชนและสัญชาติ
 - (2) การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ
 - (3) การเรียกชื่อชาวไทย
 - (4) การเคารพธงชาติ เพลงชาติและเพลงสรรเสริญพระบารมี
 - (5) ให้ชาวไทยพยายามใช้ของที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ
 - (6) ห่านองและเนื้อร้องเพลงชาติ
 - (7) ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ
 - (8) เพลงสรรเสริญพระบารมี
 - (9) เรื่องภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง
 - (10) เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย
 - (11) เรื่องกิจวัตรประจำวันของคนไทย
 - (12) เรื่องการช่วยเหลือผู้ครองเด็ก คนชรา หรือทุพพลภาพ

อ้างจาก. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.ศธ.0701.29/4(15).

คำอธิบายรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2482).

(ค) ชาวไทยซึ่งพยายามช่วยกันสนับสนุนงานอาชีพเกษตร พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และวิชาชีพของชาวไทยด้วยกัน

(ง) การสาธารณูปโภคอันใดที่รัฐบาลหรือชาวไทยจักให้มีขึ้นแล้ว ชาวไทยซึ่งพยายามใช้และสนับสนุน

(จ) ชาวไทยผู้ประกอบการเกษตร พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม งานอาชีพ หรือ วิชาชีพอันจะได้รับการสนับสนุนโดยรัฐบาลฉบับนี้ ต้องพยายามรักษามาตรฐาน ปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นและดำเนินการนั้นๆด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกประการ¹ หลังจากนั้น รัฐบาลก็ได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ชักชวนต่อมาอย่างหนัก เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม ข้อความในรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัด ทั้งทางหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง

ภายหลัง เมื่อประเทศไทยประสบความสำเร็จทางการเมืองในการผนวกดินแดน ล้านอินโดจีนอันเป็นผลมาจากกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. 2483 และต่อมา พ.ศ. 2484 ประเทศไทยก็เข้าร่วมในมหาสงครามเอเซียบูรพา ด้วยการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น การดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อปลุกเร้าให้คนไทยมีบทบาททางเศรษฐกิจ จึงมีลักษณะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นตามการดำเนินนโยบายทางการเมืองในภาวะสงคราม ที่รัฐบาลได้กระทำอยู่ในขณะนั้น เพราะการที่รัฐบาลได้ระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจอย่างมากโดยทุกวิถีทาง เพื่อรับสภาวะของประเทศที่จะต้องกลายเป็นสมรภูมิ ทำให้รัฐบาล จำเป็นต้องปลุกเร้าชาตินิยมทางเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์ในการทำสงครามอย่างเต็มที่ คำขวัญและสุนทรพจน์ปลุกใจต่างๆทั้ง เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นสิ่ง จำเป็นที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้อย่างมากมาย ถึงเช่นคำว่า "กตูกาหมิ" * และยังมีคำขวัญอื่นๆ

¹"ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐธรรมนูญที่ 5 เรื่องให้ชาวไทยพยายาม ใช้เครื่องอุปโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56. หน้า 2359. 1 พฤศจิกายน 2482.

* กตูกาหมิย่อมาจากเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรมโดยมุ่งชักชวนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของสามสิ่งนี้ โดยให้ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง

อ้างจาก. ชาติทิพย์ รวมศิลป์. นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพลป. ปิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. หน้า 67.

ที่นำมาใช้ปลูกเร้าชาตินิยมแก่ชาวไทยแบบแพร่่อไปอีกมากมาย หนังสือพิมพ์ทุกฉบับก็ลง
คำขวัญของรัฐบาลเป็นประจำ เช่น หนึ่งปลูกหนึ่งเลี้ยงเลี้ยงเพิ่มพูน เชื้อผู้นำชาติ
พันธุ์ เป็นไทยทั้งนิยมไทย เกษตรทำอุตสาหกรรมผลิตพาณิชย์ค้าเด็ก ฯลฯ¹

การดำเนินงานสร้างบ้านเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม ได้
ดำเนินการอยู่หลายประการคือ

ก. การพัฒนาการเกษตร ลักษณะการเป็นประเทศเกษตร
กรรมของไทยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยเป็น
เงื่อนไขสำคัญ โดยผลักดันให้การเกษตรเป็นกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของประเทศ
อันเป็นลักษณะสำคัญที่สร้างโอกาสในการก้าวอย่างรวดเร็วกว่าประเทศชาติ ซึ่งสอดคล้อง
คลึงกับหลักการของ "โรสทอว์" (Rostow) ที่กล่าวว่าระดับความเจริญทางเศรษฐกิจ
จากขั้น "ก่อนเคลื่อนที่" (Pre-take-off period) มาเป็นขั้น "สภาพเคลื่อนที่"
(take off) ใต้นั้น จะต้องมีการเพิ่มขึ้นของผลผลิตด้านการเกษตรก่อน² ซึ่งแสดงว่า
ประเทศที่ได้เปรียบในด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่นประเทศไทยย่อมมีโอกาสที่จะก้าว
ไปสู่สภาพเคลื่อนที่ไวกว่าประเทศที่เสียเปรียบในเรื่องนี้ เมื่อคำนึงถึงหลักการข้อนี้
จะเห็นว่า เมื่อจอมพลป. พิบูลสงคราม มีนโยบายที่จะสร้างชาติไทยให้มีความเจริญ
รุ่งเรืองก็ได้นำการอย่างถูกขั้นตอน ก็จะเห็นได้ว่าการเกษตรได้รับการส่งเสริม
และพัฒนาให้มีความเจริญเพื่อเป็นพลังสำคัญในการสร้างให้เป็นมหาอำนาจตามนโยบาย
และความต้องการของผู้นำในขณะนั้นด้วย

นโยบายเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของจอมพลป. พิบูลสงคราม เริ่มต้น
ด้วยการเร่งขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูก ขยายการใช้แรงงานและทรัพยากรที่มีอยู่ให้
มากยิ่งขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อป้องกันการขาดแคลนและสะสมพลังเพื่อการทำ

¹ มาติถ รวบรวมศิลป. เล่มพิมพ์. หน้า 68.

² หลา มยีน. เศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนา. แปลโดย ผาสุก พงษ์
ไพจิตร. 2517. หน้า 6-8.

สงคราม ฉะนั้น นอกจากข้าวจะไม่ได้มีการส่งเสริมมากที่สุดในอดีตแล้ว รัฐบาล
ยังได้กำหนดนโยบายในลักษณะให้มีการชักชวนให้ประชาชนหันมานิยมการเลี้ยงสัตว์ และ
ปลูกพืชไร่อื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเป็นวัตถุดิบสำหรับการอุตสาหกรรมใน
ประเทศที่จะสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาเพื่อทดแทนสินค้าต่างประเทศ ที่จะต้องขาดแคลนเพราะ
ผลของสงครามแทนข้าวด้วย ทั้งนี้ผู้ช่วยอธิบดีกรมโฆษณาการ ได้แถลงข่าวแก่ผู้แทนหนังสือ
พิมพ์ ถึงปัญหาเกี่ยวกับอาหารและการเกษตรของประเทศตามนโยบายและคำสั่งของหัว
หน้ารัฐบาลให้ประชาชนทุกคนปฏิบัติตาม เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2486 ความ
ตอนหนึ่งว่า

"...เป็นความประสงค์ของทางราชการเป็นอย่างยิ่ง ก็คือว่า ข้าวของเรา
ในปัจจุบันนี้ เรามีมากเพียงพอที่จะกินแล้ว เพียงแต่ให้ได้อย่างปีที่แล้วก็
พอ ไม่ต้องขยายให้มากไปกว่านั้น... ขอให้เรายึดมั่นในคำขวัญอย่างเด็ดเดี่ยว
ว่า เราไม่แพ้สงครามเพราะอ้อยาก พอข้าวของเรามีพอรับประทานแล้ว
ฉะนั้น ขอให้เราร่วมมือกันสร้างกับข้าว ขอให้เราสร้างเครื่องนุ่งห่มซึ่งเป็น
ประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างมาก ผลจากที่เราได้รับจากความร่วมมือกัน
ครั้งนี้ก็คือ เราจะเป็นชาติที่มีชื่อเสียงที่สุด..."¹

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลชุดนี้มีแนวนโยบายในการ
พัฒนาการ เกษตรของประเทศที่ตรงกันข้ามกับแนวนโยบายเดิมของรัฐบาลชุดก่อนๆ คือ
เป็นแนวนโยบายที่ผู้บริหารประเทศต้องการให้มีลักษณะเป็นการ สนองนโยบายการ เมืองที่
สอดคล้องกับสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่กำลังอยู่ระหว่างสงคราม เพื่อผลในการที่ประเทศ
จะสามารถเผชิญหน้ากับสงครามได้เป็นอย่างดี และเป็นพลังที่จะชนะสงครามนั้นอันเป็น
เงื่อนไขสำคัญที่จะสร้างความยิ่งใหญ่และการ เป็นประเทศมหาอำนาจให้กับประเทศตามต้องการ
ของผู้นำคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

¹ นาคิต รวมศิลป์. เล่มเดิม. หน้า 211.

รัฐบาลได้เริ่มดำเนินงานเพื่อสร้างนิสัยและความสามารถทางการผลิตในระดับที่จะพึ่งตนเองให้ไ้กับประชาชน โดยวิธีบังคับให้คนไทยทุกคน ทุกอาชีพร่วมมือกันทำงานทุกอย่างๆจะมีขึ้น สำหรับมาตรการแรกของการส่งเสริมการเกษตรคือ การรื้อฟื้นงานสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ที่ไ้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2480 มาดำเนินการใหม่ให้มีลักษณะเป็นการบังคับโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ ด้วยการตราพระราชบัญญัติการทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์เพื่อประโยชน์แห่งครัวเรือน พุทธศักราช 2483 ขึ้น

นอกจากพืชสวนครัวเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตประเภทต่างๆที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีพืชอย่างอื่นอีกหลายชนิดที่รัฐบาลส่งเสริมให้เร่งเพิ่มปริมาณผลผลิต และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็ไ้รับการส่งเสริมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาได้เริ่มไ้ความสำคัญและส่งเสริมมาแล้ว โดยมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อส่งเป็นสินค้าออก แต่ในสมัยของ จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เป้าหมายของการส่งเสริมการผลิตไหมได้เปลี่ยนไปเพื่อป้องกันการขาดแคลนในภาวะสงครามและให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไ้ทางค้าเศรษฐกิจ¹ แม้ว่านโยบายนี้จะไม่สำเร็จ เพราะรัฐบาลไ้ยกเลิกการสนับสนุนเสียก่อนเพราะต้องการประหยัดงบประมาณในภาวะที่เหตุการณ์ของโลกกำลังกับขึ้นไปด้วยไฟสงครามและตอนปลาย พ.ศ. 2486 รัฐบาลก็ยอมรับว่านโยบายดังกล่าวล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้จากการไ้สัมภาษณ์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายหลังจากไปตรวจราชการต่างจังหวัดและไ้กล่าวถึงเรื่องนี้ปรากฏข้อความบางตอนว่า

"... เนื่องใจจะไรไม่เท่าที่เห็นพื้นของของเรา ไม่ไ้ใครจะรักษาระเบียบและทำอะไรประเดี๋ยวก็ล้มเลิก..."²

¹อุบล จิระสวัสดิ์. สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517. หน้า 212.

²ผาณิต รวมศิลป์. เล่มเก็บ. หน้า 256.

อย่างไรก็ตาม ผลการดำเนินนโยบายส่งเสริมการค้าของรัฐบาล อย่างน้อย
ก็ไม่ทำให้นโยบายส่งเสริมการค้าถูกหมองเลี้ยวใหม่ทั้งช่วงไปนานเกินไป หลังจากที่เคยทั้ง
ช่วงระยะเวลาหนึ่งระหว่าง พ.ศ. 2457-2479

ข. การยกระดับการครองชีพของประชาชน จอมพล ป. พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรีมีความเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างความกินคือยู่ดีให้แก่ประชาชนชาวไทย
โดยการยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ซึ่งนายกรัฐมนตรีถือว่าเป็นงาน
สร้างชาติอย่างหนึ่ง จะเห็นได้ว่าสุนทรพจน์หรือคำปราศรัยส่วนใหญ่ ในสมัยนั้นกล่าว
ถึงเสมอ เช่น คำปราศรัยของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่กล่าวแก่ กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ที่มาอบรมตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.
2486 ที่วังสวนกุหลาบ ความตอนหนึ่งว่า

"... ในการสร้างความกินคือยู่ดี ของพี่น้องราษฎรนั้น รัฐบาลเท่ากับเป็น
ผู้ออกแบบให้ทำ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เป็นหัวหน้าราษฎรรับไปจัดทำไปบอก
กล่าวแก่ลูกบ้านว่า ที่รัฐบาลขอให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้ ลูกบ้านจะต้องปฏิบัติ
อย่างไรจึงจะมีการกินคือยู่ดีและเป็นสุขสบายตามควรแก่ฐานะของตน เช่น
รัฐบาลขอให้ปลูกผัก ถ้าราษฎรไม่มีเมล็ดผัก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็
จะช่วยจัดหาเมล็ดผักมาขายให้ราษฎรในราคาอันพอสมควร รัฐบาลขอให้เลี้ยงไก่
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ป่าวร้องลูกบ้านให้หาไก่มาเลี้ยงและแนะนำชี้แจงวิธีการ
เลี้ยงไก่ให้ รัฐบาลขอให้กินไข่ไก่ เพราะแพทย์เห็นว่าไข่ไก่เป็นอาหารที่ดี
มีประโยชน์ กินแล้วร่างกายสมบูรณ์ อายุยืน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็
เอาเป็นธุระช่วยชี้แจงและดูแลให้ลูกบ้านได้กินไข่ไก่ รัฐบาลขอให้ราษฎรกิน
หมู กินเนื้อ กินผัก เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตและแข็งแรง กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ก็รับไปดำเนินการกับลูกบ้านอีกคนหนึ่ง การสร้างกำลังร่างกาย
และอนามัยนั้น ก็เปรียบได้กับการต่อเรือ.... เราต้องใส่น้ำดีแล้วเอาชั้น
มายาให้เรียบร้อย โดยความละเอียดถี่ถ้วนเรือจึงจะแข็งแรงการกินดีเป็นของ

สำคัญในวิถีชีวิตและสำคัญในการสร้างคน สร้างชาติมาก พี่น้องราษฎร
ของเรามีปัจจัยในท้องถิ่นเพียงพอที่จะช่วยให้มีการกินคืออยู่ที่ใด... รัฐบาล
ขอแรงท่านให้ใช้ปัญญาช่วยให้ราษฎรมีเรือนไม่อยู่แทนที่ จะอยู่เรือนฝา
แฝกให้พี่น้องราษฎรมีอาหารการกินดี..."¹

ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
มีฐานะยากจน ความเป็นอยู่หลังห้องที่อยู่อาศัย อาหารการกิน การดูแลสุขภาพ
การรักษาพยาบาล ทั้งขาดเครื่องเรือนและเครื่องใช้สอย จากการสำรวจของ ดร.
ซิมเมอร์แมน* เมื่อ พ.ศ. 2473 ปรากฏว่าชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีราย
ได้น้อยกว่าภาคอื่น คือมีรายได้เพียงครอบครัวละ 83 บาทต่อปีเท่านั้น ในขณะที่ภาค
กลางชาวนามีรายได้ 279 บาท ภาคเหนือ 176 บาท และภาคใต้ 123 บาทต่อปี²
จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีคำสั่งให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการเพื่อให้ประชาชน
มีความเป็นอยู่ดี รัฐบาลยังได้ดำเนินการส่งกาน้ำ ฝูใหญ่บ้าน เข้ามอบกรมที่กรุงเทพฯ
เพื่อประสานความคึกของเจ้าหน้าที่ส่วนกลางกับลูกบ้านของตนในท้องถิ่นนั้น ให้แนะนำ
ประชาชนในท้องถิ่นทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ ปลูกผักผลไม้ เลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ขุดบ่อเลี้ยง
ปลา เพื่อให้ประชาชนมีอาหารที่มีประโยชน์กินเพื่อสุขภาพและอนามัยของตนเอง
และที่สำคัญคือรัฐบาลได้ให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมพื้นเมืองทุกชนิดให้เป็นอุตสาหกรรม
ในครัวเรือน โดยให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเลือกประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจตาม
ความเหมาะสมและความพร้อมของท้องถิ่น³ เช่น ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

¹อุบล จิระสวัสดิ์. เล่มเก็บ. หน้า 211.

*ดร.คาร์ล ซิมเมอร์แมน เป็นชาวอเมริกันที่เข้ามาสำรวจเศรษฐกิจของไทยเมื่อ
พ.ศ. 2473 โดยใช้เวลา 1 ปี ในท้องที่ 32 จังหวัดและสำรวจตัวอย่างจาก 40 ตำบล
ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

²นาถิต รามศิลป์. เล่มเก็บ. หน้า 198.

³แหล่งเก็บ. หน้า 249.

ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป ก็ได้รับการส่งเสริมให้ทำการผลิตมากขึ้นเพื่อที่จะได้ทำเป็น อาชีพหลักหรืออาชีพรองที่กระทำหลังจากที่ว่างเว้นจากการทำนา อันจะเป็นการเพิ่ม รายได้ให้กับประชาชนในท้องถิ่นอีกอย่างหนึ่ง กรณีนี้จะเห็นได้จากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยกระทรวงมหาดไทย ได้มีคำสั่งถึงคณะกรรมการจังหวัดต่างๆเมื่อ พ.ศ. 2482 ความตอนหนึ่งว่า

"...ต่อไปนี้จะจัดงานพิธีสำคัญของชาติหรืองานของจังหวัดหนึ่งโดยเฉพาะก็ ดี ขอให้จังหวัดนั้นๆจัดให้มีการประกวดพืช สัตว์ สวนครัว ศิลปกรรม หัตถกรรม ขึ้นเพื่อส่งเสริมบำรุงน้ำใจราษฎร..."¹

จากข้อความที่ปรากฏข้างต้น จะเห็นได้ว่านโยบายสร้างชาติทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเน้นการพัฒนาด้านการเกษตร เพื่อมุ่งยกระดับการครองชีพของ ประชาชน น่าจะมีส่วนผลักดันให้รัฐบาลต้องกำหนดนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมขึ้น แม้ ว่า นโยบายดังกล่าวจะไม่ไ่มุ่งที่จะผลิตไหมเป็นหลัก แต่งานด้านการผลิตไหมก็ได้รับการ เอาใจใส่ดูแลจากรัฐบาลชุดนี้เป็นอย่างดี เพราะประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป ถ้ารัฐบาลให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีก็จะทำให้ ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น อันจะส่งผลดีต่อประเทศโดยรวม และจะส่งผลให้ นโยบายการสร้างชาติแบบชาตินิยมประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

3.1.3 แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ก่อนหน้าที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นแผนการและหลักการพัฒนาประเทศ โดยส่วนรวมนั้น กระทรวงมหาดไทยในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กำหนด แผนการบูรณะชนบทขึ้นมาและประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2485 มีเป้าหมายเพื่อ

¹กระทรวงมหาดไทย. คำสั่งที่ มท.245/2482 เรื่องการทำสวนครัวและเลี้ยง สัตว์. ลงวันที่ 18 กันยายน 2482.

ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีการครองชีพที่ดีขึ้น มีความสนใจและกระตือรือร้นเพื่อ
ความเจริญของท้องถิ่นของตน แต่เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามแผนการนี้ก็มิได้ถูกยกเลิก
ไปโดยปริยายในปีต่อมา ในพ.ศ. 2499 กรมประชาสงเคราะห์ก็ได้จัดทำโครงการ
พัฒนาท้องถิ่นเสนอคณะรัฐมนตรีซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ลงมติรับหลักการอนุมัติ
ให้เป็นโครงการแห่งชาติเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2499 โดยกำหนดให้เป็นแผน
การ ปรับปรุงประเทศจากหมู่บ้านในชนบทถึงนครหลวง ทั้งนี้ได้มอบให้ "คณะกรรมการ
กลางพัฒนาท้องถิ่น" เป็นผู้ดำเนินการ มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยให้ประชาชนในท้องถิ่น
ได้รู้จักช่วยตนเอง โดยเข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการบูรณะท้องถิ่นของตนให้มาก
ที่สุด ส่วนรัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่ประชาชนไม่สามารถทำหรือจัดหาได้ แต่
ไม่ทันที่โครงการนี้จะได้ดำเนินการแก่ประชากรใดก็เกิดรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ 16 กันยายน
พ.ศ. 2500

ใน พ.ศ. 2503 กระทรวงมหาดไทยในรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
ได้เสนอโครงการพัฒนาท้องถิ่นให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ
สร้างทัศนคติของชาวชนบทใหม่ ให้รู้จักช่วยตนเองในการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่
ของตนและท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านอนามัย เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจน
การศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อยกมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น รัฐบาลจะ
ให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเงินที่จำเป็นหรือเกิน
กำลังของประชาชนในท้องถิ่นนั้นจะร่วมกันจัดหาได้¹ ในขณะเดียวกันก็พยายามให้
ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จะเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาท้องถิ่น
นี้มีใช้โครงการใหม่ แต่เป็นโครงการที่กรมประชาสงเคราะห์ได้เคยเสนอต่อรัฐบาล
จอมพล ป. พิบูลสงครามมาแล้ว และรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้นำมาทบทวน
และพิจารณาใหม่ ในที่สุดก็ได้ประกาศเป็นโครงการแห่งชาติ จัดรวมไว้ในแผนพัฒนา
เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1

¹พิทยรัตน์ วานิชชา. การปรับปรุงท้องถิ่นหรือการโดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์
ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-2506). วิทยานพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
หน้า 153.

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้พิจารณาเห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความ
ยิ่ง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและยุทธศาสตร์ จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการ
การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อจัดทำแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะยกฐานะการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้นไม่ยิ่งหย่อนไป
กว่าภาคอื่นๆของประเทศ และมีนโยบายที่จะวางรากฐานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ให้มีเสถียรภาพและความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต จุดมุ่งหมายของแผนพัฒนาภาคตะวัน
ออกเฉียงเหนือได้จำแนกออกเป็น 2 ส่วนคือ

(1) จุดมุ่งหมายส่วนของรัฐ (public sector) ได้แก่ ผลงานอัน
ซึ่งจะบังเกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือแยกเป็นหลาย
สาขาและโครงการต่างๆ เช่น สาขากองเกษตรและสหกรณ์ มีโครงการกันค้ำและ
ส่งเสริมการเลี้ยงไหมเพื่อกำเนินงานกันค้ำหัตถ์และส่งเสริม ๗ สถานีเลี้ยงไหม
5 แห่ง โครงการนี้ถ้าทำได้เป็นผลสำเร็จก็จะมีประโยชน์มาก เพราะไหมเป็นสินค้า
ออกที่มีความต้องการมากและแน่นอน ตามข้อเท็จจริงนั้นกระทรวงเกษตรได้ส่งเสริม
การเลี้ยงไหมหลายสิบปีมาแล้ว แต่งานนั้นไม่ไ้ปฏิบัติติดต่อกันผลที่ได้จึงไม่สมบูรณ์
วิธีดำเนินงานตามแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ การแนะนำพันธุ์ไหม
ดีใหม่และค้นหาลูกจากอิตาลีให้ประชาชนปลูกให้แพร่หลายและถูกวิธี ทั้งนี้จะขอผู้เขีย
ชาอยู่ต่างประเทศมาช่วยเหลือในขั้นแรก โดยให้สถานีเลี้ยงไหมจังหวัดอุบลราชธานี
เป็นศูนย์กลางส่งเสริมและวิจัย สาขากุศลสาทรกรรมและพลังงานมีโครงการส่งเสริม
อุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มุ่งส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือนให้กว้างขวางและ
ถูกต้องตามหลักวิชาการ จะขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพื่อกิจการประกอบ
และทำตัวอย่างอุตสาหกรรมในครัวเรือนและศูนย์ออกแบบขึ้น

(2) จุดมุ่งหมายส่วนของเอกชน (private sector) แบ่งเป็นการ
เกษตร การอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
อุตสาหกรรมในครัวเรือนในภาคนี้ควรได้รับการส่งเสริมเป็นเบื้องต้นทั้งจะเป็นแหล่ง
กำเนิดอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อีกด้วย อุตสาหกรรมในครัวเรือนอาจจะเป็นแหล่งที่เพิ่ม
ทุนรายได้แก่ประชาชนอีกแหล่งหนึ่ง ในขั้นต้นควรจะให้มีการฝึกอบรมประชาชนให้
รู้จักการผลิตสิ่งของที่มีคุณภาพดีพอ และฝึกสอนให้รู้จักใช้ทรัพยากรซึ่งมีอยู่แล้วในท้องถิ่น

ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัวมากขึ้น การอบรมควรจะต้องทำในโรงเรียน อาชีพ และตามหมู่บ้านทั่วไปในภาคนี้ จะแสดงวิธีใช้เครื่องจักรและอุปกรณ์แรงต่างๆ ให้โดยลู่ในทางปฏิบัติ อุตสาหกรรมครัวเรือนประเภทที่ควรส่งเสริมได้แก่ อุตสาหกรรมประเภทที่ทำการค้า โดยเน้นในการปรับปรุงคุณภาพ อุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ได้รับการส่งเสริม ได้แก่ การสาวไหม การทอผ้า การทอเชือกและเสื่อ การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำภาชนะกึ่งซีเมนต์ การทอและจักสาน การทำครั่ง การทำเกลือสินเธาว์ เป็นต้น¹

เป็นอันว่านับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้กำหนดแผนเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอันที่จริงเป็นการดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่กล่าวมาด้วยนั่นเอง และงานที่ส่งเสริมการผลิตไหมก็ได้ถูกบรรจุในแผนดังกล่าวและได้ดำเนินการต่อเนื่องเรื่อยมา

3.2 นโยบายการส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2479-2503

ภายหลังที่รัฐบาลได้ยกเลิกการอุทธรณ์กิจการไหมเมื่อ พ.ศ. 2456 แล้ว ประชาชนก็ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมกันตามวิธีที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษและปริมาณการผลิตก็ได้ลดลงเรื่อยๆ กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. 2501 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ทำการสำรวจโดยวิธีเลือกตัวอย่าง 3,033 ครอบครัว จาก 25,930 ครอบครัว เฉพาะในท้องที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ตามการอำนวยการของผู้เชี่ยวชาญ การทอผ้าของสหประชาชาติที่ถูกส่งมาช่วยงานกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ผลการสำรวจปรากฏว่ามีครอบครัวที่เคยทำการเลี้ยงไหมและยังคงทำการเลี้ยงไหมอยู่ ร้อยละ 35 เป็นครอบครัวที่เคยเลี้ยงไหมและเลิกเลี้ยงแล้ว ร้อยละ 32.5 เป็นครอบครัวที่ไม่เคยเลี้ยงไหมมาก่อนเลย ร้อยละ 32.5² แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวที่ยังเลี้ยงไหมสืบทอด

¹สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2505-2509. 2504. หน้า 13-14.

²คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มพิมพ์. หน้า 4-5.

มาจากบรรพบุรุษลดลง ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า นอกจากอุปสรรคต่างๆในการเลี้ยงไหมเองแล้ว ไหมก็ยังถูกแข่งขันจากสินค้าจากต่างประเทศที่มีคุณภาพดีพอสมควรและราคาถูกกว่าไหมอีกด้วย

ใน พ.ศ. 2478 มีประชาชนที่สนใจจะเลี้ยงไหมและขอคำแนะนำมายังเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมากมายจนกระทั่งกรมเกษตรและประมง ได้ให้มีการแก้ไขและพิมพ์หนังสือคำแนะนำเรื่อง การเลี้ยงไหมทำไหม โดยหลวงชำนาญโกศลยาศาสตร์ เพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนอีก (ครั้งแรกพิมพ์แจกจ่าย พ.ศ. 2453) ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการดังกล่าว การที่ประชาชนจำนวนมากให้ความสนใจ รัฐบาลจึงได้มีนโยบายกลับมาให้การสนับสนุนและส่งเสริมกิจการไหมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2479 โดยได้ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

3.2.1 การตั้งโรงงานสาวไหมที่นครราชสีมา

การที่ประชาชนให้ความสนใจในอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและเพื่อเป็นการฟื้นฟูอาชีพให้แก่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลจึงดำริที่จะตั้งโรงงานสาวไหมขึ้นที่นครราชสีมาและทรงขอให้ประชาชนทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากขึ้น โดยรัฐบาลได้ให้หลักประกันแก่ประชาชนว่า ถ้ามีรังไหมแล้วก็มีที่ขาย¹ การที่รัฐบาลเลือกนครราชสีมาเป็นที่ตั้ง โรงงานสาวไหมนั้นก็เห็นว่าเป็นศูนย์กลางการคมนาคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ก่อนที่จะเริ่มดำเนินการจัดตั้งโรงงาน ทางรัฐบาลได้มีข้อมูลว่ามีประชาชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป ปรากฏตามรายงานการสำรวจของกรมเกษตรและประมงว่า ทั้ง 14 จังหวัดของภาคนี้มีประชาชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถึง 306,663 ครอบครัว² ถ้าประชาชนแต่ละครอบครัวขายรังไหมให้กับโรงงานเพียงครอบครัวละครั้งก็ได้ออกรัง ทางโรงงานก็จะมีรังไหมสำหรับสาวไหมได้ตลอดปี เรื่องนี้คณะรัฐมนตรี

¹แหล่งเดิม.

²แหล่งเดิม. หน้า 5.

สมัยนั้นไ้ทางหลักการ ดังนี้คือ

(1) ให้กระทรวงเศรษฐการจัดตั้งโรงงานสาวไหมที่ทันสมัยมีขนาดเล็ก
ขึ้นมาก่อนแล้วรับซื้อรังไหมจากประชาชนมาสาวเป็นไหมดิบเพื่อขายในท้องตลาด

(2) ให้กระทรวงเกษตรการเตรียมการส่งเสริมแนะนำ ชักชวนให้ประ
ชาชน ปลุกหม่อนเลี้ยงไหม ตลอดจนวิธีการย้อมรังไหมอย่างง่ายและสะดวกที่สุดแก่
ประชาชน แต่ให้ไ้ประสิทธิภาพการสาวไหมก็

(3) กระทรวงการคลังจะตั้งกำแพงภาษีศุลกากรไหมดิบตามโอกาส เมื่อ
เห็นว่ามีความจำเป็นที่จะปกป้องสินค้าภายในประเทศ¹

โรงงานสาวไหมได้ดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2480 จนกระทั่งปลายปี พ.ศ.
2481 โรงงานต้องปิดกิจการราว 6 เดือน เพราะรังไหมที่ซื้อสำรองไว้หมดและ
หาซื้อรังไหมลำบาก² ทางค่านทหารก็อยากจะรับกิจการนี้ไปดำเนินการเพราะช่วงนี้
เหตุการณ์ของโลกกำลังถึงเครียด ถ้าเกิดสงครามขึ้นภาวะการขาดแคลนเครื่องอุปโภค
บริโภคก็จะตามมา ดังนั้น การที่จะดำเนินการโรงงานสาวไหมก็เพื่อเตรียมรับ
สถานการณ์โดยอาจจะแปรสภาพโรงงานสาวไหมนี้เป็นอย่างอื่น เช่น โรงงานทอผ้า
แต่คณะรัฐมนตรีก็ยังงให้กระทรวงเศรษฐการ ดำเนินการต่อไปโดยร่วมมือกับกระทรวง
เกษตรการและย้ายที่ทำการไปยังอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา การดำเนิน
งานของโรงงานสาวไหมในช่วงนี้ ได้จัดแบ่งเขตการรับซื้อรังไหมโดยพิจารณาถึงท้องที่
ที่มีประชาชนปลุกหม่อนเลี้ยงไหมมากน้อยเป็นเกณฑ์ และได้ตั้งเจ้าหน้าที่รับซื้อรังไหม
ที่บุรีรัมย์ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด และอุดรธานี นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ออก
เที่ยวซื้อรังไหมอีกด้วย การโ้มนายังได้ทำทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ
ทุกโอกาสที่มีงานรื่นเริง อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะได้ดำเนินการในหลายวิธีดังที่กล่าว

¹แหล่งเดิม.

²กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 7.

มาแล้วก็ตามก็ยังปรากฏว่า มีประชาชนจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่นำรังไหมมาขาย เพราะประชาชนทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันเพียงครอบครัวละเล็กน้อยเพื่อใช้ในครอบครัวเท่านั้น อนึ่ง รังไหมที่ซื้อได้ก็มีคุณภาพต่ำมาก คือมีปุ๋ยขี้เป็ดออกมาก ทำให้สาวไหมยอกซึ่งเป็นเส้นไหมชั้นดีเพียงเล็กน้อย ประกอบกับเครื่องสาวไหมที่ส่งเข้ามาจากต่างประเทศเหมาะสำหรับการสาวไหมจากรังไหมชนิดดี เช่น รังไหมที่ได้รับ การบำรุงพันธุ์อย่างพันธุ์ไหมจากต่างประเทศ เมื่อนำมาสาวไหมจากรังไหมไทยจะทำให้ ไก่เนื้อไหมน้อยและเป็นเศษไหมมาก เหล่านี้เป็นอุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้การ คำนึงงาน ฝุ่กชงักไม่สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของทางราชการ

ดังนั้น โรงงานสาวไหมจึงได้พยายามสร้างแรงจูงใจแก่ประชาชน โดย ใ้ค่นำเนนการหลายอย่างคือ

(1) คัดลอกกรมรถไฟและกรมไปรษณีย์โทรเลขให้นำยาสถาปณรถไฟและนายไปรษณีย์ ในท้องถิ่นที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาก ใ้ช่วยรับซื้อรังไหมจากประชาชนใ้กับ โรงงานสาวไหม โดยทางโรงงานจะแบ่งรายไ้เป็นเปอร์เซ็นต์ เป็นการตอบแทน

(2) ขอร้องไปตามอำเภอที่ตั้งอยู่ในแหล่งที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาก ใ้รับซื้อรังไหมจากประชาชนใ้กับโรงงานสาวไหม แต่ก็ปรากฏว่ากระทรวงมหาดไทย ักซ้องไม่สามารถทำตามที่ทาง โรงงานสาวไหมขอร้องไ้

(3) ทดลองเปิดประมูลโดยใ้พ่อค้าส่งรังไหมใ้แก่โรงงาน แต่ก็ไม่ปรากฏว่า มีใ้ใ้กลำมาประมูลโดยไม่ทราบสาเหตุ¹

การคำนึงการ กังกล่าวแม้ว่าจะประสบกับอุปสรรคต่างๆถึงที่กล่าวนำแล้ว แต่ ทางรัฐบาลก็ไม่ได้ละทิ้งนโยบายนี้แต่อย่างไ้ กล่าวคือ พ.ศ. 2482 ไ้ขยายงาน ส่งเสริมการทอผ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มขึ้นอีก โดยใ้เจ้าหน้าที่กานการทอผ้า ออกไปแนะนำประชาชนใ้ให้หันมาปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะไ้จักซื้อรังไหม

¹คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มพิเศษ. หน้า 7.

ป้อนโรงงานสาวไหมอีกก้อนหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของโรงงานสาวไหม ก็ไม่สามารถให้ผลประโยชน์ที่คุ้มค่า เพราะรังไหมไทยที่เป็นวัตถุดิบนั้นมีคุณภาพต่ำและมีปริมาณน้อยไม่อาจจะหารังไหมมาป้อนโรงงานได้เพียงพอตามความต้องการ อีกทั้งการขยายพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหมเพื่อให้ได้พันธุ์ไหมที่เลี้ยงง่ายทนทานต่อโรคและกินฟ้าอากาศก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น จึงยุติการดำเนินงานดังกล่าวไว้ก่อนและทางโรงงานก็พยายามหารายได้ทางอื่นมาเลี้ยงตัวเอง จนกระทั่งเกิดมหาสงครามเอเชียบูรพา จึงปิดกิจการลงแล้วย้ายที่ทำการไปยังอำเภอพิมาย ซึ่งอยู่ห่างจากนครราชสีมาไปอีกราว 60 กิโลเมตร เมื่อสงครามยุติก็ไม่ได้ดำเนินการต่อแต่อย่างใด

พ.ศ. 2498 ได้มีการพิจารณาในคณะกรรมการจัดระบบอาชีพประชาชนที่จะให้บริษัททหารสามัคคี จำกัด รับโอนไปดำเนินการ แต่ก็ตกลงกันไม่ได้โรงงานนี้จึงถูกทิ้งไว้เฉยๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2503 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นผู้รับช่วงมาดูแลเห็นว่าเครื่องจักรและอุปกรณ์ต่างๆ ได้เกิดชำรุดเสียหายและทันสมัยไม่เหมาะที่จะเก็บรักษาไว้ต่อไป จึงขายเครื่องจักรในโรงงานทอดตลาดไปเมื่อกลางปีนั้นเอง

3.2.2 การปรับปรุงคุณภาพรังไหมและการจัดซื้อเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศ

หลังจากที่ทั้ง โรงงานสาวไหมที่นครราชสีมาแล้ว กระทรวงเศรษฐการก็มีนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพของรังไหมเพื่อให้เหมาะสมกับเครื่องสาวไหมที่จะจัดซื้อเข้ามาทำการสาวเอง เพราะเครื่องสาวไหมที่จะสั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศเพื่อทำการสาวรังไหมพันธุ์ไทยพื้นเมืองนั้น จะทำให้มีเศษไหมมากและได้ไหมยอกซึ่งเป็นไหมชั้นก้น้อย ดังนั้น ต้องปรับปรุงคุณภาพของรังไหมให้ดีขึ้น โดยทางโรงงานสาวไหมได้ว่าจ้าง มร.ยี.เอ.ออกโกลีนา (Mr.G.A.Ottolena) ชาวอิตาลี ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการสาวไหมมา เพื่อทำการฝึกสอนเจ้าหน้าที่ของไทยให้รู้จักทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตามแบบต่างประเทศเป็นเวลา 7 เดือน และได้ทดลองส่งพันธุ์ไหมจากอิตาลีและญี่ปุ่นเข้ามาเลี้ยงเมื่อ พ.ศ. 2481 ทางโรงงานสาวไหมได้จัดตั้งไร้ม่อนตัวอย่างขึ้นที่นครราชสีมา อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด และอุดรธานี โดยมีเป้าหมาย

ที่จะเลี้ยงไหมป้อนโรงงานและเพาะพันธุ์ไหมออกแจกจ่ายประชาชน โดยถือเป็นการ
ทดลองส่งเสริมไปในตัว

ต่อมากระทรวงเศรษฐการได้สืบราคาเครื่องสาวไหมและได้ทดลองทำสัญญา
ซื้อจากอิตาลีเป็นเงิน 34,000 บาท เครื่องสาวไหมชุดนี้มี 48 อ่าง สัญญาว่า
จะทำการสาวไหมได้อ่างละ 600 กรัมใน 10 ชั่วโมง¹ โดยมีผู้อำนวยการเข้ามาทำ
การฝึกทั้งและทำการเดินเครื่องด้วยเป็นเวลา 8 เดือน ต่อจากเวลาที่กำหนดในสัญญา
เครื่องสาวไหมได้ส่งมาถึงนครราชสีมาเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2480 พร้อมผู้อำนวยการ
การฝึกทั้งเครื่องจักรได้แล้วเสร็จและทดลองทำงานเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 15
มีนาคม พ.ศ. 2480 ส่วนทางสำนักงานกระทรวงเกษตรการนั้น ไม่ได้ทำการส่งเสริม
การเลี้ยงไหมเพราะคิดชดเชยงานงบประมาณที่ถูกตัดทุกปี² จนกระทั่ง พ.ศ. 2483
รัฐบาลจึงได้โอนงานด้านนี้จากกระทรวงเศรษฐการไปให้กระทรวงเกษตรการไป
ดำเนินการ โดยตั้งงบประมาณเป็นจำนวนเงิน 3,000 บาท³ เมื่อเข้ารับงานกระทรวง
เกษตรการก็ได้ปรับปรุงเครื่องสาวไหมเพื่อให้สามารถสาวไหมพันธุ์ไทยพื้นเมือง
ให้ได้ดีกว่าเดิม นั่นคือทำให้มีเศษไหมน้อยลง

พ.ศ. 2484 คณะรัฐมนตรีได้รับหลักการตามโครงการบำรุงไหมของกระทรวง
เกษตรการ โดยกรมเกษตรและประมงได้ขอตั้งงบประมาณค่าใช้จ่ายสำหรับกิจการนี้
เมื่อได้รับอนุมัติแล้ว กรมเกษตรและประมงได้ขออนุมัติจางพระยาอาหารบริรักษ์ ซึ่ง
เคยศึกษาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในสมัยที่ยังมีกองช่างไหมอยู่ เพื่อให้มาช่วยอบรม
เจ้าหน้าที่ให้มีความชำนาญในการเลี้ยงไหมตลอดจนการคัดเลือกพันธุ์ไหมตามแผนการที่
จะขยายการส่งเสริมการเลี้ยงไหมที่หนองคาย ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ดและชัยภูมิ
การขออนุมัติจางพระยาอาหารบริรักษ์ชักข้อเพราะไม่ได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณา

¹คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มเดิม. หน้า 6.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

ตัวบุคคลของคณะรัฐมนตรี กรมเกษตรและประมงจึงต้องงดการขยายงานบำรุงพันธุ์ใหม่เพิ่มหาสารคาม และร้อยเอ็ด เพราะขาดเจ้าหน้าที่ดำเนินการ ต่อมาได้ดำเนินการส่งเสริมเพิ่มเพิ่มขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่งที่เสียงใหม่เพราะเห็นว่าประชาชนในจังหวัดภาคเหนือนี้เอาใจใส่ในการประกอบอาชีพเกือบทุกประเภทก็อยู่แล้วถ้าเป็นทางเพิ่มรายได้ และพร้อมที่จะเลี้ยงใหม่เป็นอาชีพรอง แต่ถึงแม้ว่าชาวไทยภาคเหนือจะนิยมและพอใจใหม่ได้เป็นอย่างดีแล้ว แต่ที่ไม่นิยมที่จะเลี้ยงใหม่เพื่อสาว เพราะการเอารังใหม่ไปต้มเพื่อสาวเอาเส้นใหม่นั้นเป็นบาป ดังนั้น ทางราชการจึงต้องยกเลิกการส่งเสริมที่เลี้ยงใหม่เสียภายในระยะเวลาไม่กี่ปีหลังจากนั้น¹

นับตั้งแต่กระทรวงเกษตรธิการได้รับมอบหมายจากคณะรัฐมนตรีให้เตรียมการส่งเสริมแนะนำและชักชวนประชาชนให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ตลอดจนวิธีอย่างรังไหมอย่างง่ายและสะดวกสำหรับประชาชนเพื่อให้การสาวไหมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน กรมเกษตรและประมง ได้นำพันธุ์ไหมจากญี่ปุ่น อินเดีย และอิตาลีมาเลี้ยงที่กรุงเทพฯ และปากช่อง ปรากฏว่าสถิติของเส้นไหมที่กรมเกษตรและประมงผสมขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับพันธุ์ไทยพื้นเมืองตามรายการความยาวต่อรังไหม 1 รังดังนี้

- (1) ไหมญี่ปุ่นไค้เส้นยาว 1,143 เมตร
- (2) ไหมพันธุ์ผสมไทย-ญี่ปุ่น ไค้เส้นยาว 800 เมตร
- (3) ไหมพันธุ์ผสมอิตาลี-ไทย ไค้เส้นยาว 861 เมตร
- (4) ไหมพันธุ์ไทยพื้นเมือง ไค้เส้นยาว 150-220 เมตร²

การส่งเสริมการเลี้ยงไหมของกระทรวงเกษตรได้กระทำต่อเนื่องมาทุกปี โดยได้รับงบประมาณดำเนินการปีละ 40,000 บาท³ ผลการส่งเสริมปรากฏในตาราง 7 และ 8

¹คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย. เล่มเก็บ. หน้า 8.

²กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเก็บ. หน้า 10.

³แหล่งเก็บ.

ตาราง 7 สถิติของการส่งเสริมการเลี้ยงไหม ระหว่าง พ.ศ. 2495-2498 ของแผนกส่งเสริมการเลี้ยงไหม.

ปี พ.ศ./5 สถานี คือ	การทดลองการเลี้ยงไหม		ไม่ผลิตหัวไหม		การสาวไหม		จำนวนไหมที่ได้		การแจกพันธุ์ไหม	
	จำนวนตัว ไหม	จำนวนรัง ไหม	จำนวนน้ำ ไหม	จำนวนรัง ไหม	จำนวนน้ำ ไหม	จำนวนรัง ไหม	จำนวนไหม ไหม	จำนวนไหม ไหม	จำนวน ไหม	จำนวน ไหม
1. ปทุมธานี	5,695	55,403	-	360,062	-	-	-	-	11,066	-
2. บางบัว	6,727	757,849	-	-	-	-	-	-	1,964	87,320
3. พุทไธสง	7,649	643,765	461,724	316,168	368,048	20,882	83,954	2,441	2,074	220,533
4. รอยเอ้ง	9,882	723,703	490,607	340,381	403,991	15,988	44,211	1,336	3,095	236,280
5. พนองคาบ										

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร. จำนวนการรับไหมไทย. 2504. หน้า 67.

ตาราง 8 สถิติการส่งเสริมการเลี้ยงไหม ระหว่าง พ.ศ. 2499-2502 ของแผนส่งเสริมการเลี้ยงไหม

พ.ศ.	การทดลองเลี้ยงไหม		ใบไม้ที่ตัดหัวพันธุ์		การสาวไหม		จำนวนไหมที่ได้		การแนะนำราษฎร		การแจกพันธุ์ไหม				
	จำนวนแม่	จำนวนรัง	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวนรัง	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวนม. รัง	ชั้นใน (กรัม)	ชั้นนอก (กรัม)	จำนวน คิวรีวน	จำนวน คิวรีวน	จำนวน ไหมที่แจก (แพ)				
2499	9,172	1,091,633	404,422	462,786	340,272	-	-	909	2,286	725	5,312	86,940	58	1,544	159,75
2500	11,946	776,533	526,029	722,177	490,214	-	-	1,869	792	256	2,914	70,300	6	2,023	216,55
2501	9,149	995,008	624,611	897,151	512,143	-	-	1,871	1,218	401	3,491	10,904	6	2,145	237,39
2502	8,916	861,383	669,571	786,598	601,971	-	-	3,169	2,221	724	7,447	-	208	-	2,202

ที่มา.. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. อุตสาหกรรมไหมไทย. 2504. หน้า 22.

3.3 การค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2479-2503

ระหว่าง พ.ศ. 2457-2479 เป็นช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลไทยไม่ได้เอาใจใส่ในการบำรุงส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเลย แต่ช่วงนี้ก็ยังปรากฏสถิติการส่งเส้นไหม รังไหม เศษไหม และผ้าไหมออกไปจำหน่ายต่างประเทศอยู่อย่างสม่ำเสมอ ปริมาณการส่งออกมีภาวะเพิ่มขึ้นและลดลงไม่แน่นอน เช่น ใน พ.ศ. 2458 ส่งออกเป็นมูลค่า 1,417,108 บาท พ.ศ. 2463 ส่งออกเพิ่มเป็น 2,132,019 บาท ต่อมา พ.ศ. 2478 กลับมีมูลค่าการส่งออกลดลงเหลือเพียง 358,327 บาทเท่านั้น (ดูตาราง 9 ประกอบ)

ต่อมา พ.ศ. 2479 รัฐบาลกลับมาสนับสนุนกิจการไหมอีกครั้งหนึ่งถึงที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้มูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นเล็กน้อย กล่าวคือ พ.ศ. 2483 มีการส่งออกเป็นมูลค่า 381,637 บาท แต่ระหว่าง พ.ศ. 2484-2488 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดมหาสงครามเอเชียบูรพาคับไม่ปรากฏสถิติการส่งไหมเป็นสินค้าออกเลย จนกระทั่งระหว่าง พ.ศ. 2493-2503 สถิติการส่งไหมออกก็มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปีดังที่ปรากฏในตาราง 9

ลักษณะโครงสร้างของตลาดและราคาไหมในช่วงนี้มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

3.3.1 ลักษณะการซื้อขายรังไหม เส้นไหม และผ้าไหมในตลาดภายในประเทศ ตลาดไหมภายในประเทศแบ่งออกเป็น 3 ชั้นคือ ตลาดย่อยในชนบท ตลาดรวมในเมือง และตลาดปลายทาง ซึ่งเป็นตลาดส่งออกในกรุงเทพฯ และตลาดชายฝั่ง ลักษณะการซื้อขายรังไหม เส้นไหม และผ้าไหมของผู้ผลิตไหมและพ่อค้าคนกลางมีดังนี้

ก. ผู้ผลิตไหม ซึ่งต้องการจะขายไหม จะขายไหมให้แก่พ่อค้าผู้รวบรวมในชนบทบ้าง พ่อค้าผู้รวบรวมในเมืองบ้าง โรงงานสาวไหมหรือทอผ้าในเมืองบ้าง พ่อค้าชายส่ง (ผ้าไหม) บ้าง และขายให้ผู้ไร (เส้นไหมและผ้าไหม) บ้าง

ข. พ่อค้าผู้รวบรวมในชนบท มีหลายประเภทด้วยกัน จะทำการรับซื้อไหมจากผู้ผลิตไหมที่ต้องการจะขายไหมทั้งรังไหม เส้นไหม หรือผ้าไหม ที่ผู้ผลิตไหมทอเอง และเกี่ยวกันจะขายเส้นไหมให้แก่ ผู้ผลิตอื่นๆที่ต้องการเส้นไหมเพื่อทอผ้าด้วย ส่วนที่เหลือจะขายให้แก่โรงงานสาวไหมในเมือง โรงงานทอผ้าไหมในเมือง พ่อค้า

ตาราง 9 สถิติการส่งออกเส้นไหมและผ้าไหมไปจำหน่ายต่างประเทศระหว่าง
พ.ศ. 2458-2503.

พ.ศ.	เส้นไหมดิบ รังไหม และเศษไหม มูลค่า/บาท	ผ้าไหมกำย้อม มะเกลือ มูลค่า/บาท	ผ้าไหม มูลค่า/บาท	รวม มูลค่า/บาท
2458	401,563	1,015,545	—	1,417,108
2463	144,287	1,987,732	—	2,132,019
2468	128,142	1,144,803	—	1,272,945
2473	1,120	619,961	—	621,081
2478	400	357,927	—	358,327
2483	—	381,637	—	381,637
2488	—	—	—	—
2493	1,283,621	1,557,481	515,386	3,356,488
2494	601,233	1,777,984	1,687,293	4,066,510
2495	198,735	1,401,653	1,959,917	3,560,305
2496	1,247,604	1,602,835	1,926,314	4,776,753
2497	11,357	1,692,967	2,324,504	4,028,828
2498	197,754	1,783,421	4,457,162	6,438,337
2499	2,365,549	2,611,238	4,624,672	9,601,459
2500	740,909	2,264,044	6,590,943	9,595,896
2501	189,887	285,906	9,200,093	9,675,886
2502	46,746	—	11,866,087	11,912,833
2503	115,704	2,510,547	17,018,766	19,645,017

รวมในเมือง หรือโรงงานท่อน้ำไหมในกรุงเทพฯ

ก. พ่อค้าผู้รวบรวมและโรงท่อน้ำไหมในเมือง พ่อค้าผู้รวบรวมซึ่งรับซื้อไหมจากผู้ผลิตไหมบ้าง พ่อค้าผู้รวบรวมในชนบทบ้าง จะขายไหมให้แก่โรงงานสาวไหมหรือโรงท่อน้ำไหมในเมือง โรงท่อน้ำไหมในกลางกรุงเทพฯ หรือผู้ใช้น้ำไหมสำหรับโรงท่อน้ำไหมเมื่อท่อน้ำไหมใกล้แล้วก็ขายให้แก่ พ่อค้าส่งน้ำไหม พ่อค้าขายปลีกน้ำไหม และผู้ใช้น้ำไหม

ง. พ่อค้าขายส่งและโรงท่อน้ำไหมในกรุงเทพฯ โรงท่อน้ำไหม เมื่อท่อน้ำไหมใกล้ก็จะขายน้ำไหมให้แก่ พ่อค้าขายส่งน้ำไหม ผู้ใช้น้ำไหม และส่งออกขายต่างประเทศเอง สำหรับพ่อค้าขายส่งน้ำไหมนั้น เมื่อรับซื้อน้ำไหมจากโรงงานท่อน้ำไหมแล้ว จะขายให้แก่พ่อค้าขายปลีกน้ำไหม ผู้ใช้น้ำไหม และส่งออกขายต่างประเทศ

จ. ผู้ใช้น้ำไหม ผู้ใช้น้ำไหมอาจแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

(1) ผู้เลี้ยงไหมและท่อน้ำไหมใช้เองในครอบครัว หรือเพื่อเป็นของขวัญแก่ญาติมิตร หรือถวายแก่พระภิกษุ ผ้าที่ใช้ได้แก่ ผ้าขาวม้า และผ้าพื้นสี

(2) ผู้ใช้ภายในประเทศที่มีได้เป็นผู้เลี้ยงไหม ท่อน้ำไหม ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ พนักงานเจ้าหน้าที่ทั้งในองค์การรัฐวิสาหกิจและหน่วยงานของราชการ ตลอดจนพนักงานบริษัทต่างๆ ผ้าที่ใช้เป็นผ้าพื้นสี ซึ่งอาจจะเป็นผ้าทอด้วยเส้นไหมเดี่ยวหรือเส้นไหมคู่

(3) นักท่องเที่ยว ปกติเมื่อเข้ามาท่องเที่ยวแล้ว มักจะซื้อเป็นของขวัญฝากญาติมิตรหรือใช้เอง ผ้าที่ใช้มักเป็นผ้าพื้นสีและสำเร็จรูปต่างๆ

3.3.2 ลักษณะการซื้อขายเส้นไหมและผ้าไหมต่างประเทศในกลางภายในประเทศ ตลาดภายในประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดกรุงเทพฯ นอกจากซื้อขายไหมไทยแล้ว ยังซื้อขายเส้นไหมและผ้าไหมต่างประเทศด้วย เพราะประเทศไทยสั่งเส้นไหมและผ้าไหมเข้าปีหนึ่งเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2498 สั่งเข้ามูลค่า 5.28 ล้านบาท พ.ศ. 2501 สั่งเข้ามูลค่า 9.57 ล้านบาท และ

เพิ่มเป็น 17.10 ล้านบาทใน พ.ศ. 2503¹ นอกจากเส้นไหมแล้วยังส่งผ้าไหมเข้าประเทศกัมพูชา เช่น พ.ศ. 2503 ส่งเข้าเป็นมูลค่า 3.13 ล้านบาท² เส้นไหมที่ส่งเข้าจะเป็นเส้นไหมยืนในการทอผ้าไหม ส่วนเส้นไหมที่ผลิตได้ภายในประเทศใช้ทำเส้นไหมพุ่ง โดยเฉพาะเส้นไหมชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สอง อัตราส่วนการใช้เส้นไหมยืนและเส้นไหมพุ่งสำหรับทอผ้าไหมไทยของโรงงานต่างๆเป็น 1:3 (เส้นไหมยืนต่อเส้นไหมพุ่ง) พอดีที่ส่งเส้นไหมเข้าประเทศ ส่วนใหญ่เป็นโรงงานทอผ้าไหมและเพราะว่าเส้นไหมนั้นนำมาใช้ในอุตสาหกรรมทอผ้าไหมจึงเสียภาษีต่ำ คือเสียภาษีอากรขาเข้าตามราคา ร้อยละ 5 (ถ้านำเข้าเพื่อการอื่นๆจะเสียร้อยละ 10) ประเทศไทยส่งเข้าเส้นไหมเรียงตามลำดับความสำคัญได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี และอังกฤษ และที่เหลือเป็นประเทศอื่นๆ ซึ่งบางประเทศมิได้ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แกะหรือรังไหมมาสาวเป็นเส้นไหมก็มี

3.3.3 ตลาดไหมไทยในต่างประเทศ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในหลายประเทศที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและผลิตเส้นไหม ประเทศอื่นๆที่ผลิตไหมและส่งไหมออกขายในตลาดโลกเช่นเกี่ยวกับประเทศไทยได้แก่ ญี่ปุ่น จีน ไชเวียต อินเดีย เกาหลีใต้ และอิตาลี อนึ่ง ไหมที่ประเทศไทยส่งออกประกอบด้วย ผ้าไหม รังไหม เศษไหม และเส้นไหมดิบ ในจำนวนนี้ปรากฏว่า ผ้าไหมส่งออกมากที่สุด สำหรับเส้นไหมนั้น การส่งออกมีน้อยเพราะมีความต้องการในประเทศมาก (ดูตาราง 9 ประกอบ) ตลาดที่สำคัญสำหรับผ้าไหมไทยได้แก่ฮ่องกง ญี่ปุ่น สหรัฐ ออสเตรเลีย สวีเดน สิงคโปร์ ส่วนตลาดรังไหมไทยที่สำคัญได้แก่ ฮ่องกง ญี่ปุ่น อิตาลี เป็นต้น

¹สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร. รายงานผลการศึกษาค้นคว้าเรื่องภาวะการผลิต การตลาดและราคาไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2508. 2508. หน้า 4.

²สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. งานเร่งรัดการผลิตและการจำหน่ายไหมในระหว่างปี พ.ศ. 2515-2519. 2516. หน้า 13.

3.3.4 ความเคลื่อนไหวของราคาไหม ความเคลื่อนไหวของราคาไหม
ดิบ รังไหม และผ้าไหมพิจารณาได้ดังนี้

ก. ราคาผ้าไหมค้ำย้อมมะเกลือไทยส่งออก ในระยะเวลาระหว่าง
ปี พ.ศ. 2493-2503 ปรากฏว่ามีแนวโน้มขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน โดยมีที่มีมูลค่าการส่ง
ออกสูงที่สุดคือ พ.ศ. 2499 ที่ส่งออกมูลค่าถึง 2,611,238 บาท ปีที่ส่งออกน้อย
ที่สุดคือ พ.ศ. 2501 ที่ส่งออกมีมูลค่าเพียง 285,906 บาท และใน พ.ศ. 2502
ไม่ปรากฏสถิติการส่งออกเลยโดยไม่ทราบสาเหตุ¹

ข. ราคาผ้าไหมไทยส่งออก ระหว่าง พ.ศ. 2493-2503 มูลค่า
การส่งออกผ้าไหมไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกๆปี ปีที่ส่งออกมีมูลค่าสูงที่สุดคือ พ.ศ. 2503
ที่ส่งออกถึง 17,018,766 บาท²

ค. ราคาเส้นไหมดิบ รังไหมและเส้นไหมส่งออก ความเคลื่อนไหว
ของราคาเส้นไหมที่ผู้ผลิตและพ่อค้าได้รับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ.
2493-2503 มีความเคลื่อนไหวขึ้นลงอยู่ 2 ระยะด้วยกันคือ ระยะฤดูฝนกับระยะฤดูแล้ง
กล่าวคือ ระยะฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคม-กันยายน ราคาเส้นไหมจะมี
แนวโน้มค่าลงเรื่อยๆทุกชนิด เพราะระยะนี้เป็นระยะที่ผู้เลี้ยงไหมทำการเลี้ยงไหม
กันมากที่สุด คุ้มหม่อนงอกงามเจริญดี ักหนอนไหมได้อาหารที่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงได้
เส้นไหมค่อนข้างมาก มีเส้นไหมออกสู่ตลาดมากเป็นเหตุให้ราคาเส้นไหมลดต่ำลง แต่
ราคาเส้นไหมจะเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้นอีกในระหว่างเดือนตุลาคม-เมษายน เพราะระยะ
นี้ การเลี้ยงไหมประสบกับอุปสรรคโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีใบหม่อนเพียงพอหรือถึงแม้ว่า
จะมีใบหม่อนสำหรับเลี้ยง ักหนอนไหมบ้าง แต่ใบหม่อนก็กระแถมทำให้ด้กไหมที่ได้
ไม่สวยงามและมีเส้นใยน้อย พร้อมกันนี้ผู้เลี้ยงก็ลดปริมาณ ักหนอนที่เลี้ยงลง เหตุนี้
จึงมีเส้นไหมออกสู่ตลาดน้อยจึงทำให้มีราคาสูงขึ้น นั่นคือ ราคาจะสูงสุดในเดือนเมษายน
และต่ำสุดในเดือนสิงหาคม หรือกันยายน ส่วนราคาที่พ่อค้าประเภทต่างๆได้รับนั้นอาจจะ

¹กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. เล่มเดิม. หน้า 23.

²แหล่งเดิม.

แตกต่างกันไปบ้าง เพราะพ่อค้ามักจะถักตุณเส้นไหมของคนไว้จำหน่ายในระยะเวลาที่ตลาด
ขาดแคลนเส้นไหม แต่อย่างไรก็ดี ราคาที่พ่อค้าได้รับก็ยังคงมีความเคลื่อนไหวคล้ายคลึง
กันเกือบทุกระยะ ระหว่าง พ.ศ. 2493-2503 ภาวะการส่งออกขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน
ปีที่ส่งออกมากที่สุดคือ พ.ศ. 2499 ที่ส่งออกถึง 2,365,549 บาท และปีที่ส่งออก
น้อยที่สุดคือ พ.ศ. 2497 ที่ส่งออกเพียง 11,357 บาทเท่านั้น¹

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่รัฐบาลได้ยกเลิกการสนับสนุนกิจการไหมในครั้งแรก
เมื่อ พ.ศ. 2456 แล้วก็ไม่ได้อำนาจใจใส่ดูแลกิจการไหมอีกเลย จนกระทั่ง พ.ศ. 2479
รัฐบาลของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา จึงเริ่มมีนโยบายสนับสนุนการผลิตไหมครั้ง
ที่สองขึ้นอีก ส่วนสาเหตุที่รัฐบาลชุกนี้กลับมาให้การสนับสนุนกิจการไหมอีกครั้งหนึ่งนั้น
เป็นเพราะต้องการยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้
สูงขึ้น และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมารัฐบาลทุกยุคทุกสมัยก็ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีตลอดมา
เช่น รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีนโยบายสร้างชาติโดยมุ่งยกระดับเศรษฐกิจ
และสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น หรือในสมัยของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์
ธนะรัชต์ ที่มุ่งพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับภูมิภาคอื่นๆ
ของประเทศ เป็นต้น

การดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาล ระหว่าง พ.ศ. 2479-2503 มีส่วน
ในการพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สูงขึ้น เช่น การตั้ง
โรงงานสาวไหมที่นครราชสีมาเพื่อรับซื้อรังไหมจากประชาชนมาทำการสาวเอง เพื่อ
ให้เกิดความมั่นใจแก่ประชาชนว่า เมื่อปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแล้วก็มีตลาดรองรับแน่นอน
และการจัดซื้อเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศมาใช้แทนเครื่องสาวไหมแบบดั้งเดิมที่
ล้าสมัย เป็นต้น ส่วนเรื่องการค้าไหมนั้นช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2457-2483 นั้น มูลค่า
การส่งออกไหมขึ้นลงไม่แน่นอน ระหว่างมหาสงครามเอเซียบูรพานั้น ไม่ปรากฏสถิติ
การส่งออกเลย จนกระทั่งสงครามยุติจึงปรากฏสถิติการส่งออกไหมอีกครั้งหนึ่งและนับตั้ง
แต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันมูลค่าการส่งออกไหมก็เพิ่มขึ้นทุกปี

¹แหล่งเดิม.

บทที่ 4

ปัญหาของนโยบายส่งเสริมการผลิตใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง

พ.ศ. 2444-2503

นับตั้งแต่ที่รัฐบาลเริ่มมีนโยบายส่งเสริมการผลิตและการค้าใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 เป็นต้นมานั้น หน่วยงานของราชการที่รับผิดชอบงานด้านนี้โดยคร้งมีอยู่หลายหน่วยงานด้วยกัน เช่น กรมช่างไหม (ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกรมเพาะปลูก) และกระทรวงเศรษฐการ แม้ว่าหน่วยงานแต่ละแห่งจะพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้งานตามนโยบายบรรลุตามวัตถุประสงค์ แต่ก็ประสบกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการที่มีส่วนทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้า และบางช่วงต้องล้มเลิกกิจการไปก็มี ต่อไปนี้จะกล่าวถึงปัญหาของการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวทั้งต่อไปนี้

4.1 ปัญหาความไม่ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริมการผลิตใหม่ของรัฐบาล

ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริมการผลิตใหม่ของรัฐบาล ส่งผลให้การพัฒนาของกิจการใหม่ต้องหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ต่อไปนี้จะกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้นโยบายการผลิตใหม่ต้องขาดความต่อเนื่องดังต่อไปนี้

4.1.1 การเปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พ.ศ. 2444 นโยบายของรัฐบาลโดยกระทรวงเกษตราธิการซึ่งมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นเสนาบดี มีนโยบายส่งเสริมการเกษตรเฉพาะสาขา เช่น ข้าว ฝ้าย ยางพารา เป็นต้น ส่วนนโยบายการส่งเสริมการผลิตใหม่มีหน่วยงานคือ "กรมช่างไหม" รับผิดชอบงานด้านนี้อยู่เป็นการเฉพาะ พอมาถึงสมัยของเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ เป็นเสนาบดี นโยบายด้านการเกษตรของรัฐบาลก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย จนกระทั่ง พ.ศ. 2454 พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระยศในขณะนั้น) เข้ามาดำรงตำแหน่งเสนาบดี นโยบายด้านการเกษตรของรัฐบาลก็เปลี่ยนไป กล่าวคือ มุ่งที่จะส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรหลายสาขาควบคู่กันไป ในที่สุด พ.ศ. 2456 ก็ได้ยุบกรมช่างไหมลง แล้วตั้งกรมเพาะปลูกขึ้นมาแทนที่ โดยให้กิจการใหม่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรมเพาะปลูกเท่านั้น และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2456-2479 การสนับสนุนกิจการใหม่ของรัฐบาลก็หยุดชะงักลง รวมเวลา 23 ปีที่รัฐบาลได้ทิ้งช่วงการสนับสนุนกิจการใหม่ของประเทศไป

4.1.2 สงครามมหาเอเชียบูรพา ในระยะแรกที่สงครามโลกครั้งที่สองได้

อุบัติขึ้นในปี พ.ศ. 2482 นั้น ประเทศไทยได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยสงคราม นอยมาก เพราะการสู้รบยังจำกัดอยู่เพียงแค่นี้ทวีปยุโรปเท่านั้น แต่ครั้นถึงวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 สงครามมหาเอเชียบูรพาได้อุบัติขึ้น โดยญี่ปุ่นบุกประเทศไทย ดังนั้นประเทศไทยจึงจำเป็นต้องร่วมมือกับญี่ปุ่น ภัยสงครามและความคับขันนานาประการ จึงได้แผ้วถางมาถึงประเทศไทยอย่างแท้จริงตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ ภาวะเศรษฐกิจ การคลังของ ประเทศได้รับความกระทบกระเทือนอย่างหนัก ประชาชนต้องเผชิญกับภาวะค่าครองชีพ และความคับแค้นขัดสนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การสนับสนุนกิจการไหมของรัฐบาลก็ หยุดชะงักไปด้วย โรงงานสาวไหมบางแห่งเช่นที่นครราชสีมา ฝ่ายทหารก็เข้าไปดำเนินการ เพื่อประโยชน์ในทางอื่นแทน จนกระทั่งสงครามสงบลงในปี พ.ศ. 2488 แล้ว ปัญหา เศรษฐกิจ การคลังอันเนื่องมาจากสงครามก็ยังคงเรื้อรังให้รัฐบาลชุดหลังสงครามต้องแก้ไข สืบต่อกันมาอีกหลายปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2498 กิจการจึงได้รับการเหลียวแลอีกครั้งหนึ่ง

4.1.3 ประชาชนไม่คุ้นเคยกับเครื่องสาวไหมแบบใหม่ ก่อนที่ มร.โคยามะ จะเข้ามาปรับปรุงกิจการไหมในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2444 นั้น เครื่องสาวไหมของ ประชาชนที่ไร้มันยังเป็นแบบเก่าที่ล้าสมัยและเครื่องสาวไหมแบบนี้ไม่สามารถแยกไหมขด ออกจากไหมใหญ่ได้ ทำให้เส้นไหมที่สาวออกมามีคุณภาพต่ำ มร.โคยามะ จึงต้องสั่งซื้อ เครื่องสาวไหมจากญี่ปุ่นเข้ามาให้ทดลองใช้ แต่ก็ใช้เครื่องสาวไหมชนิดนี้อยู่ในวงที่จำกัด และประชาชนบางส่วนก็หันกลับไปใช้เครื่องสาวไหมแบบเดิมตามความคุ้นเคย ในระยะ เวลาต่อมารัฐบาลก็ได้สั่งซื้อเครื่องสาวไหมจากอิตาลีเข้ามาให้ประชาชนทดลองใช้อีก แต่ ด้วยความไม่คุ้นเคยกับอุปกรณ์ดังกล่าว ทำให้การพัฒนาวิธีการผลิตไหมของประชาชนไม่ ดำเนินการไปอย่างถูกวิธีและต่อเนื่อง

การไม่ต่อเนื่องของนโยบายดังกล่าว ส่งผลต่อกิจการไหมของประเทศไทยมาก จนต้องล้มเลิกการสนับสนุนการผลิตไหมไปในที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2456 พระยาอาหารบริรักษ์* ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ความตอนหนึ่งว่า

* เขาเป็นนักเรียนโรงเรียนช่างไหมเมื่อ พ.ศ. 2448 และรับราชการในกรมช่าง-ไหมมาตลอด ต่อมาเมื่อยุบกรมช่างไหมเมื่อ พ.ศ. 2456 จึงเข้ารับราชการในกรมเพาะปลูก
 อ้างจาก. กรมวิชาการเกษตร. หม่อน-ไหม. 2523. หน้า 160.

"... ในการบำรุงการกสิกรรมของชาติ ต้องกล่าลงทุนและต้องลงทุนเป็นจำนวนล้านๆ และแม้กระนั้นก็ได้แปลว่าจะประสบผลสำเร็จเสมอไป ถ้าทำผิดหลักอาจจะมีโอกาสพลาและเสียเงินเปล่า เช่นการบำรุงใหม่ในครั้งกระโน้นก็ได้ ... การบำรุงใหม่ต้องล้มเลิกไปเสียในครั้งกระโน้นเนื่องจากขาดความเชื่อมั่นและใจเรวื่อยากเห็นผลเร็วเกินไป ... ชอบกพรองอันสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ "การเปลี่ยนนโยบายตามคน" ซึ่งที่ถูกต้องควรจะเป็นการเปลี่ยนคนตามนโยบาย ... การเปลี่ยนนโยบายตามคน ผลลัพธ์ก็คือ การถอยหลังเข้าคลองแทนการเดินหน้าและการวกไปเวียนมา ไม่รู้จักถึงที่หมายสักที..."¹

เมื่อปลาย พ.ศ. 2455 มีข่าวลือว่า กระทรวงเกษตรการคำวี่ที่จะยกเลิกการอุดหนุนการทำไหม "เจ้าพระยาบวรนิเวศ" (ขณะนั้นเป็นพระยาแก้วแห่งสงคราม สมุหเทศาภิบาล มณฑลนครราชสีมา) ได้เข้าเฝ้ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรการที่กรุงเทพฯ เพื่อทูลขอร้องให้มณฑลนครราชสีมาได้ดำเนินงานตามโครงการต่อไปอีก 3 ปี แต่ก็ไม่ได้รับการอนุญาตตามที่ทูลขอร้อง² ต่อมาได้ยุบเลิกกรมช่างไหมเมื่อ พ.ศ. 2456 รัฐบาลก็ได้เอาใจใส่ดูแลในกิจการไหมอีกเลยคงปล่อยให้ประชาชนทำกันตามยถากรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะหันกลับไปใช้วิธีการการผลิตแบบเก่าที่เคยทำกันมาแต่โบราณตามความเคยชิน ถ้าทางราชการได้อนุญาตให้พระยาแก้วแห่งสงครามดำเนินการต่อไปอย่างน้อยอีก 3 ปีตามคำขอ เพื่อให้กรมช่างไหมได้เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงวิธีการผลิตให้ดีขึ้นและส่งเจ้าหน้าที่ออกไปอบรมสั่งสอนประชาชนในท้องที่ต่างๆ โฉมหน้าของการผลิตไหมของภูมิภาคนี้ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปมาก การที่รัฐบาลคว่นล้มเลิกการอุดหนุนการอุดหนุนไหมก่อนถึงเวลาอันสมควรนั้น ทำให้กิจการไหมต้องหยุดชะงักไป การที่จะฟื้นฟูล้มมาใหม่นั้นต้องใช้เวลามากกว่าที่จะเขารูปเขารอย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริมการ

¹ กรมวิชาการเกษตร. หม่อน-ไหม. 2523. หน้า 157-159.

² แหล่งเก็บ. หน้า 178.

ผลิตใหม่ของรัฐบาลก็กล่าว ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า การเปลี่ยนนโยบายตามบุคคล หรือ สถานการณ์ของบ้านเมืองบางช่วงไม่เอื้ออำนวย เช่น ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา เป็นต้น สาเหตุเหล่านี้ล้วนแต่มีผลให้กิจการใหม่มีการพัฒนาอย่างไม่ต่อเนื่องทั้งสิ้น และ สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นชาวบ้าน ไม่มีความทะเยอทะยานและมักน้อย ถ้ารัฐบาลจะแนะนำหรืออุดหนุนให้ทำการอย่างใด อย่างหนึ่ง ซึ่งการนั้นเป็นของใหม่แล้ว ก็ยากที่จะทำการนั้นให้เป็นผลสำเร็จตามความ บ่งหมายโดยรวดเร็วได้ จึงต้องอาศัยระยะเวลาและการสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง

4.2 ปัญหาการการผลิต

การผลิตใหม่ส่วนมากประชาชนจะคุ้นเคยกับวิธีการผลิตแบบเก่าๆ ที่กระทำสืบต่อกันมา หลายชั่วอายุคนแล้ว ดังนั้นปัญหาคำนึงจึงสามารถแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

4.2.1 เกี่ยวกับผู้ผลิต แยกเป็นปัญหาได้ดังนี้

ก. ผู้ผลิตมีความเชื่อมั่นและคุ้นเคยกับวิธีการผลิตแบบเก่าๆ จึงเป็นการยาก ที่จะเปลี่ยนแปลงให้หันมารับวิธีการใหม่ๆ เพียงแค่ในระยะเวลาอันสั้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ประชาชนผู้ผลิตใหม่มีความเชื่อมั่นอยู่ว่า พันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหมที่รัฐบาลแนะนำนั้นเลี้ยงยาก มีโรคระบาดมากและกินใบหม่อนมาก มีหน้าจำกัดที่โค่นากแล้ว¹ ประกอบกับวิธีการเลี้ยงที่ ต้องแยกโรงเลี้ยงออกจากที่อยู่อาศัยก็ขัดกับความเคยชินที่เคยปฏิบัติมาจึงไม่มีความ เชื่อมั่นในสิ่งที่รัฐบาลแนะนำให้ อีกทั้งผู้ผลิตใหม่ส่วนมากต้องประกอบอาชีพอย่างอื่นอยู่ด้วย ฉะนั้น แรงงานที่มีอยู่ถ้าจะให้เพิ่มการเลี้ยงไหมมากขึ้นจึงทำได้ยาก

ข. สภาพและลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้ผลิต โดยทั่วไปยังไม่ถูกสุขลักษณะ โดยที่การเลี้ยงไหมโดยเฉพาะพันธุ์สมอญี่ปุ่น-ไทย หรือพันธุ์ต่างประเทศต้องการความสะอาด อากาศถ่ายเทได้สะดวกและเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ประชาชนผู้ผลิตไม่มี การเปลี่ยนแปลง ระบบความเป็นอยู่ของผู้ผลิตบางอย่างเพื่อให้เข้ากับวิธีการเลี้ยงไหมแบบใหม่ จึงเป็นปัญหา ที่จะต้องพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งการนี้เท่ากับเป็นการเปลี่ยนทัศนคติและคุณค่าทางสังคม ของประชาชนใหม่

¹ กรมกสิกรรม. การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม. 2508. หน้า 6.

ค. ผู้ผลิตที่ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจริงๆในแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ แม้ว่าจะมีประสบการณ์ในการเลี้ยงไหมมานาน แต่ก็เป็วิธีกาแบบเก่าๆ ประชาชนเหล่านี้มีการศึกษาน้อยและมีจำนวนมากที่ไม่ได้รับการศึกษา ดังนั้น การแนะนำส่งเสริมประชาชนจึงต้องใช้วิธีการพิเศษ

4.2.2 สถานที่และที่ดินปลูกหม่อน จะมีลักษณะที่สำคัญ กล่าวคือ ผู้ผลิตส่วนมากจะปลูกหม่อนรอบๆบริเวณบ้านควยเนื้อที่อันจำกัด เพราะเห็นว่าสะดวกในการเก็บใบหม่อนและรักษาสวนหม่อน มีผู้ผลิตบางส่วนที่ปลูกหม่อนห่างไกลจากที่อยู่อาศัย การปลูกหม่อนนี้ส่วนมากผู้ผลิตจะไม่คำนึงถึงควมอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ บางรายยังปลูกหม่อนร่วมกับหรือใกล้กับพืชไร่อย่างอื่น เช่น ยาสูบ เป็นต้น เพราะถือว่าเมื่อใส่ปุ๋ยและรดน้ำพืชไร่เหล่านั้นแล้วก็เท่ากับรดน้ำและใส่ปุ๋ยต้นหม่อนควย ควยสภาพดังกล่าวนี้เนื้อที่เพาะปลูกจึงอยู่บริเวณหรือสถานที่ที่ไม่เหมาะสมและจำกัด ผลที่ตามมาก็คือ ผลผลิตใบหม่อนที่ไ้จะน้อยไม่เพียงพอแก่การเลี้ยงตัวไหมและจะเป็นอุปสรรคต่อการขยายการเลี้ยงไหมควย

4.2.3 พันธุ์หม่อน โรคและศัตรูต้นหม่อน แยกเป็นประเด็นไ้ดังนี้

ก. พันธุ์หม่อน พันธุ์หม่อนที่ประชาชนปลูกมีอยู่หลายพันธุ์คือ พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งให้ผลผลิตต่ำ โดยให้ใบหม่อนประมาณไร่ละ 400-600 กิโลกรัมต่อปี¹ นอกจากนั้นยังมีพันธุ์หม่อนน้อย พันธุ์หม่อนตากำ พันธุ์หม่อนสา พันธุ์หม่อนมี พันธุ์หม่อนแก้ว พันธุ์หม่อนส้ม พันธุ์หม่อนไผ่ และพันธุ์หม่อนใบโพธิ์ เป็นต้น ในจำนวนนี้พันธุ์หม่อนพื้นเมืองจะปลูกกันมากที่สุด รองลงมาคือ พันธุ์หม่อนน้อย พันธุ์หม่อนเหล่านี้แม้ว่าจะมีมากมายแต่ก็มีลักษณะคล้ายๆกัน คือ ใบเล็ก กิ่งก้านน้อย และต้นสูงชัน พันธุ์หม่อนเหล่านี้คือต้นโรคไ้ไ้ แต่ปริมาณใบหม่อนและคุณค่าทางอาหารในการเลี้ยงตัวหนอนไหมให้เจริญเติบโตไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงจำกัดปริมาณการเลี้ยงไหมและทำให้ตัวหนอนไหมไม่สมบูรณ์

ข. พันธุ์หม่อนที่ประชาชนส่วนใหญ่ปลูกอยู่ แม้ว่าจะไม่ค่อยมีโรคระบาด แต่หากคุณสมบัติบางประการดังกล่าวดังนี้ จึงต้องส่งเสริมพันธุ์หม่อนที่มีคุณสมบัติดีกว่าซึ่งไ้แก่ พันธุ์หม่อนน้อย และพันธุ์หม่อนตากำ พันธุ์หม่อนทั้งสองนี้ ประชาชนนิยมปลูกกันบ้าง

¹สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. งานเร่งรัดการผลิตและจำหน่ายไหมในระหว่างปี 2515-2519. 2516. หน้า 1.

แต่ก็อยู่ในวงจำกัดเพราะอ่อนแอต่อการต้านทานโรค โรคที่สำคัญของต้นหม่อนได้แก่ โรครากเน่า โรคสนิม ซึ่งเกิดขึ้นกับใบ ก้านใบ หรือกิ่งต้นหม่อน และโรคอื่นๆ สำหรับแมลงที่เป็นอันตรายต่อต้นหม่อนได้แก่ กิ่งเจาะลำต้น และแมลงปีกดำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จำกัดปริมาณและคุณภาพของใบหม่อนทั้งสิ้น

4.2.4 วิธีการปลูกและการดูแลรักษาสวนหม่อน สวนหม่อนที่ปลูกส่วนมากเป็นส่วนหม่อนที่มีอายุมาก การปลูกต้นหม่อนก็ปลูกแบบง่ายๆ ไม่มีแถวไม่มีแนว ไม่คำนึงถึงระยะห่างระหว่างต้น ในการเตรียมดินไม่ได้ใส่ปุ๋ยรองพื้น และหลังจากที่ปลูกแล้วก็ไม่ได้ใส่ปุ๋ย การดูแลกำจัดวัชพืชมีน้อย ในระหว่างปีไม่มีการตัดแต่งกิ่งและลดจำนวนต้น การให้น้ำแก่สวนหม่อนเกือบไม่มีเลย นอกจากอาศัยน้ำฝนโดยธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้นปริมาณใบหม่อนที่ได้จึงมีน้อย

4.2.5 พันธุ์ใหม่ โรค และศัตรูตัวหนอนใหม่ แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

ก. พันธุ์ใหม่ที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมืองซึ่งไม่ได้ทำการคัดเลือกบ่มารูปร่างพันธุ์ให้ดีขึ้น คุณภาพของรังจึงเลวร้ายไปมาก เมื่อไหมมีน้อยเพียงประมาณร้อยละ 20 เท่านั้น ซึ่งต่างกับพันธุ์ต่างประเทศซึ่งได้รับการบ่มารูปร่างคัดเลือกมาอย่างดี คุณภาพของรังไหมก็ดี ไม่มีปูไหม ทั้งรังมีเนื้อไหมดี พันธุ์ใหม่ที่ประชาชนเลี้ยง เช่น พันธุ์พื้นเมืองให้เส้นใยยาวประมาณ 150-200 เมตร แต่ถาเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่คัดแล้วจะให้เส้นใยยาวประมาณ 250-450 เมตรต่อหนึ่งรังไหม และถ้าประชาชนทำการเลี้ยงไหมพันธุ์ผสมญี่ปุ่น-ไทยโดยมีการดูแลรักษาอย่างดีแล้ว จะได้เส้นใยถึงรังละ 800-1,000 เมตร¹

ข. พันธุ์ใหม่พื้นเมืองแม้ว่าจะมีโรคและแมลงรบกวนน้อย แต่มีข้อจำกัด กล่าวถึงนั้น จึงต้องปรับปรุงและส่งเสริมพันธุ์ใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพอากาศของประเทศไทย พันธุ์ที่ได้รับการส่งเสริมในขณะนั้นก็คือพันธุ์ผสมญี่ปุ่น-ไทย แต่ก็อยู่ในวงจำกัดโรคของตัวหนอนใหม่ที่สำคัญได้แก่ โรคเห็บวิน สำหรับศัตรูตัวหนอนใหม่ได้แก่ แมลงวันลายและมด เป็นต้น

4.2.6 วิธีเลี้ยงและการดูแลรักษาหนอนไหม การเลี้ยงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทั่วไปจะใช้วิธีการง่ายๆ กล่าวคือ คัดรังไหมไว้ทำพันธุ์ซึ่งอาจจะมีทั้งตัวผู้และตัวเมีย อันคับคอบไปคือจะให้ผสมวางไข่ จากไข่กลายเป็นหนอนไหม จาก

¹ แหล่งเดิม.

ตัวหนอนเป็นรังไหมที่มีกักแคอยู่ข้างใน ระหว่างที่เป็นตัวหนอนไหมจะเจริญเติบโตแบ่งเป็นวัย 5 วัยคือ วัยที่ 1 ใช้เวลาประมาณ 3-4 วัน วัยที่ 2 ใช้เวลาประมาณ 2-3 วัน วัยที่ 3 ใช้เวลา 3-5 วัน วัยที่ 4 ใช้เวลา 5-6 วัน และวัยที่ 5 ซึ่งเริ่มทำรังจะใช้เวลาประมาณ 2-4 วัน หลังจากนั้นจะเป็นตัวกักแคใช้เวลา 2-3 วัน และเป็นผีเสื้อ 10-12 วัน ในแต่ละขั้นตอนของการเลี้ยงและการดูแลรักษาต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ มีเครื่องมือเครื่องมือที่สะดวก แต่ก็ปรากฏว่าผู้เลี้ยงใช้กระถังและคลุมด้วยผ้า กระถังและผ้าก็ไม่สะดวก ทำให้มีโอกาสติดโรคได้ง่าย การให้ใบหม่อนไม่เพียงพอ โรงเลี้ยง อุปกรณ์ และเครื่องมือการเลี้ยงจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง

4.2.7 วิธีสาวไหมและอุปกรณ์ที่สาวไหม เมื่อได้รังไหมมาแล้วจะต้องรีบสาวไหมภายใน 10-12 วัน มิฉะนั้นรังไหมจะเกิดผีเสื้อ ปกติเมื่อผู้เลี้ยงได้รังไหมมาแล้วก็จะนำออกตากแดดเพื่อให้ตัวกักแคในรังไหมตาย หลังจากนั้นก็จะเตรียมสาว การสาวไหมที่ทำกันโดยทั่วไปมี 2 วิธีคือ สาวด้วยมือและสาวด้วยเครื่องจักรกล แต่ส่วนใหญ่จะสาวด้วยมือ อุปกรณ์และเครื่องมือในการสาวจะเป็นแบบง่ายๆ โดยมีเคาต์มรังไหม หม้อต้มรังไหม เครื่องสาวหรือคีม หรือแปลงชะรังไหม และหม้อหรือกระบุงใส่เส้นไหม เมื่อต้มน้ำให้เดือดก็จะใส่รังไหมลงไปแล้วใช้แปลงชะรังไหมและดึงเส้นไหมออก ปรากฏว่าได้เส้นไหมไม่ไคขนาด สำหรับการสาวด้วยเครื่องจักรนั้นเพิ่งจะเริ่มนำมาแนะนำและอยู่ในวงจำกัดมากและประชาชนส่วนมากก็ไม่สามารถที่จะมีไคเพราะต้นทุนสูงสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่สำคัญ

4.2.8 ขนาดธุรกิจและรายได้ จากข้อมูลที่มีอยู่ปรากฏว่าประชาชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเฉลี่ยครอบครัวละครั้งไรและเลี้ยงไหมไคเส้นไหมเฉลี่ยครอบครัวละหนึ่งกิโลกกรัมครั้งต่อไป¹ จะเห็นได้ว่าเป็นธุรกิจขนาดเล็กมากและยิ่งกว่านั้นยังปรากฏอีกว่ารายได้จากการเลี้ยงไหมยังต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น การปลูกปอ การทำไร่ข้าวโพด และอื่นๆ จึงไม่เป็นที่สนใจประชาชนที่จะหันมาประกอบกานมากนัก ดังนั้น ถ้ารัฐบาลในระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 ได้ให้การเร่งรัดการผลิตและการจำหน่ายโดยมุ่งขยายกิจการไหมให้ใหญ่โตขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน

¹ แหล่งเก็บ. หน้า 21.

ผู้ผลิตจนเป็นอาชีพที่สามารถยึดเป็นอาชีพที่มั่นคงได้ มิใช่ให้เป็นเพียงเพื่ออาชีพเสริมแล้ว ก็จะทำให้กิจการใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเจริญก้าวหน้าและมีพื้นฐานที่ดีในระยะ เวลาต่อมา

4.2.9 แผนงานส่งเสริมยังไม่สมบูรณ์แบบ ความจริงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ทำกันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่การส่งเสริมกลับไม่ แน่นนอนและไม่สมบูรณ์แบบ เช่น ได้รับการส่งเสริมบ้าง หยุดไปบ้าง เป็นอย่างนี้เรื่อยมา จึงทำให้อาชีพการเลี้ยงไหมไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร นับเป็นการยากที่จะให้ประชาชน ผู้ผลิตไหมจะสามารถติดตามแผนงานของรัฐบาลได้ ดังนั้น จึงไม่กระตือรือร้นในอาชีพนี้

4.2.10 เขตส่งเสริม การส่งเสริมของรัฐบาลเท่าที่ทำมาแล้ว ทำแบบ กระจุกกระจายโดยทั่วไป จริงอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กันได้ทุกจังหวัด แต่การกระจายการส่งเสริมโดยทั่วกันทุกหมู่บ้าน ทุกตำบลพร้อมกัน นอกจากจะสิ้นเปลืองงบประมาณ กำลังคน และไม่เป็นขึ้นเป็นอันแล้วยังไม่ได้ผลอีกด้วย ดังนั้น ถ้ารัฐบาลชุดที่ผ่านมามีกำหนดเขตส่งเสริมเป็นเขตๆไป ก็จะได้ผลดีกว่าที่ผ่านๆมา

4.2.11 ระบบงานที่ไม่เป็นเอกภาพ ในการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และสาวไหม มีการกระจุกกระจายอยู่ในหน่วยงานของรัฐบาลหลายหน่วย เช่น กระทรวง เกษตร กระทรวงเศรษฐกิจและกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น แต่การทำงานขาดการ ประสานงานกันแต่ละหน่วยงานต่างก็ทำกันไป ประชาชนผู้ผลิตเองบางครั้งก็ไม่ทราบว่า จะปฏิบัติตามคำแนะนำของหน่วยงานใด

4.2.12 เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้มีจำนวนไม่เพียงพอ แม้ว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในภาคนี้จะได้กระทำกันมานานแล้ว แต่เมื่อพิจารณาถึงเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความชำนาญ ทั้งทางด้านการปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหมและการทอผ้าไหมกลับมีอยู่เพียง จำนวนเล็กน้อย ดังนั้น การแนะนำส่งเสริมตลอดจนการควบคุมโรคและศัตรูหม่อนและไหมจึงทำได้ในวงจำกัด

4.3 ปัญหาด้านการตลาด

ความสำเร็จในการเพิ่มผลผลิตไหมและการส่งผ้าไหมออกจะไม่อาจบรรลุเป้าหมาย ได้เพียงแต่กำหนดเป้าหมายการค้าหรือการส่งออกไว้โดยไม่มีการวางแผนการตลาดไว้ กล่าวคือ นอกจากวางเป้าหมายแล้วต้องมีวิธิต่างและมาตรการที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้น

แต่ที่เป็นอยู่ในช่วงเวลานั้นแผนการตลาดยังไม่ปรากฏแน่ชัด ไหมที่ทำการซื้อขายกันอยู่ในตลาดซึ่งไค้แก รังไหม เส้นไหม และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากไหม ไม่มีการกำหนดชั้นมาตรฐาน รังไหมก็ดี เส้นไหมก็ดีเมื่อซื้อขายกันอยู่ในตลาดผลผลิตจะดีหรือเลวอยู่ที่ความพอใจของผู้ซื้อ ดังนั้น ประชาชนผู้ผลิตจะได้รับราคาที่สูงหรือต่ำก็ตามแต่ที่ผู้ซื้อจะบอกว่าดีหรือเลว การซื้อขายรังไหมและเส้นไหมที่ปฏิบัติกันมานั้นจะผ่านมือกันหลายทอดกันจะทำให้ราคาสินค้าคงสูงขึ้น

กล่าวโดยสรุป ปัญหาสำคัญของการผลิตไหมของประชาชนในภาคตะวันออก-เฉียงเหนือมีปัญหาอยู่หลายประการ แต่ปัญหาที่สำคัญนั้นอยู่ที่ทัศนคติของประชาชนผู้ผลิตที่ไม่ค่อยจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงหรือยอมรับเอาวิทยาการใหม่เข้ามาใช้เพื่อปรับปรุงวิธีการผลิต ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะพยายามแก้ไขในขณะนี้โดยการส่งเจ้าหน้าที่และผู้เชี่ยวชาญเข้าไปอบรมชี้แจง แคล้วความคุ้นเคยและการที่รัฐบาลไม่ดำเนินการสนับสนุนกิจการไหมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จึงทำให้ประชาชนจำนวนไม่น้อยต้องหันกลับไปใช้วิธีการแบบดั้งเดิมต่อไปอีกทำให้ผลผลิตไหมที่ได้นั้นมีปริมาณและคุณภาพต่ำและมีผลทำให้ราคาไหมนั้นต่ำไปด้วย ดังนั้น การดำเนินการส่งเสริมของรัฐบาลด้วยวิธีการใดๆ จึงต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาจนกระทั่งเกิดความคุ้นเคยและยอมรับในสิ่งใหม่ๆ ในที่สุดการผลิตไหมก็อาจจะบรรลุผลสำเร็จตามที่วางเป้าหมายไว้.

บทที่ 5

บทสรุป

ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาแต่เมื่อใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ก็เชื่อกันว่าคงรู้จักทำกันมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีแล้ว วรรณกรรมพื้นเมือง เช่น ภูเขา (บทกวีพื้นบ้านภาคอีสาน) หรือคำทาย เป็นต้น ล้วนแต่กล่าวถึง เรื่องของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทั้งสิ้น

ก่อนที่รัฐบาลไทยจะมีนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมเมื่อ พ.ศ. 2444 นั้น ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมหมู่บ้านคูเมืองของภูมิภาคนี้ที่กระทำสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน แต่วิธีการผลิตไม่ว่าจะเป็นวิธีการปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม ตลอดจนการทอผ้าไหมก็ยังคงยึดถือวิธีการเก่าๆอยู่ทั้งนี้เพราะทางการยังไม่มียุทธศาสตร์ส่งเสริมแต่ประการใดทำให้ผลผลิตไหมที่ได้มีปริมาณและคุณภาพต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตไหมของประเทศอื่นๆเช่น ฝรั่งเศส อิตาลี จีน และญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศผู้นำด้านการผลิตไหมของโลกในขณะนั้น

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2444 โดยการจัดจ้างคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการในเรื่องนี้โดยเฉพาะ ส่วนแรงผลักดันที่ทำให้รัฐบาลต้องมียุทธศาสตร์นี้ขึ้นมาซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งในการปรับปรุงประเทศนั้น ภัยคุกคามของจักรวรรดินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศสนับเป็นแรงผลักดันที่สำคัญยิ่ง ในแง่เศรษฐกิจการมุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของประชานับเป็นเรื่องสำคัญ การที่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป ทำให้รัฐบาลมองเห็นว่าถ้าให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง ก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในภาคนี้ให้สูงขึ้นและผลที่ตามมาอีกประการหนึ่งก็คือความผูกพันระหว่างประชาชนในภาคนี้กับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯจะดีขึ้นไปด้วย ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงของชาติโดยรวม นอกจากนั้นความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในรัชสมัยจักรพรรดิเมจิ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากโรงงานผลิตไหมนั้นทำให้รัฐบาลมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยบ้าง โดยเริ่มที่หัตถกรรม

พื้นเมืองดังกล่าวนี้ นอกจากนั้นยังมีแรงผลักดันภายในประเทศเอง เช่น การตั้งกระทรวงเกษตรธิการเมื่อ พ.ศ. 2442 เป็นต้น

การดำเนินงานของคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นในการปรับปรุงการผลิตไหมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ได้พยายามผสมพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหมที่เหมาะสมกับสภาพของประเทศไทยขึ้นมาใหม่ นอกจากนั้นยังได้นำเอาวิธีการสาวไหม เครื่องสาวไหม อย่างใหม่ที่เคยใช้และดำเนินการสำเร็จในญี่ปุ่นแล้วมาใช้พร้อมกับเปิดโรงงานสอนการสาวไหมเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน ในระยะแรกประชาชนก็ยังทำการผลิตไหมตามวิธีการใหม่นี้ แต่ภายหลังการกลับไปของคณะผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นใน พ.ศ. 2447 แล้ว ปรากฏว่ามีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่ค่อนข้างกลับไปใช้วิธีการผลิตแบบเก่าตามความเคยชิน ประกอบกับรัฐบาลได้เปลี่ยนนโยบายด้านการเกษตร โดยระงับการส่งเสริมการผลิตไหม ทำให้การส่งเสริมกิจการไหมจากรัฐบาลต้องหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลได้กลับมาให้ความสำคัญต่อกิจการไหมอีกครั้งหนึ่ง เป้าหมายในการสนับสนุนของรัฐบาลในครั้งนี้นี้ต่างจากครั้งแรก กล่าวคือ ครั้งนี้เป้าหมายของรัฐบาลต้องการผลิตไหมเพื่อส่งเป็นสินค้าออก แต่ยังไม่ได้ดำเนินการอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย สงครามมหาเอเชียบูรพาที่เกิดขึ้นทำให้ต้องระงับโครงการไปจนกระทั่ง พ.ศ. 2498 - 2503 จึงได้กลับมาให้ความสนับสนุนอีกครั้งหนึ่ง และเป้าหมายในการผลิตในครั้งนี้นี้ก็เปลี่ยนไปอีก กล่าวคือ ต้องการให้ประชาชนผู้ผลิตยักเป็นอาชีพหลักเพื่อยกมาครองฐานการครองชีพให้สูงขึ้น

ส่วนปัญหาการผลิตไหมนั้นจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหมที่ส่วนใหญ่ประชาชนผู้ผลิตจะนิยมใช้พันธุ์พื้นเมืองเพราะเห็นว่าทนทานต่อโรคได้ดี ส่วนเรื่องการสาวไหม เครื่องมือในการสาวไหมก็จะเป็นแบบเก่าที่ใช้กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การสาวไหมส่วนมากจะทำด้วยมือ ซึ่งการสาววิธีนี้ไม่สามารถที่จะแยกไหมชั้นดีและไหมชั้นเลวออกจากกันได้ทำให้เส้นไหมที่สาวได้มีเส้นที่ไม่สม่ำเสมอ คุณภาพต่ำ แม้ว่ารัฐบาลจะนำเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศเข้ามาให้ประชาชนทดลองใช้แต่ก็ไม่เป็นที่ยอมรับ การผลิตไหมของประชาชนในภาคนี้ก็ไม่ค่อยที่จะผลิตเพื่อการค้าโดยตรง และปริมาณของเส้นไหมที่เพิ่มขึ้นก็ไม่ได้เป็นผลมาจากการที่ประชาชนนำเอาวิธีการใหม่มาใช้ในการผลิตแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะว่ามี

การขยายพื้นที่ในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ความพยายามของคณะผู้
เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ด้านการค้าไหมในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 มูลค่าการส่งออกได้
เพิ่มขึ้นเกือบทุกปี ทั้งนี้เพราะผลจากการดำเนินการของคณะผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นและการค้า
ไหมในช่วงนี้ กลุ่มคนที่มีบทบาทมากคือพ่อค้าจีนและพระคลังสินค้า พ่อค้าจีนจะรับซื้อไหม
จากชาวบ้านแล้วนำมาขายอีกทอดหนึ่ง ส่วนพระคลังสินค้าก็จะนำเอาไหมที่ประชาชนนำมา
ส่งส่วยแทนการอยู่เวรประจำการออกไปจำหน่ายต่างประเทศ การผลิตไหมของประชาชน
ไม่ได้มุ่งที่จะผลิตเพื่อการค้าโดยตรง เพียงแต่นำส่วนที่เหลือจากที่ใช้ในครอบครัวไป
ขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่ตนเองยังขาดแคลนอยู่เท่านั้น แต่การเพิ่มขึ้นของผู้เลี้ยงไหม
กับการขยายพื้นที่ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของประชาชน ส่งผลให้มูลค่าการส่งออกไหม
และผลิตภัณฑ์ไหมเพิ่มขึ้นเกือบทุกปีในช่วงแรกนี้ ส่วนการค้าไหมในช่วง พ.ศ. 2457-
2503 นั้น ปริมาณการส่งออกไหมมีภาวะขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน กล่าวคือ ระหว่าง พ.ศ. 2457-
2479 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลลดการอุดหนุนไหมนั้น มูลค่าการส่งออกมีทั้งเพิ่มขึ้นและลดลง
ไม่แน่นอน ส่วนระหว่าง พ.ศ. 2484-2488 เป็นช่วงที่เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา
ช่วงนี้ไม่ปรากฏสถิติการส่งออกไหมเลย และภายหลังสงครามยุติ มูลค่าการค้าไหม
กลับเพิ่มขึ้นเกือบทุกปี แสดงให้เห็นว่าการผลิตไหมของประชาชนมีการพัฒนาไปในทาง
ที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาล
ไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 แม้ว่าจะยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้างอันได้แก่
ความไม่ต่อเนื่องของการสนับสนุนจากรัฐบาล ปัญหาด้านการผลิต และปัญหาด้านการตลาด
แต่ถ้าได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังแล้ว ก็อาจจะทำให้การผลิตไหมประสบผลสำเร็จตาม
เป้าหมายที่วางไว้นั้นคือ ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถยึดเป็นอาชีพหลัก
หรืออาชีพรองที่สามารถเสริมรายได้ให้สูงขึ้นอันจะเป็นการยกระดับมาตรฐานการครองชีพ
และจะส่งผลดีต่อประเทศชาติโดยรวม

મગરનાં રવ

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุนั่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เลขที่ กส.13/30. กรมเพาะปลูกขอทราบวิธีเลี้ยงไหมและทำไหมตามหัวเมือง.

- _____ . กส. 13/31. ตั้งงบประมาณเงินเคียนพนักงานญี่ปุ่น.
- _____ . กส. 13/32. พนักงานญี่ปุ่นไปตรวจการทำไหมมณฑลนครราชสีมา.
- _____ . กส. 13/33. โปรดเกล้าให้นายเจริญไปดูการทดลองเพาะปลูกที่เมืองไซ่ง่อน.
- _____ . กส. 13/37. พระองค์เจ้าให้พัฒนพงษ์ยื่นรายงานตรวจการทำไหมนครราชสีมา.
- _____ . กส. 13/38. กระทรวงเกษตรให้ มร. โศยามะนายช่างไหมขึ้นไปตรวจการทำไหมเมืองต่างๆ.
- _____ . กส. 13/40. กระทรวงเกษตรชวนนักเรียนสตรีในโรงเรียนวังหลังที่รู้ภาษาอังกฤษมาเป็นนักเรียนฝึกหัดการทำไหม.
- _____ . กส. 13/43. มร. โศยามะขออนุญาตเงินในงบประมาณสำหรับจัดซื้อเครื่องมือใช้ในออฟฟิศทำไหมใหม่.
- _____ . กส. 13/63. เงินค่าเดินทางสำหรับจ้างพนักงานญี่ปุ่น 6 นายกับเงินค่าเครื่องมือทำไหม.
- _____ . กส. 13/74. เจ้าคุณปลัดทูลฉลองกราบบังคมทูลไปตรวจราชการและรับเสด็จเจ้าฝ่ายกลกับไปจัดซื้อที่พระปฐมสำหรับตั้งที่ทำการไหมพร้อมด้วยพนักงานญี่ปุ่น.
- _____ . กส. 13/93. กรมเพาะปลูกตั้งโรงเรียนทดลองเลี้ยงไหม.
- _____ . กส. 13/96. มร. โยโกทาไปตรวจที่ทั้งโรงทดลองแลทำสวนหม่อนเลี้ยงไหมเมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี.
- _____ . กส. 13/103. กระทรวงมหาดไทยเห็นว่าคนญี่ปุ่นที่มาแนะนำการเลี้ยงไหมควรได้รับพระราชทานตรา.
- _____ . กส. 13/104. กรมเพาะปลูกขอตัวอย่างรังไหมและไข่ไหมในเมืองพม่า เมืองคองกิง เมืองเขมรและประเทศจีนข้างใต้มาทำพันธุ์.

กฎหมายแพ่งแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เลขที่ กส. 13/124. มร. โศยามะชี้แจงเรื่อง
การปลูกต้นหม่อนการแปรรังไหมและขออนุญาตซื้อกะทะและเครื่องมือสำหรับจัก
ส่งไหม.

_____ กส. 13/133. กรมเพาะปลูกจะทดลองปลูกหม่อนน้ำที่เมืองนครราชสีมาและพระปฐม.

_____ กส. 13/137. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ส่งรายงานความเห็นมร. โศยามะใน
เรื่องที่จะจัดการทำไหมด้วยสวนดุสิต.

_____ กส. 13/141. กรมช่างไหมบอกว่ามีนักเรียนหญิง 2 คน ขอสมัครเป็นนักเรียน
ช่างไหม.

_____ กส. 13/143. กรมช่างไหมส่งรายงานการประสมพันธุ์ไหมขึ้นกับพันธุ์ไหมไทย.

_____ กส. 13/145. กระทรวงเกษตรขอแผนที่มณฑลนครราชสีมาสำหรับกรมช่างไหม.

_____ กส. 13/147. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ขอเชื้อเสนาบดี
และปลัดทูลฉลองไปในการเปิดโรงเรียนช่างไหม.

_____ กส. 13/148. กรมเพาะปลูกขอตั้งสาขากรมช่างไหมขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่เมือง
บุรีรัมย์ในมณฑลนครราชสีมา.

_____ กส. 13/153. พระยากำแพงสงครามส่งบัญชีรายชื่อนักเรียนไหม ณ เมือง
นครราชสีมา.

_____ กส. 13/158. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์รายงานประจำเดือนกรกฎาคม ตอน 1
เมษายน-กรกฎาคม ร.ศ. 123.

_____ กส. 13/158. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์รายงานประจำเดือนกรกฎาคม ตอน 2
สิงหาคม-พฤศจิกายน ร.ศ. 123.

_____ กส. 13/158. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์รายงานกรกฎาคม ตอน 3 สิงหาคม
-พฤศจิกายน ร.ศ. 124.

_____ กส. 13/166. กระทรวงเกษตรจ้างอาจารย์ใหญ่สำหรับโรงเรียนทำไหม.

_____ กส. 13/170. กรมเพาะปลูกย้ายมร. นาคาธิมา มร. นาคามูระไปทำการที่
นครราชสีมาและส่วนหม่อนให้เป็นหน้าที่ของนายเจริญ.

_____ กส. 13/173. กระทรวงเกษตรตั้งตำแหน่งอธิบดีกรมช่างไหม.

_____ กส. 13/176. กรมช่างไหมขอ มร. ไพร์เบอร์ ซึ่งทำการอยู่กรมทดลองมาเป็น
ครูโรงเรียนไหมกับเงินค่ารถไปมาสอนนักเรียนระหว่างกรมทดลอง-ช่างไหม.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศัลยกรรม. เลขที่ กส. 13/178. มณฑลนครราชสีมาส่ง
บัญชีน้ำหนักไหม.

_____. กส. 13/182. พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ได้เสด็จไปตรวจราชการที่สาขากรม
ช่างไหมนครราชสีมา.

_____. กส. 13/186. รายงานกรมช่างไหมประจำปี 123 กับรายงานการทำไหม
ประเทศต่างๆในโลกเวลาปัจจุบันนี้.

_____. กส. 13/233. กระทรวงมหาดไทยขอให้ มร. โอโซย่าไปตรวจตัวอย่างไหม
และการทำไหมที่เมืองทิมาย.

_____. กส. 13/236. รวมโรงเรียนกรมคลอง กรมแผนที่ กรมเพาะปลูกเป็นโรง
เรียนเดียวกัน.

_____. กส. 13/242. กรมช่างไหมหารือเรื่องที่จะส่งนักเรียนไปเรียนวิชาประเทศ
ยุโรป.

_____. กส. 13/256. กรมเพาะปลูกยื่นรายงานประจำปี ศก 126.

_____. กส. 13/260. กระทรวงต่างประเทศส่งคำถามของรัฐบาลฮอลันดาคำว่า
วิธีเลี้ยงไหมและการค้าไหมในประเทศไทยสยาม.

_____. กส. 13/261. กรมเพาะปลูกขออนุญาตเปลี่ยนแปลงการสอนนักเรียนที่เมือง
นครราชสีมา.

_____. กส. 13/262. กรมเพาะปลูกขออนุญาตตั้ง โรงสอนการสาวไหมที่ชัยภูมิ จัตุรัส
ศรีสะเกษและเมืองร้อยเอ็ด.

_____. กส. 13/442. กระทรวงเกษตรทั้งพระวิสุทธ เกษตรศิลป์เป็นเจ้ากรมเพาะปลูก.

_____. กส. 13/468. กระทรวงเกษตร ส่งข้อบังคับและระเบียบการสำหรับกองช่าง
ไหมที่มร. โยโกทาได้ร่างขึ้นไปให้มณฑลนครราชสีมาตรวจพิจารณา.

_____. กส. 13/608. มณฑลนครราชสีมาส่งรายงานกองช่างไหมประจำปี 130.

_____. กส. 13/609. มณฑลอุดรราชธานีส่งรายงานกองช่างไหมประจำปี 130.

_____. กส. 13/633. โรงเรียนข้าราชการพลเรือนขอคำวิจารณ์ใหม่ว่าการ
เลี้ยงไหมจะคงให้เลี้ยงหรือเลิก.

_____. กส. 13/683. กระทรวงเกษตร เลิกกองช่างไหมมณฑลอุดร.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5. กษ. 1/4. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึง
เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ 4 พระองค์. 26 มกราคม ร.ศ. 115.

_____. กษ. 1/4. พระยาประจักษ์พริบาลกราบบังคมทูล ร.5 เรื่องวิธีจักศวก
เกษรพนิชการ. 29 ธันวาคม ร.ศ. 115.

_____. กษ. 1/4. กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล ร.5 เรื่องความเห็น
พระยาประจักษ์พริบาล. 29 ธันวาคม ร.ศ. 115.

_____. กษ. 8/1. มร.โกยามะเรียนเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์. 9 เมษายน
ร.ศ. 121.

_____. กษ. 8/1. หนังสือกองช่างไหมเมืองบุรีรัมย์ถึงข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
นครราชสีมา. 16 มิถุนายน ร.ศ. 127.

_____. กษ. 8/1. ประกาศมณฑลอีสานเรื่องการทำไหม. 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451.

_____. ม.2.14/13. พระพรหมภิบาลออกไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา.
4 กันยายน ร.ศ. 115.

_____. ม.46/1. รายงานการบัญชาราชการในมณฑลนครราชสีมาของพระยาประสิทธิ์
ศัลยการ. 7 กันยายน ร.ศ. 115.

_____. ยธ.5.6/1. รถไฟนครราชสีมา. หนังสือของคาร์ล เบทเก้ มีถึงกรมหลวง
เทววงศ์วโรปการ. กรกฎาคม ค.ศ. 1889.

_____. ศธ.0701.29/4(15). คำอธิบายรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2482).

"ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 5 เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่อง
อุปโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย," ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 56.
หน้า 2359. 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482.

เอกสารชั้นรอง

เกษตร, กระทรวง. ประวัติกระทรวงเกษตรที่ระลึกคล้ายวันสถาปนาครบ 75 ปี. พระนคร:
สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2509.

เกษตร, กระทรวง. งานพัฒนาการเกษตรประจำปี 2510. พระนคร: สำนักพิมพ์
แห่งประเทศไทย, 2510.

เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ:
ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2525.

กลสิกรรม, กรม. การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม. พระนคร: ม.ป.ท., 2508.

โกสินทร์ สายแสงจันทร์. การเกษตรและพืชสำคัญของเมืองไทย. กรุงเทพฯ: โอเคียนส์โคร์, 2513.

คงศักดิ์ สันติพฤษวงค์. วิวัฒนาการทุนนิยมของญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2528.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. เชิดชูเกียรตินายจรรยาบุตร เรื่องสุวรรณ.
กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2527.

จรรยาบุตร เรื่องสุวรรณ. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บำรุงนุกุลกิจ, 2525.

———. "ไปกลาง: ค้นกำเนิดท่านองคมนตรีและสถานการณ์การค้าทางแดนของชาวอิสาน,"

ศิลปวัฒนธรรม. 3(3): 80-85; มกราคม 2525.

จักรกฤษณ์ นรนิติคุณการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับ
กระทรวงมหาดไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเคียนส์โคร์, 2527.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

ฉลอง สุนทรวานิชย์. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสุโขทัยกับประเทศไทยตั้งแต่ปลาย
คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อักษรานา.

ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน พ.ศ. 2443-2468.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. อักษรานา.

ชลประทาน, กรม. 84 ปีชลประทาน. กรุงเทพฯ: บริษัทสารมวลชน จำกัด, 2529.

ชาวอิสาน, สมาคม. อิสานรำลึก. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์, 2525.

ชำนาญโกสีย์ศาสตร์, ชน. เลี้ยงไหมทำไหม. สามมิตร, ร.ศ. 129.

ณัฐวัฒน์ จันทนธ. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2430-
2483. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2519. อักษรานา.

คำทรงราชานภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. "เรื่องเที่ยวที่ต่างๆภาค 4 ว่าด้วย
เที่ยวมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด," ใน อนุสรณ์ในงาน
ปลงศพสนองคุณหม่อมขาว บุณนาค. หน้า 25. พระนคร: โรงพิมพ์พรหมนาคร,
2466.

คำทรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. คำทรงราชานุสรณ์. พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,
2511.

เกิม วิชาญพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนศาสตร์
แห่งประเทศไทย, 2513.

_____. "อีสานในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรง
ตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาย
เกิม วิชาญพจนกิจ. หน้า 61. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย,
2514.

_____. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2530.

โทธิธารุ โยธีกาวา. ผู้เชี่ยวชาญด้านการปลุกไหมชาวญี่ปุ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

ทิพย์รัตน์ วานิชชา. การปรับปรุงท้องถิ่นทุรกันดารโดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
(พ.ศ. 2501-2506). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2521. ทยเอกสาร.

ทวีช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: โอเคียนส์ไทร์, 2525.

_____. "ประวัติศาสตร์สังคมอีสานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น," ศิลปวัฒนธรรม.
3(7): 32-38, 55-57; พฤษภาคม 2525.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมกบฏที่กบฏวรรณกรรมกัณฑ์โกสินทร์. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. ประวัติศาสตร์ไทย ลาว อีสาน. กรุงเทพฯ: นิกรนราการพิมพ์,
2529.

- บุญช่วย อัครถาวร. "ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคามและผลงานต่างๆ,"
ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญช่วย อัครถาวร. หน้า 31-54.
กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2522.
- บุญรอด แก้วกันหา. การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2411.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. ดायเอกสาร.
- บุญเลิศ จันทร. แดน: นครพิสัยเมืองภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเคียนส์โคร์, 2531.
- ประชุม โฉมฉาย, ไศล นิวัติศยกุล และธรรมบุญ โสภารักษ์. สังคมศึกษา(ส.504).
กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2531.
- ประเทือง จินตสกุล. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ:
ศิลปাবรรณาการ, 2528.
- ประนุช หรพัสสาร. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ
ไทย พ.ศ. 2394-2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2525.
- ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435-2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. อักษรสาเนา.
- ปราโมทย์ หัตถนาสุวรรณ. อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
_____. จังหวัดของเรา 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา
พานิช, 2532.
- ปรีดา บุญพันธ์. นโยบายต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2473-2488. วิทยา
นิพนธ์ ร.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- ปลาย้อ อ.ชนะนนท์. นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือ
ของไทย พ.ศ. 2464-2523. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2530.
- ปาลเลกั้ว, มงซิเออร์. เจ้าเมืองกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ:
ก้าวหน้า, 2520.
- มหาณี ฐิติวัฒนา. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- ปลัดกระทรวงเกษตร, สำนักงาน. รายงานผลการศึกษาค้นคว้า เรื่องภาวะการผลิต

- การตลาดและราคาใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2508. พระนคร:
กองเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตร, 2508.
- ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงาน. งานเร่งรัดการผลิตและจำหน่ายใหม่ใน
ระหว่างปี 2515-2519. กรุงเทพฯ: กองเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานปลัด
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2516. (เอกสารเศรษฐกิจการเกษตร เล่มที่ 59)
- พาณิชย์. รวมศิลป์. นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่
พ.ศ. 2481-2487. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2521. โดยเอกสาร.
- ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองม. หลือสานสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประสานมิตร, 2517. อักษรานา.
- _____. "สภาพสังคมและเศรษฐกิจก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง," ประวัติศาสตร์.
8(3): 25-36; กันยายน-ธันวาคม 2526.
- ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. วิจารณ์ภูมิหลังของไทยและแหลมทอง. กรุงเทพฯ: โอเคียนไทร์, 2523.
- พัฒนาที่ดิน, กรม. แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2527. กรุงเทพฯ: บริษัท
- ธรรมสารจำกัด, 2527.
- เพชรน้อย เวทย์ประสิทธิ์. ทุนการผลิตไร่ใหม่สด. วิทยานิพนธ์ บช.ม. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. โดยเอกสาร.
- พรณี ศรีบรรเทา. เทคนิคการเลี้ยงไหมสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วน
- จำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2531.
- พรอนงค์ นิยมคำ. "การพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น: กรณีศึกษาไหมส่งออกและการพัฒนา
- เศรษฐกิจในช่วงปี ค.ศ. 1860-1910," ใน การพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่น:
บทเรียนที่น่ารู้. บรรณาธิการโดย วัชรวิทย์ สุรการวิทย์. หน้า 67-93. กรุงเทพฯ:
นิวส์อินโนเวชั่น, 2525.
- ท่ง สุวรรณธาดา. "ประวัติการเลี้ยงไหมในประเทศไทย," ใน การปลูกหม่อนและเลี้ยง
ไหม. การสัมมนาเกี่ยวกับการเลี้ยงไหมที่สถานีส่งเสริมการเลี้ยงไหมร้อยเอ็ด
- วันที่ 6-13 ธันวาคม พ.ศ. 2508. กรมกสิกรรม. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

- การดี มหาพันธ์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2526.
- มยีน, หลา. เศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนา. แปลจาก The economics of
the developing countries . โดย ฌาค พงษ์ไพจิตร. กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช, 2517.
- มหาคไทย, กระทรง. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์
และงานการปกครองของพระองค์. พระนคร: ส่วนท้องถิ่น, 2505.
- ระลึก ธานี. อุบลราชธานีในอดีต (พ.ศ. 2325-2475). กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์น
การพิมพ์, 2524.
- รุจ วังสี. แนะนำการทำมาหากินของชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: กรุงธน, 2528.
- รัตน ฤจิรฤต. ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: ติพยอักษรการพิมพ์,
2525.
- วิจิตรมาตรา, ชน. ประวัติการค้าไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2516.
- วิชาการเกษตร, กรม. หม่อน-ไหม. กรุงเทพฯ: วารุณการพิมพ์, 2523. (เอกสาร
วิชาการ เล่ม 2)
- วัชร วัชรกร. ต้นทุนการผลิตไหมตามโครงการเร่งรัดการผลิตและจำหน่ายไหมใน
นิคมสร้างตนเอง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ บข.ม. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. โดยเอกสาร.
- วราภรณ์ บุญศรีธนา. การศึกษาต้นทุนการผลิตเส้นไหมยืนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์
บข.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. โดยเอกสาร.
- วรรณธิศา ศะเนตรชัย. ต้นทุนการผลิตไหม. วิทยานิพนธ์ บข.ม. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. โดยเอกสาร.
- เศรษฐกิจการพาณิชย์, กรม. ภาวะเศรษฐกิจและสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ชั่วพาณิชย์, 2521.
- _____. รายงานผลการศึกษาวิจัยไหมและผลิตภัณฑ์ไหม. กรุงเทพฯ: อักษรไทย, 2523.
- ศิลปากร, กรม. อภินิหาร. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531.
- ส่งเสริมสินค้าไหมไทย, คณะกรรมการ. อุตสาหกรรมไหมไทย. กรุงเทพฯ: กระดาษไทย,

2518.

ส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรม. อุตสาหกรรมใหม่ไทย. พระนคร: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม,

2504.

_____. ประวัติการเลี้ยงไหมในต่างประเทศและคำแนะนำการเลี้ยงไหม. พระนคร:
รวมมิตรไทย, 2504.

สังคีต หิริยะรังสรรค์. หุ่นนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์,
2526.

สถาปัตย์ ปรีดา และ ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. บ้านไร่-ปลายนา. กรุงเทพฯ: บริษัท
บริษัท, 2516.

คณะกรรมการเศรษฐกิจแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.
2505-2509. พระนคร: อักษรประเสริฐ, 2504.

สารคดี. 19(2): 39-51; กันยายน 2529.

"สำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 143/454 ลงวันที่
18 มกราคม ร.ศ. 114 ทรงมีมาถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย เนื่องในโอกาสวันเปิดประชุมประจำปีของข้าหลวงเทศาภิบาลครั้งแรก,"
ใน อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทยครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์
พ.ศ. 2435-2495. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

เสถียร ศกุนโต. ประวัติศาสตร์ไทย (ส.421) ฉบับพัฒนาการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
อักษรเจริญทัศน์, 2521.

แสงโสม เกษมศรี และ มานี ธรรมครองอาคม. ประวัติศาสตร์เตรียมอุดมและครูประถม.
พระนคร: ม.ป.ท. , 2499.

สุทธทิพย์ เสียมภักดี. การผลิตและการค้าไหม. พระนคร: ชาวพาณิชย์, 2516.

สุเทพ สุนทรเกสัช. สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พระนคร: สมาคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511.

อุดม จิระสวัสดิ์. สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระหว่าง
สงครามโลกครั้งที่สอง. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2517. เกษ เอกสาร.

อัมพร วิจิตรพันธ์. หลักเศรษฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

อมรวงษ์วิจิตร, นอม. "พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสาร์คามณี. หน้า 22-23. พระนคร: ม.ป.ท., 2506.

อรุณลักษณ์ สิทธิบุตร. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. กายเอกสาร.

อรุณรณ นพการ. การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดรระหว่าง พ.ศ. 2436-2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520. อัดสำเนา.

อรุโรว (นามแฝง). คู่มือการเลี้ยงไหมและปลูกหม่อน. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2514.

Allen, G.C. Western Enterprise in Far Eastern Economic Development China and Japan. New York, Macmillan, 1954.

Campbell, J.G.D. Siam in the twentieth century: being the experiences and impression of a British official. London. Edward Arnold, 1902.

Keyes, Charles F. Isan: Regionalism in Northeastern Thailand. New York. Southeast Asia Program, Dept. of Asian Studies, Cornell University, 1967.

McCarthy, James. Surveying and Exploring in Siam. London: John Murry, 1900.

Skinner, William G. Leadership and Power in the Chinese community of Thailand. Ithaca, N.Y., Published for the Association for Asian Studies by Cornell University Press, 1958.

Skinner, William G. Chinese society in Thailand: An Analytical History. Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1957.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

การจัดกาการปกครองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แบ่งเจ้าหน้าที่ปกครองเป็น 5 ระดับซึ่งแต่ละระดับจะมีอยู่ด้วยกันหลายตำแหน่ง
และมีอำนาจหน้าที่แตกต่างกันไปดังต่อไปนี้

1. ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดของเมือง เรียกว่า "อาญาดี" หรือ "อาชญาดี"
มีอยู่ด้วยกัน 4 ตำแหน่งคือ

1.1 เจ้าเมือง เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดของเมือง มีอำนาจสิทธิขาดในการสั่ง
การบ้านการเมืองทั้งปวง บังคับบัญชาการเมือง ดูแลทุกข์สุขของประชาชนในเขตเมืองของ
ตน

1.2 อุปฮาด มีอำนาจหน้าที่ทำการแทนเจ้าเมืองทุกอย่างที่เจ้าเมืองไม่อยู่
หรือไม่สามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่หน้าที่ของอุปฮาดโดยตรงคือ เป็นผู้รวบรวมสรรพ
ชี ส่วยสาอากรที่ขึ้นแก่เมือง เป็นผู้รวบรวมสำมะโนครัวตัวเลขที่มีอยู่ในเมืองนั้นๆ เป็นผู้
เร่งรัดการเก็บส่วยสาอากรส่งเมืองหลวงให้ทันตามกำหนดและมีอำนาจในการเกณฑ์ไพร่พล
ไปทำศึกสงครามอีกด้วย

1.3 ราชนางค์ ในเวลาที่บ้านเมืองเป็นปกติสุข ราชนางค์จะเป็นผู้ช่วยของ
เจ้าเมืองและอุปฮาดและเป็นผู้ควบคุมเงินส่วยส่งเมืองหลวงผลิตเปลี่ยนกับราชบุตร แต่ใน
เวลาที่มีสงครามราชนางค์ก็เป็นแม่ทัพสำคัญควบคุมไพร่พลออกทำสงครามหรือเกณฑ์ไพร่พล
เพิ่มเติมตลอดจนทำหน้าที่ส่งเสบียงอาหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ

1.4 ราชบุตร มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับราชนางค์คือ ทำหน้าที่ผลิตเปลี่ยน
กันทั้งในการส่งส่วยของหลวง การทำศึกสงครามและอื่นๆ

ในขณะอาญาดีหรืออาชญาดีในแต่ละเมืองก็จะแบ่งการปกครองและการควบคุมไพร่
พลออกเป็น 4 กองคือ กองเจ้าเมือง กองอุปฮาด กองราชนางค์ กองราชบุตร โดยกำหนด
ให้ประชาชนขึ้นทะเบียนไพร่พลใน 4 กองตามความสมัครใจ ซึ่งก่อให้เกิดอุปสรรคใน
การปกครองมากเพราะแต่ละกองก็มุ่งที่จะหาไพร่พลให้มาสังกัดกองของตนให้มากที่สุด

2. ตำแหน่งผู้ช่วยอาญาดีหรืออาชญาดี มีอยู่ 4 ตำแหน่งคือ

- 2.1 ท้าวสุริยะหรือท้าวชัคคิยะ
- 2.2 ท้าวสุริโย
- 2.3 ท้าวโพธิสาร
- 2.4 ท้าวสิทธิสาร

ผู้ช่วยอาญาสี่ทั้ง 4 ตำแหน่งนี้มีหน้าที่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษารรณคดีต่างๆ ในศาลเมืองชั้นสูงและควบคุมดูแลการปกครองแผนกต่างๆ ของเมืองอีกด้วย

3. ขุนบ้านชาวเมือง เป็นตำแหน่งที่รอลงมาจากคณะผู้ช่วยอาญาสี่ มีอยู่ด้วยกัน 10 ตำแหน่งคือ

- 3.1 เมืองแสน มีหน้าที่กำกับฝ่ายทหาร
- 3.2 เมืองจันทร มีหน้าที่กำกับฝ่ายพลเรือน
- 3.3 เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง เป็นผู้บังคับบัญชาการเกี่ยวกับนักโทษในเมือง เป็นต้นว่ารักษานักโทษ ดูแลนักโทษ นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ
- 3.4 เมืองตุก เมืองฮาม เมืองแพน มีหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมระวางนักโทษโดยเฉพาะ ไม่ให้นักโทษหนีไปได้ ซึ่งทำหน้าที่คล้ายกับพะทามะวังหรือพัลลิกในปัจจุบัน
- 3.5 นาเหนือ นาใต้ มีหน้าที่จัดหาเสบียงอาหารไว้ในยุ้งฉางของเมืองเพื่อใช้ในเวลาที่บ้านเมืองเกิดศึกสงคราม เป็นผู้ออกเงินเก็บส่วยในเขตเมืองของทนต์หรือออกไปเก็บเงินส่วยจากไพร่พลที่อพยพไปมีบุตรภรรยาอยู่ที่เมืองอื่น นอกจากนี้ยังมีหน้าที่จัดการสำรวจสำมะโนครัวในเมืองของทนต์โดยกำหนดประมาณ 3 ปีต่อครั้งเป็นต้น
- 3.6 ชาเนตร ชานนท เป็นเสมียนของเมืองคล้ายกับเสมียนตราของจังหวัดในปัจจุบันและเป็นผู้ช่วยเมืองแสน เมืองจันทรในการพิจารณาคดีของประชาชนโดยทั่วไป
- 3.7 ชานพิพิท เป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอ่านท้องตราที่ส่งมาจากเมืองใหญ่อ่านประกาศของเจ้าเมืองหรือกรมการเมืองผู้ใหญ่ในเวลาที่มีการประชุมที่ศาลากลางเมือง
- 3.8 มหาเสนา มหามนตรี เป็นหัวหน้าเกี่ยวกับการออกคำสั่ง นัดประชุมหรือข้อราชการหรือการกำหนดการทำพิธีต่างๆ ของเมืองอีกด้วย
- 3.9 กรมเมือง มีหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาประเพณีของเมือง
- 3.10 สุโผ เป็นแม่ทัพของเมืองอันเป็นตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายทหาร ถ้า

เป็นเมืองใหญ่ก็จะมีชื่อเรียกเป็น พญาสุโหรือพระยาสุโให้ก็ได้

4. ตำแหน่งพิเศษ เป็นตำแหน่งที่เจ้าเมืองจะตั้งขึ้นหรือไม่ตั้งก็ได้ เช่น

4.1 เพี้ยชาโนชิต ชาภูธร ราชค่างใจ คำมั่งคุณ เป็นผู้มีหน้าที่ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองซึ่งอาจจะเปรียบได้กับองครักษ์หรือคนสนิทของเจ้าเมือง

4.2 เพี้ยชาบรรทม เป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดที่หลับที่นอนของเจ้าเมือง

4.3 เพี้ยชากินแทน แล่นคินเมือง เป็นพนักงานติดตามเจ้าเมือง

4.4 เพี้ยชาหลาบคำ มีหน้าที่เชิญพระแสงหรือดาบของเจ้าเมือง

4.5 เพี้ยชาฉนเทียม มีหน้าที่รักษาพระราชฐาน วังหรือปราสาทของเจ้าเมือง

เมือง

4.6 เพี้ยชาชุมม มีหน้าที่เกี่ยวกับการกั้นกวดหรือหักจามรให้แก่เจ้าเมือง

4.7 เพี้ยชามาตย์อาชาไนย มีหน้าที่เกี่ยวกับการช่าง การก่อสร้างหรือ

วิศวกรรม

4.8 เพี้ยแซกขวาเพี้ยแซกซ้าย มีหน้าที่เกี่ยวกับการรับแขกเมือง

4.9 เพี้ยศรีสุนนท์ เพี้ยศรีสุธรรม เพี้ยศรีบุญเฮือง เพี้ยศรีอัครธาดและเพี้ยศรีอัครวงศ์ มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาและการพระศาสนาของเมือง

5. ตำแหน่งสำหรับหมู่บ้าน มีอยู่ 4 ตำแหน่งคือ

5.1 หัวฝ่าย เทียบเท่าตำแหน่งนายอำเภอ

5.2 คาแสง เทียบเท่ากำนัน

5.3 พ่อบ้านหรือนายบ้าน เทียบเท่าผู้ใหญ่บ้าน

5.4 จำบ้าน เทียบเท่าสรวัตรหมู่บ้านหรือสรวัตรประจำตำบล

ที่มา. ระลึก ธาณี. อุบลราชธานีในอดีต (2325-2475). 2524. หน้า 32-37.

ภาคผนวก ข.

รายการสินค้าของป่าที่ซื้อขายในเมืองนครราชสีมาและลงมาจำหน่ายในกรุงเทพฯ 32 รายการ

พ.ศ. 2439(ร.ศ. 115)

1. ไหม	17. ชัน
2. ช้าง	18. หนังโค
3. กำนาน	19. หนังเสือ
4. ครั่ง	20. หนังกระบือ
5. ลูกแร้ว	21. คีโคป่า
6. งาช้าง	22. หนังฟาน(เก้ง)
7. นอแรด	23. หนังกวาง
8. หนังหมี	24. เอ็นกวาง
9. เกร็ดไม้	25. นกกระแต้
10. หนังนึ่ง	26. หนังงู
11. เขากวางอ่อน	27. เขาทราย
12. เขากวางแก่	28. เขาละเือง
13. เขากกระบือ	29. น้ำมันเสือ
14. หนังแรด	30. คีหมี
15. กระดุกช้าง	31. คีงูเห่า
16. กระดุกเสือ	32. เขากวางอย่างกลาง

สินค้าสำหรับใช้ในพื้นเมือง พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115)

1. น้ำมันสลอก	14. พื้มฝ้าย
2. ไม้ไผ่ป่า	15. โกรกกรากเจาะไม้
3. ไม้รวก	16. ผาญไถนา
4. ไม้เต็งรัง	17. เสือลาย
5. ไม้แดง	18. ไม้
6. ไม้ขาว	19. เกรียนโคกระบือ

7. เส้าเรื้อน	20. พวาย
8. ห้อยมุงหลังคา	21. มีคตอก
9. กระถางใส่น้ำ	22. มีคเหน็บ
10. หม้อหุงอาหาร	23. มีคพรว้าขอ
11. ไหต่างๆ	24. กรุคักน้ำ
12. หิมทอน้ำ	25. กระดาษข่อย
13. ไนบันคาย	

ที่มา. ชุมพล แนวจำปา. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน
พ.ศ. 2443-2468. วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2529.

ภาคผนวก ค.

ความเห็นแล่ววิธีที่จะจัดสภาเกษตรนิชการ¹

1. เมื่อรัตนโกสินทรศก 111 ทรงพระราชดำริที่จะบำรุงการเพาะปลูกและการค้าขาย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ยกกรมเกษตรนิชการขึ้นเป็นกระทรวงพาณิชย์ การเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดีเจ้ากระทรวงเพื่อจะได้จัดการบำรุงอุตสาหกรรมพืชพันธุ์อันเป็นประโยชน์ของบ้านเมืองซึ่งจะได้จากการกลีกรรมและพานิชกรรมเป็นที่น่าพิศของกระทรวงและเป็นพนักงานสำหรับรับเก็บเงินอากรค่าที่ดินส่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติความพระบรมราชประสงค์คือเป็นกระทรวงที่เห็นด้วยเกล้าฯว่าเป็นสำคัญในราชการกระทรวงหนึ่ง ถ้าได้จัดการให้ดำเนินไปตามกระแสพระบรมราชดำริและพระราชประสงค์เต็มที่แล้ว แต่ใน 5 จำนวนปีที่ได้เป็นไปแล้วนั้นยังไม่ได้จัดการให้เป็นไปตามพระราชดำริให้สมกับกระทรวงที่ได้โปรดเกล้าฯให้ตั้งขึ้น คงได้ทำการอยู่เพียงแต่การเก็บเงินค่าอากรส่วนความท่นองแล่ววิธีซึ่งเป็นอยู่แต่เดิมเท่านั้น การที่จะอุดหนุนสิ่งสำคัญของ การกลีกรรมและพานิชกรรมโดยจัดหรือรื้อถอนเปลี่ยนแปลงการในกระทรวงเกษตรนิชการอย่างหนึ่งอย่างใดใน 5 จำนวนปีที่ล่วงไปนี้ตกลงคงเป็นอันระงับอยู่โดยที่ติดขัดของเพราะกระทรวงเกษตรนิชการเองบ้าง เพราะกระทรวงอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยกระทรวงเกษตรนิชการบ้าง การที่ติดขัดของทั้งนั้นย่อมกระทำให้ราชการอันเป็นที่น่าสำคัญของกระทรวงเกษตรนิชการลดน้อยลงทุกทีเพราะราชการกำลังจะเงินเมื่อเงินก้าวไกลก็ยิ่งทำให้เห็นว่าการไม่มีอะไรขึ้น ทุกก้าวของทางราชการที่ได้เงินไปนั้นในที่สุดก็เป็นอันต้องละลายยกเว้นการเก็บเงินค่าอากรต่างๆที่ทำอยู่เท่านั้นไปสมทบขึ้นอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นธุระทำการในหน้าที่นั้นต่อไป

2. การที่เป็นไปซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯจะทรงให้ยกการเงินในกระทรวงเกษตรนิชการไปสมทบอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเห็นด้วยเกล้าฯว่าเป็นการดีที่สุดเพราะการเงินมีกระทรวงที่สมควรเป็นหน้าที่อยู่ส่วนหนึ่งแล้ว การที่จะแยกย้ายก็เป็นหนทาง

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.ข. 1/4.

ที่ไม่ควรมากกว่าสิ่งที่ควร จนที่สุดเงินก็ต้องจำหน่ายไ้มาก แต่เมื่อการเงินไ้ยอกไปสมทบอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้ว การอย่างอื่นอีกหลายอย่างซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวงเกษตรพาณิชย์ที่เป็นหน้าที่สำคัญอันมีอยู่แล้วแถมยังไม่ได้จัดคือ หน้าที่สำหรับบำรุงการเพาะปลูกนั้นจะละลายหายสูญไปกั้ยตามที่กระทรวงต้องละลายนั้นซึ่งเป็นการนำเสียขายเป็นอันมากเพราะเห็นกั้ยเกล้าว่า สรรพผลประโยชน์ทั้งปวงในพระราชอาณาเขตที่เป็นที่อยู่ซึ่งกระทำให้ทรัพย์สินสมบัติของบ้านเมืองวณสมบุรณ์ยิ่งขึ้นก็เป็นผลประโยชน์อันเกิดขึ้นจากกสิกรรมหรือการที่เกี่ยวเนื่องกั้ยการกสิกรรมโดยมากกว่าสิ่งอื่นๆทั้งหมด การป่าไม้เป็นที่สอง การหัตถกรรมก็มีมือช่างเป็นที่สองเพราะทำขึ้นก็เป็นแต่สิ่งซึ่งใช้สอยอยู่ในบ้านเมืองเท่านั้น ไม่ได้แลกเปลี่ยนกับสินค้าต่างประเทศแลผลประโยชน์ซึ่งได้รับจากการกสิกรรมนั้นเป็นอันมากอย่างไร ที่พอจะเห็นกั้ยเกล้าได้แต่เฉพาะข้าวอย่างเดียวเป็นตัวอย่างคือ

(1) ตามบัญชีของกรมศุลกากรสำหรับรัตนโกสินทร์ศก 111 (1892) มีจำนวนราคาข้าวที่ไ้ยรรทุกออกไปต่างประเทศเป็นเงิน 6,897,073 เหรียญ สำหรับรัตนโกสินทร์ศก 112 (1893) เป็นเงิน 25,526,999 เหรียญ รวม 2 จำนวนปี การท่นาข้าวเป็นประโยชน์ตกอยู่ในบ้านเมืองโดยกระทำขึ้นจากพื้นที่ดินส่งออกไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าต่างประเทศเป็นเงินถึง 32,424,172 เหรียญ หรือ 675,501 ชั่งเศษ และใน 2 จำนวนปีนี้ถ้าจะบวกพริกไทยกับโคกระบือซึ่งเป็นสินค้าที่ไ้ยรรทุกออกไปต่างประเทศรวมเข้าในราคาข้าวกั้ย ก็จะได้จำนวนราคาอันเป็นสมบัติของบ้านเมือง ซึ่งนับว่าไ้ยรับจากการกสิกรรมหรือเนื่องกั้ยการกสิกรรมเป็นจำนวนเงิน 33,759,065 เหรียญ หรือ 703,313 ชั่งเศษ แล

(2) ตามจำนวนเงินข้างบนนี้ ถ้าจะคิดเทียบกับจำนวนราคาไม้ขนสลักที่ไ้ยรรทุกออกไปต่างประเทศใน 2 จำนวนปีเป็นเงิน 987,095 เหรียญ ก็จะได้จำนวนราคาผลประโยชน์ซึ่งไ้ยรับจากการกสิกรรมหรือเกี่ยวเนื่องจากการกสิกรรมมากกว่าราคาไม้ขนสลักถึง 32,771,970 เหรียญ หรือ 682,749 ชั่ง

(3) โรงสีข้าวกลไฟ ตั้งแต่จำนวนรัตนโกสินทร์ศก 112 จนถึงรัตนโกสินทร์ศก 115 รวม 3 จำนวนปี ไ้ยตั้งขึ้นหลายโรงล้วนเป็นโรงสีข้าวขนาดใหญ่ทั้งนั้น แลที่โรงสีข้าวไ้ยตั้งขึ้นอีกหลายโรงนั้นก็เป้นพยายนอย่างหนึ่งซึ่งจะทำให้เห็นกั้ยเกล้าว่าการท่นาข้าวในพระราชอาณาเขตเรเจริญขึ้นอีกโดยมาก เมื่อข้าวเจริญขึ้นพ่อค้าเจ้าของโรงสี

ไถ่ล้อมบรรพบุรุษออกไปต่างประเทศมากขึ้นเพียงไร ทรัพย์สินสมบัติของบ้านเมืองซึ่งเกิดจากการกสิกรรมก็ต้องยอมเจริญยิ่งขึ้นเพียงนั้นเหมือนกัน

(4) ที่นาในจังหวัดกรุงเทพฯ และหัวเมืองซึ่งใกล้ติดต่อกับกรุงเทพฯ ใน $\frac{3}{4}$ จำนวนนี้มีความเจริญขึ้นอีกมากด้วยการคลอง ที่นากรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกยังมิได้รับการบำรุงเพียงพอหว่านลงมากกว่าแต่ก่อน แต่ถึงอย่างนั้นก็ฝั่งตะวันออกเจริญยิ่งกว่า เงินค่านาจำนวนรัตนโกสินทร์ศก 110 เพียง 700 ชั่งเศษ จำนวนรัตนโกสินทร์ศก 111, 112 และ 113 เก็บได้ขึ้นถึง 1,500 ชั่งเศษ ขึ้นกว่าครึ่งตัวแล้ว ในจำนวนรัตนโกสินทร์ศก 114 และ 115 นี้ก็จะต้องได้รับทวีขึ้นอีกเป็นจำนวนมากเพราะเห็นด้วยเกล้าฯ ได้ในที่ป่าพงคงช้างอยู่แต่เดิมก็กลับเป็นที่นาที่มีประโยชน์ขึ้นโดยมากแล้ว

3. บรรพการผลประโยชน์ของบ้านเมือง แม้ไถ่ทราบเกล้าฯ อยู่แล้วว่าย่อมนำมาแก่การกสิกรรมหรือการที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการกสิกรรมโดยมากเพียงไรก็ดี แต่การบำรุงอุดหนุนที่จะให้การกสิกรรมไถ่ถึงซึ่งความเจริญหรือไม่ เจริญขึ้นแต่พอให้ดำรงคงอยู่ตามเดิมยังไม่พอแก่ประเทศที่ไถ่ดำเนินอยู่แล้ว การกสิกรรมทุกวันนี้ก็เป็นน้ำเป็นควาว่าดิน เจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนมากนั้นก็เฉพาะแต่การทำนาข้าวอย่างเดียวเท่านั้น พริกไทยก็เป็นแต่ทรงๆ อยู่ไม่สู้เจริญมาก สินค้าอย่างอื่นนอกจากนี้มีน้ำตาลทราย มะพร้าว เป็นต้น แต่เดิมก็เคยเป็นสินค้าฝ่ายขาออก บัดนี้สูญหายไปหมดกลับเป็นสินค้าฝ่ายขาเข้าทั้งสิ้น ประโยชน์ในประเทศที่จะได้รับกลับเป็นประโยชน์ของต่างประเทศไปโดยมาก ฉะนั้นจึงเป็นไปไถ่เช่นนี้ก็เป็นทางที่เห็นไถ่ด้วยเกล้าฯ แล้วว่า ความบำรุงอุดหนุนแห่งการกสิกรรมไม่พอแก่คราวของที่ไถ่ดำเนินอยู่แล้ว โดยสิ่งที่เกิดมีอยู่แล้วกลับสูญหายไปหมดนั้นแล

4. การนาถีหรือการสวนถี ในพระราชอาณาเขตทุกวันนี้ที่เจริญขึ้นก็มีเพราะมีที่ป่าพงอยู่มาก แลที่ซึ่งเป็นที่นาแลที่สวนอย่างที่มีประโยชน์อยู่แล้วกลับเป็นที่เลวหว่านเสียไปเปล่าจากประโยชน์ก็มีเป็นอันมากเช่นกัน

(1) นานในแขวงเมืองฉะเชิงเทราแลเมืองสมุทรปราการ ค่อนาฟากคลองประเวศบุรีรมย์แลคลองนิคมยาตรา ราษฎรทั้งที่นาเสียหลาย 10,000 ไร่ เพราะน้ำเค็มไหลจัดแรงขึ้นมาทุกปีแลที่นาในจังหวัดนี้ครั้งหนึ่ง พระยาสมุทรบุรุษ (สิน) ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ แลยังมีชีวิตอยู่ก็ไถ่มีใบบอกขอลงท้าวบิณฑิต แต่การที่จะนั้นจะขออนุญาตเก็บเงินแก่ราษฎรไถ่จะไปตั้งท้าวนา กระทรวงเกษตราธิการไถ่ให้เจ้าพนักงาน

ออกไปตรวจสอบไต่ความว่า ที่ในจังหวัดนี้ซึ่งเสียก็เพราะน้ำเค็มขึ้นถึง ถ้าไต่ลงท่านบ
บิถักนั้นน้ำเค็มที่ตำบลคลองบางเหี้ยหรือบ้านบ่อแห่งหนึ่งซึ่งลำรางแยกจากคลองบางเหี้ยลงไป
ชายทะเลอีกแห่งหนึ่งแล้ว ที่ในจังหวัดนี้จะกลับคืนเป็นที่นาได้ก็ถึงเค็ม แต่ในการที่ได้สืบ
ครั้งนี้ไต่ทราบเกล้าต่อไปอีกว่า นานในจังหวัดนี้ซึ่งเค็มทั่วได้ บัดนี้ น้ำเซาะลำรางใหญ่
กว้างออกไปกว่าแต่ก่อนหลายเท่า น้ำเค็มจึงได้ไหลแรงมาขึ้นมาที่จังหวัดนี้ไต่ความพิจารณา
อย่างไรแจ้งอยู่ในแผนที่แนบรายงานของเจ้าพนักงานนั้นแล้วแลการที่ยังไม่ได้จัด

(2) ที่สวนในแขวงเมืองฉะเชิงเทราตอนล่างก็เสื่อมทรามเสียไปเพราะน้ำ
เค็มเหมือนกันด้วยหลักเขาคินซึ่งเป็นฝักคอกเค็ม นายคิมอจระเข้บุตรเป็นแพกเซ็นเรือลัด
ออกไปตัดดินและจับระเข้ขึ้นที่แพกคอกนั้นไหลแรงเซาะคลองพังออกไปเป็นลำน้ำใหญ่ น้ำ
เค็มจึงได้ไหลแรงขึ้น จึงทำให้สวนในแขวงเมืองฉะเชิงเทราเสียไปโดยมาก ที่เป็นไป
ทั้งนี้ก็เพราะไม่ได้ตรวจตราและป้องกันรักษาเสียแต่แรกเท่านั้น

(3) ที่สวนตำบลบางกระเจา แขวงเมืองสมุทรสงคราม เมื่อศก 113 เจ้า
พนักงานออกไปตรวจเพราะราษฎรชาวสวนร้องว่า ที่สวนเป็นอันทรายไปด้วยน้ำเค็มขึ้นถึง
ก็ไต่ความว่ามีทางน้ำขึ้น แลถ้าไต่ลงท่านบิถักทางนั้นแล้วที่สวนเหล่านี้จะเจริญขึ้นอีกเป็น
อันมาก กระทรวงเกษตรพาณิชย์ได้ปรึกษากับกระทรวงมหาดไทยก็ไม่ได้ตลอดได้จนทุก
วันนี้แล

(4) ที่สวนในแขวงเมืองนครไชยศรี แลที่นาในแขวงกรุงเทพฯ แลแขวงเมือง
นนทบุรีฝั่งตะวันตกซึ่งทรุดทรามลงกว่าแต่ก่อนก็เพราะทางน้ำเหมือนกัน ในลำน้ำท่าจีนแขวง
เมืองนครไชยศรีก็มีทางลัดเค็มขึ้น บัดนี้ทางลัดนั้นก็ยิ่งกว้างใหญ่ออกไปทุกปีแล้ว เมื่อลัด
ใหญ่ออกไปก็เป็นทางที่จะทำให้ น้ำเค็มไหลแรงขึ้น แลเวลาน้ำเหนือหลากก็เป็นทางที่จะให้
น้ำไหลลงทะเลเร็ว ถ้าน้ำเหนือไม่พอแลน้ำเค็มมากไหลขึ้นแรงก็เป็นอันทรายแก่การนา
การสวนในแขวงเมืองนั้นเป็นธรรมดา

5. ในการที่จะบำรุงอุดหนุนการกสิกรรมกระทำแลทุกอย่างให้ดีขึ้นเจริญยิ่งขึ้น
ไปนั้นเห็นด้วยเกล้าว่า ที่ดินในพระราชอาณาเขตซึ่งเป็นที่สำหรับทำการเพาะปลูกย่อม
มีรสอันประเสริฐอยู่แล้วด้วยอุณิษย์ในประเทศนั้นเอง ตามที่เป็นท้องทุ่งแลที่ราบที่เป็น
ไม่เหมือนกับประเทศบ้านเมืองอื่น สของที่ดินเองมีน้อยไม่พอที่จะบำรุงเลี้ยงรักษาคนแลไม้
แลผักหญ้าต่างๆจึงจำเป็นต้องจัดการสในทางวิหยา มาเจือใส่ประกอบ เพื่อจะได้ให้พืช

ราคินั้นๆเป็นผลเจริญยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นการบำรุงไม่ต้องถือเอานักตามวิธีของต่างประเทศซึ่งเป็นการละเอียดพิศดารอย่างยิ่ง เห็นด้วยเกล้าว่าเป็นแค่นี้

(1) บำรุงการคลองแลคูหรือลำรางซึ่งเป็นทางที่จะนำน้ำเข้าไปถึงในที่ๆได้กระทำการเพาะปลูกนั้นโดยสะดวกและเป็นหนทางซึ่งผู้ทำการเพาะปลูกนั้นจะได้อาศัยใช้ด้วย เป็นต้นว่าคู คลอง หรือลำราง ถ้ายังไม่มีแม้ต้องการแล้วก็ควรจัดให้มีขึ้นหรือถ้ามีอยู่แล้วก็ควรจัดต้องบำรุงให้ทรงอยู่หรือเจริญยิ่งขึ้นกว่าเก่า

(2) คลอง คู แลลำรางทางน้ำใดที่กระทำให้น้ำไหลลงเร็วก็ให้หรือไหลขึ้นแรงจัด ที่ดินในจังหวัดเหล่านั้นได้รับมากเกินแก่ความต้องการแลนำความอันตรายมาให้แก่การเพาะปลูกๆย่อมเสียไปเพราะน้ำนั้น อย่างไรก็ตามก็ดี ควรจะลงทမ်းบิ่กันน้ำหรือกันน้ำไว้อย่างไรก็ดีแล้วแต่การที่ควร สุดแต่ผลที่ควรจะได้รับจากการเพาะปลูกให้ได้รับเท่านั้น

(3) แนะนำการเพาะปลูกต่างๆให้ได้ไปตั้งทำในจังหวัดสถานที่ ที่สมควรแก่พฤษชาซึ่งจะได้เพาะปลูก เช่นกับผลมะพร้าวให้ปลูกที่ตำบลท่าอิฐ แขวงเมืองนนทบุรี หรือเพาะปลูกต้นผลเงาะควรชักนำให้ปลูกที่ตำบลบางยี่ขัน แขวงกรุงเพทพายเป็นต้น

(4) ควรต้องสืบหาเหตุแห่งพฤษชาอันเป็นอยู่แล้วเคยบรรทุกออกไปต่างประเทศ แต่ก็นักลบลดน้อยถอยลงไปแลหมดสิ้นไปนั้นเพราะเหตุไร แลเมื่อได้ทราบเหตุแล้วควรจัดการบำรุงส่งเสริมอย่างไรที่จะให้บรรดาประโยชน์ทรงอยู่หรือทวียิ่งขึ้นตามลำดับ ควรหาของที่จะเป็นไปได้

(5) การทวนซ้ำว่า แม้ว่าทุกวันนี้เป็นสิ่งที่วัฒนธรรมเจริญอยู่แล้วตามอุคสมัยแต่ควรต้องบำรุงให้เจริญขึ้นอีก เพราะพรรณข้าวปลูกที่เป็นชนิดดีแลชนิดที่รามาอยู่ข้างจะลดละปะปนกันเสียมากแล้ว เมื่อที่แห่งใดมีพรรณข้าวปลูกที่รามาดีกว่าพรรณข้าวปลูกที่ดีข้าวในที่แห่งนั้นเมื่อได้สืบบรรทุกออกไปต่างประเทศแล้ว ราคาข้าวก็เป็นอันต้องตกต่ำรามาดีกว่าข้าวในประเทศอื่นๆ ข้าวในตลาดเยอรมันประเทศตามใบบอกของพระสุริยานุวัณห์ อุปทูตนั้นก็ปรากฏว่า ข้าวของประเทศสยามเป็นราคาต่ำกว่าข้าวประเทศอื่นๆทั้งหมด เพราะมีผลผลิตอันหนึ่งเรียกว่า ดูกแข่ง ระคนปนกละอยู่ในข้าวขาวยุโรปเข้าใจว่าเป็นยาพิษ ฉะนั้น ข้าวจึงได้มีราคาต่ำกว่าข้าวในประเทศอื่นๆ ในใบบอกของพระสุริยานุวัณห์ ได้อ้างสารบาญชีจำนวนข้าวแลราคาข้าวโดยหลักฐานได้โปรดเกล้าให้

กระทรวงเกษตรพาณิชย์การสืบสวนไต่ความจริงแล้ว แต่ถกแถลงรวมตลาดไม่ได้ก็จัดการให้
ตลอด เพราะฉะนั้น ถ้าได้มีหน้าที่ในการนี้อยู่แล้วให้ทำการ เต็มหน้าที่แล้วความเสียหายแห่ง
ข้าวเล็กน้อยเช่นนี้ก็คงจะสำเร็จเรียบร้อยตลอดด้วยก็ได้ เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่สมควร
นั้น ได้ปรองโพรการราชการโดยจริงแล้ว ถ้าได้จัดการ ตลาดการค้าข้าวในตลาดต่างประเทศ
ดีขึ้นผลประโยชน์ของบ้านเมืองก็ย่อมจะเจริญยิ่งขึ้นอีกตามราคาข้าวที่ขึ้นขึ้นด้วย แลการทำ
นาข้าวนี้ยังต้องการความบำรุงอีกหลายอย่างมีเครื่องมือทำการคือ เครื่องมือเกี่ยว เครื่อง
ระหัด แลเครื่องฉาน เป็นต้น

(6) ฝ่ายกับยาสูบสองอย่างนี้ก็ควรเป็นสินค้าใหญ่ฝ่ายขายออกได้ แต่ยังไม่
ได้ทำการใหญ่ เป็นแต่ได้กระทำให้ขึ้นแล้วบรรทุกออกไปต่างประเทศบ้าง ปล่อยให้ขายอยู่ใน
บ้านอยู่ในเมืองบ้างเล็กน้อยเท่านั้น การที่ควรจะขยายใหญ่ได้แต่เป็นไปได้ไม่น่าจะ
มีสิ่งใดชักขวางอยู่สักอย่างเมื่อได้มีหน้าที่สมควร ได้ตรวจสอบสืบหาเหตุผลแล้วก็คงจะ
ทราบเกล้าได้ เมื่อทราบเกล้าแล้วควรที่จะบำรุงอุดหนุนไต่อย่างใด นานที่ส่วนนั้นจะได้
จัดการบำรุงอุดหนุนให้เป็นประโยชน์ขึ้นในบ้านเมืองต่อไป

(7) พริกไทยเป็นสินค้าที่เจริญอยู่แล้ว แต่ถ้าได้บำรุงอุดหนุนตามควรแล้วถึง
จะเจริญยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

(8) กาแฟตามหัวเมืองในแหลมมลายูทราบเกล้าว่า เป็นกาแฟอย่างดี
เช่นเดียวกับกาแฟของประเทศเมืองอื่นเช่นกัน แต่ปลูกทำไม่สู้มากนัก ถ้าได้รับความ
บำรุงอุดหนุนแก่ความซัดซ่องซึ่งเป็นอยู่ให้ทุกคนได้ทราบถึงก็จะดีมาก เมื่อมีจำนวน
มากออกไปได้แล้วทรัพย์สินสมบัติของบ้านเมืองก็ควรจะเจริญทวียิ่งขึ้นอีก

6. ตามเหตุแห่งความวิวัฒนาการเสื่อมทรามของการเพาะปลูกซึ่งเป็นทรัพย์สิน
สมบัติแลกำลังของบ้านเมืองเป็นอยู่ถึงนั้นเห็นด้วยเกล้าว่า เมื่อกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
ได้สมทบรวมเข้ากับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นอันละลายกระทรวงลงแล้วก็ควรจะตั้ง
สภาเกษตรพาณิชย์ขึ้น รวมหน้าที่การค้าขายเข้าด้วยเพราะการสองอย่างนี้ย่อมอาศัยแก่
กัน แลเป็นประโยชน์ของบ้านเมืองเช่นเดียวกัน ให้เป็นหน้าที่สำหรับจัดการ เป็นพนักงาน
ดังนี้คือ

(1) สำหรับดูแลในสรรพการทั้งปวงซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยการเพาะปลูกในทาง
ที่จะช่วยบำรุงอุดหนุนให้ผลประโยชน์ซึ่งได้รับอยู่แล้วทวียิ่งขึ้นตามอุดมคติของสถานที่ๆเป็น

อยู่หรือตามทางวิชาซึ่งควรแก่ประเทศ เช่น ไข้ปลาเน่าเป็นไข้ เป็นต้น มีการนิมนต์
เปิดน้ำให้ในเวลาที่ต้องการหรือไม่ต้องการหรือทำทางทำคลองในอันที่เปล่าประโยชน์ให้
ราษฎรได้เข้าถึงทำการเพาะปลูกได้สะดวกยิ่งกว่าที่เป็นอยู่หรือแนะนำการเพาะปลูกซึ่ง
จะทำให้ดียิ่งขึ้น มีการทดลองทำเป็นแบบตัวอย่างให้เห็นเป็นต้นแล

(2) สำหรับตรวจการบำรุงการทั้งปวงซึ่งเกี่ยวกับการค้าขายอันเกิดมีแล้ว
ในบ้านในเมืองเสื่อมทรามลงหรือยิ่งขึ้น หรือจะเกิดขึ้นใหม่อีกต่อไป ในการซึ่งกำหนด
หลักอัตราเครื่องวัด ซึ่ง ทรง ให้ออกประกาศนียบัตรในการแรกคิดทำให้เป็นส่วนพิเศษ
ทำทางหรือแบบยานต่างๆให้รวมทั้งการที่จะบำรุงอุทกกรรมการตั้งบริษัทแลที่ประชุมบริษัทใน
การค้าขายด้วย

7. ผู้บัญชาการที่จะได้รักษาราชการในสภานี้ควรจัดตั้งขึ้นเป็นกรรมการเลือก
กักขัตตลระของชุดีพระบาทแต่เพียงสัก 3 นายหรือ 5 นายเป็นดีกว่าจัดอย่างอื่น เพราะ
จะได้ปรึกษาหารือกันในการที่ควรจะต้องบำรุงแลแบ่งหน้าที่กันออกไปตรวจแลสืบสวนเหตุผล
ในหัวเมืองต่างๆทำรายงานเสนอต่อสภา เพื่อจะได้เป็นทางดำริจัดการอุทกขนต่อไป
แต่ในที่ทำการของกรรมการนี้ควรมีเลขานุการ 1 เสมียน 1 รวมเพียง 2

8. น้ำที่ในสภานี้ ควรแบ่งไว้ก่อนแต่เพียง 2 เวนคือ (1) เวนเกษตรการ
(2) เวนพาณิชย์ มีนายเวน 2 นาย เสมียน 4 นาย นายตรวจ 4 นาย แลนาย
ตรวจทั้ง 4 นั้นควรต้องหากคนที่เป็นคนทำแผนที่ไค้ด้วย รวม 10 นาย เท่านั้นก็พอควรแก่
การที่จะฉลองพระเกษพระคุณไค้ในคอนันนี้ ถ้าหากการเจริญขึ้นเห็นประโยชน์ได้แน่แล้ว
จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯขยายให้ใหญ่ออกไปในเวลาข้างหน้าต่อไปเวลาไรก็ได้

9. สภาเกษตรพาณิชย์นี้จะโปรดเกล้าฯให้ขึ้นแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
หรือกระทรวงมหาดไทย หรือจะโปรดเกล้าฯให้เป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กระทรวงหนึ่งกระทรวง
ใดประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเถะ

ข้าพระพุทธเจ้า ประชาธิปไตย

ภาคผนวก ง.

หนังสือของ มร. ไทยามะถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ. 121 เรื่อง ขอร้องความเป็นอยู่ของการทำไหมในหัวเมืองมณฑลต่างๆดังนี้

ตามความรู้ความชำนาญในวิชาไหมของข้าพเจ้า (มร. ไทยามะ) บัดนี้ขอแสดงความเห็นเกี่ยวกับการตรวจสอบไหมดังนี้

ในประเทศหนึ่งๆที่มีการเลี้ยงตัวไหมนั้น มีตัวไหมหลายชนิด ลักษณะของตัวไหมก็ผิดกัน วิธีเลี้ยงก็ผิดกัน เป็นต้นว่าในที่โน้นนั้นมีตัวไหมประมาณ 300 ชนิดหรือมากกว่านั้น

ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องรู้ลักษณะของตัวไหมทุกๆชนิดในเมืองไทย เพื่อที่จะทราบได้ว่าจะเลี้ยงชนิดใดจึงจะมีผลประโยชน์มากและจะได้เปรียบเทียบกับไหมของต่างประเทศและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะรู้วิธีการการเลี้ยงไหมในเมืองไทยในช่วงนั้น เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจะออกไปดูตามหัวเมืองต่างๆให้รู้แน่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องรู้ชื่อเมืองต่างๆที่มีการเลี้ยงไหมก่อน ฉะนั้น จึงขอความกรุณาเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในเรื่องต่อไปนี้

1. ชื่อเมืองทุกเมืองที่มีการเลี้ยงไหมและจำนวนไหม น้ำไหมที่ผลิตได้ในปีหนึ่งๆพร้อมราคา
2. จำนวนครัวเรือนและคนที่เลี้ยงไหม บ้างไหมในเมืองหนึ่งๆ
3. ในปีหนึ่งๆเลี้ยงไหมได้กี่ครั้งและในเดือนไหนจะกรอเส้นไหมจึงจะเหมาะ
4. จะเบี่ยงเวลานานกี่วันถ้าจะเพาะตัวไหมให้เกิดลูกได้ในรอบชั่วอายุหนึ่งคือสักกี่วันจึงจะออกไข่ จะเป็นบุงอยู่นานกี่วันและจะอยู่ในรังกี่วัน
5. ในการเลี้ยงตัวไหมนั้นวันหนึ่งให้อาหารกี่หน ตัวไหมกินใบหม่อนมากน้อยเท่าใด การระวังและปรนนิบัติตัวไหมนั้นราษฎรทำอย่างไร
6. ให้ส่งตัวอย่างรังไหมทุกๆชนิด (ที่ตากแห้ง) ซึ่งทำในเมืองนั้นๆ ตัวอย่างชนิดหนึ่งต้องการไม้ค้ำกว่า 3 กก. และจะขายได้ราคาเท่าใด รังไหมชนิดนั้นเขาจะระวังรักษาอย่างไร

7. ให้ส่งตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้เลี้ยงไหมและใช้ชักใยไหมทุกชนิดและวิธีใช้
8. ให้ส่งตัวอย่างเส้นไหม (ไหมดิบ) ทุกๆ ชนิดที่มีอยู่ในเมืองเหล่านั้น อย่างหนึ่งกองการไม่ต่ำกว่า 1 ปอนด์
9. ให้ส่งตัวอย่างผ้าไหมต่างๆ ที่ทำขึ้นในเมืองนั้นๆ พร้อมทั้งราคา
10. ให้ส่งตัวอย่างเครื่องมือสำหรับปั่นไหม (เครื่องมือสำหรับห่อผ้าทุกชนิด) พร้อมทั้งวิธีใช้ด้วย
11. ให้ส่งชื่อคนหม่อนต่างๆ ทุกๆ อย่างที่ปลูกในเมืองเหล่านั้น พร้อมทั้งตัวอย่าง
12. ให้ส่งราคาค่าแรงทั้งผู้ชาย ผู้หญิงที่ทำไหมในเมืองเหล่านั้น
13. ให้ส่งตัวอย่างรังไหมป่าทุกชนิด ไข่ของมันทุกชนิดและต้นไม้ที่เป็นอาหารของมันทุกชนิด

คุณประโยชน์อันเป็นผลซึ่งตัวไหมทำขึ้นและผลประโยชน์ซึ่งราษฎรในประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองแล้ว เห็นมีอยู่นั้น ได้มีหนทางที่ชักนำมนุษย์ซึ่งมีสติปัญญาหลักแหลมเพียวแสวงหาสิ่งของต่างๆ ที่มีลักษณะคล้ายกับเส้นไหมนั้นหลายครั้งและที่เกิดและที่เป็นขึ้นโดยธรรมชาติของโลกและภายหลังได้พบตัวไหมป่าหลายชนิดทำรังและรังนั้นถ้าจะเอาไปชักเป็นเส้นไหมก็จะเกิดเป็นประโยชน์ได้ ในประเทศทางตะวันออกมีตัวไหมป่าหลายชนิด เช่น

1. ตัวไหมป่ากินใบหม่อนเรียกว่า *Theophyla Mandarina*
2. *Randotia menciaana*
3. ตัวไหมป่ากินใบโอ๊คเรียกว่า *Antheraea Yamamai*
4. ตัวไหมป่าหาซซาที่เมืองอินเดียนเรียกว่า *Antheraea Mylitta*
5. ตัวไหมจีนที่กินใบโอ๊คเรียกว่า *Antheraea Pernyi*
6. ตัวไหมป่ามุกาที่เมืองอินเดียนเรียกว่า *Antheraea Assama*
7. *Actias Selene*
8. ตัวไหมป่าเออร์เมืองอินเดียนเรียกว่า *Attacus Ricini*
9. ตัวไหมที่กินใบไม้ *Ailanthus* เรียกว่า *Attacus Cyntinia* เป็นต้น

ตัวไหมป่าของเมืองจีนและอินเดียนเป็นตัวไหมที่มีชื่อเสียงโดยมากในจำนวนนี้ไหมป่าที่ซื้อขายกันมีจำนวนและราคาที่ส่งออกไปจากเซี่ยงไฮ้ก็จะกล่าวต่อไปนี้

ค.ศ.	หาบ	ถัง	ราคา/เคลช (เงินจีน)
1890	10,012	21	1,874,518
1891	8,925	12	803,261
1892	9,172	58	862,223
1893	6,034	-	693,910
1894	9,908	70	1,387,218
1895	9,295	-	-
1896	9,487	-	1,802,462
1897	12,166	-	2,433,168

ตามความรู้ใหม่ป่าที่ไถ่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า สยามคงจะมีตัวใหม่ป่ามาก แต่ข้าพเจ้าก็ไม่วูเรื่องราวของมันเลยถ้ามีมากจริง ก็เป็นการแน่นว่าสินค้าใหม่ไทยคงเจริญขึ้นได้อีก ฉะนั้น ข้าพเจ้าต้องสืบสวนดูว่ามันมีหรือไม่

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอความกรุณาจากท่านว่า การที่จะเตรียมการตรวจสอบใหม่ เป็นขั้นว่า โรงทำการทดลอง ผู้ช่วย และเครื่องมืออะไรต่างๆนั้น ขอได้โปรดให้ทำเสียก่อนกลางเดือนมิถุนายน ถ้าท่านจะให้แล้วขอให้จ่ายของเหล่านี้โดยเร็วตามเวลาที่จะทำได้ ถ้าจะจัดการให้เร็วขึ้นก็ให้ข้าพเจ้ากลับญี่ปุ่น ถ้าข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ไป การอะไรทุกอย่างจะจัดแล้วเสร็จได้ในสองเดือน แต่ถ้าจะให้ข้าพเจ้ามีหนังสือไปยังรัฐบาลญี่ปุ่นจะต้องเสียเวลาอยู่กว่า 6 เดือนกว่าจะได้ผู้ช่วย แต่ถ้าจะโทรเลขก็จะไม่สามารถชี้แจงรายละเอียดต่างๆได้และจะได้ผู้ช่วยที่ไม่ดี ทั้งจะเสียเวลาหลายเดือนด้วย แล้วทั้งนี้จะเสียผลประโยชน์แก่กรุงสยามด้วย.

ที่มา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. กส.13/30. กรมเพาะปลูก-ขอทราบวิธีเลี้ยงไหมและการทำไหมคามหัวเมือง.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายจารุพงษ์ ชื่อสกุล เรืองสุวรรณ

เกิดวันที่ 16 เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2503

สถานที่เกิด อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 11/27 หมู่ 16 ซอยประสาธมิตร

ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

จังหวัดขอนแก่น 40000

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 1 ระดับ 4

สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนฝางวิทยายน อำเภอบ้านฝาง

จังหวัดขอนแก่น 40270

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2519 ม.ศ. 5 (แผนกศิลป์-ฝรั่งเศส)

จากโรงเรียนอุครพิทยานุกุล อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. 2524 กศ.บ. (วิชาเอกสังคมศึกษา)

จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

พ.ศ. 2535 กศ.ม. (ประวัติศาสตร์)

จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสาธมิตร

นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ระหว่าง พ.ศ. 2444-2503

บทคัดย่อ
ของ
จารุพันธ์ เรืองสุวรรณ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์
มีนาคม 2535

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษานโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่การจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการใน พ.ศ. 2444 จนถึง พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นปีก่อนที่ประเทศไทยจะประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1

ผลจากการศึกษาวิจัยปรากฏว่า ในทศวรรษแรกของการส่งเสริมการผลิตไหม รัฐบาลได้จ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการ โดยมุ่งนำเอาวิธีการที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการผลิตแทนวิธีการเก่าๆ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะประชาชนผู้ผลิตยังคงคุ้นเคยกับวิธีการเก่าๆอยู่และ เมื่อมีการเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ก็ทำให้กองยกเลิกนโยบายส่งเสริมการผลิตไหมไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมาเป็นเวลาถึง 23 ปี

ใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลในสมัยนั้นทราบว่าประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันโดยทั่วไป ถ้าให้การส่งเสริมอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่งก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชน อันจะเป็นการยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้นอีกด้วย รัฐบาลจึงได้หันมาเอาใจใส่ต่ออาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของประชาชนในภาคนี้มากขึ้น โดยตั้งโรงงานสาวไหมที่นครราชสีมา และเชิญชวนให้ประชาชนเพิ่มการผลิตไหม นอกจากนั้นรัฐบาลยังให้หลักประกันว่า จะมีตลาดรองรับผลผลิตไหมที่ผลิตออกมา แทนนโยบายดังกล่าวยังไม่ได้ดำเนินการอย่างเต็มที่ก็เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาเสียก่อน ทำให้นโยบายส่งเสริมการผลิตไหมต้องหยุดชะงักเป็นคำรบสอง

รัฐบาลไทยในช่วงหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา มีนโยบายส่งเสริมกิจการไหมอย่างต่อเนื่องอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจและมีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เน้นการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เจริญก้าวหน้า ให้ประชาชนมีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น ด้วยเหตุนี้งิการไหมจึงได้รับการเอาใจใส่ดูแลอีกครั้งหนึ่ง โดยมุ่งนำเอาพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม และเครื่องสาวไหมจากต่างประเทศเข้ามาใช้

ในด้านการผลิต ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะส่งเสริมในเรื่องพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม

เครื่องมือเครื่องใช้ และอบรมวิธีการผลิตแบบใหม่แก่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วก็ตาม ผู้ผลิตจำนวนมากไม่ยอมหันกลับไปใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม เนื่องจากไม่คุ้นเคย กับวิธีการผลิตแบบใหม่ ข้อควรพิจารณาคือปริมาณใหม่ที่เพิ่มขึ้น ช่วง พ.ศ. 2479-2503 มิได้เป็นเพราะผู้ผลิตได้พัฒนาวิธีการผลิตแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะเนื่องจากการขยาย พื้นที่ในการผลิตใหม่เป็นสำคัญ

สำหรับการค้าไหมรัฐบาลมีเป้าหมายต่างกันในแต่ละยุค กล่าวคือ ในระหว่าง พ.ศ. 2444-2456 รัฐบาลมีเป้าหมายให้ประชาชนผลิตไหมเพื่อเป็นอาชีพหลักซึ่งไม่ ประสบความสำเร็จเพราะประชาชนมุ่งผลิตไหมเพื่อใช้ในครอบครัว เป็นสำคัญการค้าไหม จึงอยู่ในวงจำกัด ครั้นถึง พ.ศ. 2479 รัฐบาลมีนโยบายผลิตไหมเพื่อการค้า การ ส่งออกไหมเพิ่มมูลค่าเป็นลำดับ แต่มาชะงักเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ตั้งแต่ พ.ศ. 2498-2503 การค้าไหมทั้งภายในและภายนอกประเทศก้าวหน้าสอดคล้องกับ นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งให้การผลิตไหมเป็นอาชีพหลักเพื่อยกมาตรฐานการครองชีพของผู้ผลิต

กล่าวโดยสรุป การผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503 ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแม้จะไม่สมบูรณ์ ทั้งนี้เป็นผลจากปัญหาความไม่ ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริมการผลิตของรัฐบาล ปัญหาการกีดกัน การตลาด ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังนับได้ว่าเป็นการวางพื้นฐานการผลิตไหมเพื่อการค้า ตามวิธีการสมัยใหม่.

THAI GOVERNMENT'S POLICY ON THE SILK-YARN PRODUCTION
IN THE NORTHEAST DURING 1901-1960

AN ABSTRACT

BY

CHARUPHIT RUANGSUWAN

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University

March 1992

The purpose of this thesis is to study the government policy of silk production and silk trade in the northeast of Thailand since employing Japanese silk experts in 1901 until the proclamation of the Thailand's First Economic Development Plan.

It was found that during the first decade of the silk production campaign, the government employed Japanese silk experts to introduce new techniques of silk production. The effort was not successful because the people were still accustomed to old methods. Moreover, the change of the minister of Agricultural finally caused the policy of improving silk production to a temporary end.

Twenty-three years later, the government realized that the people in the northeast cultivated the mulberry. If the people were given more support by the government, this would increase their income. The government, therefore, built a mulberry factory in Nakhonratchasima and encouraged the people to produce more silk by promising that the market was available for the new production. Unfortunately the War of the Greater Asia broke out before the policy of enlarging silk. Production was really implemented.

After the War, the government brought back the old policy. Field Marshal Pibulsongkram would like to see that people were economically self-reliant by having a means to increase their income. Field Marshal Sarit Tanarat wanted to develop the Northeast to improve the people's standard of living. Thus, the government paid more attention to silk cultivation in the Northeast by bringing the breeds of mulberry and silk and the machinery from abroad.

As for the silk trade, in the first period (1901-1913), people produced silk just for domestic use. Sometimes, they bartered some for other goods, though. After 1936 the government put more emphasis on silk trade. This resulted in the increase of silk export but the tide was turned in a short while due to the War of the Greater Asia. Silk production and silk trade was promoted again after 1955 as the government considered silk production a major career for upgrading the living standard of people in the Northeast.

In sum, the policy of increasing silk production in the Northeast during 1901-1960 was successful to a certain extent. Apart from certain short comings in production and in marketing, the main problem was due to the inconsistent support from the government. However, silk production during the period of this study helped lay the foundation of producing silk for trade and according to new techniques.